

Yolları
Çatallanan Bahçe
(1941)

Bu kitaptaki yedi öykü üzerine fazla bir açıklama yapmam gerekmiyor. Yedinci öykü Yolları Çatallanan Bahçe bir polisiye öykü: okur bir cinayete ve cinayetin tüm ön hazırlıklarına tanık olacaktır. Öyle sanıyorum ki son paragrafa kadar cinayetin amacım bilecek, ama nedenlerini anlayamayacaktır. Diğer öyküler birer fantezi, aralarından bir tanesi -Babil Piyango-su- sembolizmden arınmış sayılmaz. Babil Kitaplığı'nı konu alan ilk yazar ben değilim. Kitaplığın tarihi ve tarih öncesini merak edenler Sur dergisinin 59. sayfasında bu konu üzerine yazarların, Leucipo'dan Lasswitz'e, Lewis Carroll'den Aristoteles'e farklı yazarların bir listesini bulabilirler. Döngüsel Yıkıntılar'daki bütün olaylar gerçeküstü. Don Quixote Yazarı Pierre Menard'da ise baş kahraman kaderini kendi çiziyor. Ona ithaf ettiğim yazılar pek eğlenceli olmasa da rasgele seçilmiş değiller: zihinsel gelişiminin tarihçesi...

Uzun kitaplar yazmak, sözle açıklaması birkaç dakikada gerçekleştirilebilecek bir düşünceyi beşyüz sayfaya yaymak, zor ve yorucu bir iş. Oysa böyle kitapları varsayarak bir özeti veya yorumunu sunmak daha uygun bir yöntem gibi geli-

yor bana. Carlyle, Sartor Resartus'ta, Butler ise The Fair Ha-
ven'da böyle yapıyorlar. Birer gereksiz yineleme olan bu ya-
pıtların kusuru kitap olma iddiaları. Ben de düşsel kitaplar
üzerine notlar yazmayı daha akla uygun, daha az yetenek is-
teyen, daha kolay bir uğraş olarak gördüm.. Tlön, Uqbar, Or-
bis Tertius ve Herbert Quain'in Yapıtlarının incelenmesi bu
türden metinler.

J. L. B.

I

Uqbar'ın ortaya çıkışını bir aynayla bir ansiklopedinin bir araya gelmesine borçluyum. Ayna, Ramos Mejia'nın Gaona Sokağı'nda yazlık bir evdeki koridorun derinliklerini bulandırıyor; ansiklopediyse yanlışlıkla *Anglo-Amerikan Ansiklopedisi* (New York, 1917) olarak anılmaktadır, ama aslında 1902 tarihli *Britannica Ansiklopedisinin* harfi harfine yapılmış korsan baskısından başka bir şey değildir. Olay beş yıl kadar önce oldu. Bioy Casares o gece bende yemek yemişti; oturmuş, birinci tekil kişi ağzından anlatılacak bir romanın yazılışına ilişkin sonu gelmez bir tartışmaya dalmıştık; romanın anlatıcısı, kimi olguları görmezden gelecek ya da çarpıtacak, bilerek türlü çelişkilere düşecek, bu da okurların birkaçının -pek azının- ya korkunç ya da sıradan bir gerçeği kavramasına yarayacaktı. Koridorun ta öbür ucun-dan ayna bizi gözlüyordu. Aynalarda ürkünç bir yan olduğu görüşünde birleştik. (Gecenin geç saatlerinde bu türden bir keşif kaçınılmazdır.) Derken Bioy Casares, Uqbar'lı kafirler-

den birinin, insanın sayısını çoğalttıkları için aynaları ve çiftleşmeyi tiksiniç saydığını hatırladı. Ona bu ilginç sözlerin nereden kaynaklandığını sordum, bana *Anglo-Amerikan Ansiklopedisinin* Uqbar maddesinde yazılı olduğunu söyledi. Evde (mobilyalı olarak kiralamıştık) bu ansiklopediden bir takım vardı. XLVI. cildin son sayfalarında Upsala mad-desini bulduk; XXVII. cildin ilk sayfalarındaysa, Ural-Altay dilleri hakkında bir yazı vardı, ama Uqbar hakkında tek bir sözcüğe rastlamadık. Biraz şaşırın Bioy, dizin ciltlerine başvuru. Akla gelebilecek bütün yazılışları boşuboşuna taram-dı; Ukbar, Uqbar, Ooqbar, Ookbar, Oukbahr... Gitmeden önce bana Uqbar'ın Irak ya da Küçük Asya'da bir bölge ol-duğunu söyledi. Doğrusunu söylemek gerekirse, bu bilgiyi biraz da istemeye istemeye kabullendim. Hakkında bilgi ol-mayan bu ülkeyle kimliği belirsiz kâfirin, Bioy'un kendi gö-rüşüne dayanak sağlamak üzere, utanarak uydurduğu bir yalan olduğu sonucuna varmıştım. Justus Perthes'in atlasla-rından biri üzerinde giriştiğim sonuçsuz inceleme de kuş-kularımı güçlendirdi.

Ertesi gün, Bioy, beni Buenos Aires'ten telefonla aradı. Ansiklopedinin XLVI. cildindeki Uqbar maddesinin önünde durduğunu söylüyordu. Kâfirin adı verilmiyordu, ama öğ-retisi üzerine onun söylediği sözlerin nerdeyse eşi, belki edebi açıdan biraz daha az süslü olanlarıyla kurulmuş bir

* cümle vardı. Blöy, "Çiftleşme ve aynalar tiksiniçtir," diye ha-tırlıyordu. Ansiklopedinin metniyse, "Bu agnostiklerden bi-rine göre gözle görülen evren bir yanılsama ya da (daha kesin bir deyişle) bir safsatadır. Aynalar ve babalık tiksiniçtir, çünkü her ikisi de bu evreni çoğaltıp, dağıtırlar," diyordu. Hiç sözü dolaştırmadan ona yazıyı görmek istediğimi söyledim. Bir iki gün sonra getirdi. Şaşırmıştım, çünkü Ritter Coğrafya-sının titizlikle hazırlanmış harita dizinlerinde Uqbar adı düpedüz atlanmıştı.

Bioy'un getirdiği cilt gerçekten de Anglo-Amerikan Ansiklopedisi'nin XXVI. cildi idi. İç kapak sayfasıyla sırttaki alfabetik bölümleme (Tor-Ups) bizim elif tekinin eşiydi, ama bu ciltte 917 sayfa yerine 921 sayfa bulunuyordu. İlişikteki bu dört sayfa, Uqbar makalesini oluşturuyor, ama (okurun anlamış olacağı üzere) alfabetik bölümlemede yer almıyordu. Daha sonradan ciltler arasında başka hiçbir fark olmadığını saptadık. Her ikisi de (sanıyorum önceden de belirtmiştim) onuncu *Britannica* Ansiklopedisi'nin yeni baskılarıydı. Bioy kendininkini bir açık artırmadan almıştı.

Yazıyı büyük bir dikkatle okuduk. Bioy'un hatırladığı bölüm belki de tek şaşırtıcı olanıydı. Yazının gerisi çok akla yatkın, eserin genel üslubu son derece uyum içinde (doğal olan da buydu) ve biraz da cansıkıcıydı. Yeniden okuyunca bu aklıbaşında metnin altında temel bir belirsizlik yattığını, gördük. Coğrafya bölümünde karşımıza" çıkan on dört addan metne neden sokulduğu anlaşılmayan üçünü -Horasan, Ermenistan ve Erzurum- tanıdık yalnızca. Tarihi adlardan sadece birini tanıyabildik; daha çok mecazianlamda sözü, edilen sahtekâr büyücü Smerdis'i... Yazıdan Uqbar'ın sınırlarının belirlendiği çıkarılabilirdi, ama adı geçen bulanık uç noktaları aynı bölgenin akarsuları, kraterleri ve sıradağlarıydı. Örneğin, Haldun Çayı vadisiyle Aksa Deltasının güney sı-

' nır çizgisini çektiğini ve deltadaki adaların üzerinde yaban atlarının çiftleştiğini okuduk. Bütün bunlar, 918. sayfanın ilk bölümündeydi. Tarih bölümünde (sayfa 920) onüçüncü yüzyılın din kovuşturmaları sırasında inançlarından dönmeyenlerin bu adalara sığındıklarını öğrendik; buralarda hâlâ onların dikilitaşları duruyor ve topraktan sık sık taş aynaları çıkarılıyordu; "Dil ve Edebiyat" bölümü kısaydı. Anılmaya değer tek özelliği vardı; Uqbar edebiyatının bir düş edebiyatı olduğu, destanlarıyla efsanelerinin hiçbir zaman gerçekliğe değil, Mejnas ve Tlön adındaki iki düşsel bölgeye göndermede bu-

lunduğu söyleniyordu... Bibliyografya henüz bulamadığımız dört eseri kaynak gösteriyordu; bir tek bunlardan üçüncüsü, -Silas Haslam: *Uqbar Adlı Ülkenin Tarihi*, 1847- Bernard Quaritch'in kitapçı dükkânının kataloglarında yer almaktadır.¹ Birincisi, (*Lesbarc und lescnsu/erte Bemerkungen über das Land Ukkbar in Kleinasten - Küçük Asya'daki Ukkbar Ülkesi* Üzerine Okunabilir ve Okunmaya Değer Bilgiler) ise, 1641 tarihini taşımaktadır ve Johannes Valentinus Andreâ'nın eseridir. İşin bu yönü dikkate değer; bu ada birkaç yıl sonra De Quincey'nin (*Yazılar* XIII. Cilt) masum görünüşlü sayfaları ' arasında rastladım ve bunun onyedinci yüzyılın ilk yıllarında Rosae Crucis adlı düşsel topluluktan sözeden bir Alman din-bilimcisine ait olduğunu öğrendim. (Sonradan başkaları, onun tasarımları doğrultusunda böyle bir topluluk kurmuş.)

O gece Ulusal Kitaplığa gittik. Atlasları, katalogları, coğrafya derneklerinin yıllıklarını, gezgin ve tarihçilerin anılamı boşu boşuna taradık; hiç kimse Uqbar'a gitmemişti. Bi-oy'un elindeki ansiklopedinin genel dizininde de bu ad geçmiyordu. Ertesi gün Carlos Mastronardi (konuyu ona da açmışım) *Anglo-Amerikan* Ansiklopedisinin kara ve altın rengi ciltlerini Corrientes'le Talcatuano üzerindeki bir kitapçıda gördü. İçeriye girdi ve XXVI. cildi gözden geçirdi. Uqbar hakkında en ufak bir bilgiye rastlamadı.

II

Güney Demiryolları mühendislerinden Herbert Ashe'in bölük pörçük, silik anısı Androgue'deki bir otelde, öbek öbek hanımleriyle aynaların aldatıcı derinlikleri arasında hâlâ yaşayıp gidiyor. Hayatta olduğu yıllarda o da çoğu İngiliz

¹ Haslam bir *Genel Labirentler Tarihçesi* de yayınlamıştı.

gibi yeterince gerçek olamamaktan çok çekmişti; artık öldüğüne göre, o bir zamanki hayalet bile değil şimdi. Uzun boylu ve dalgındı, dikdörtgen biçimi sakalının rengi zamanında kızılmış. Bildiğim kadarıyla dul ve çocuksuzdu. Bir iki yılda bir (bize gösterdiği fotoğraflardan anladığım kadarıyla) bir güneş "saatiyle birkaç meşeyi ziyaret etmek üzere İngiltere'ye giderdi. Ashe ve babam, ser verip sır vermemekle başlayıp giderek konuşmadan bile vazgeçen, o -abartılı bir nitelendirmeye- içli dışlı İngiliz dostluklarından birini sürdürüyorlardı. Birbirleriyle kitap ve dergi alışverişi yapmayı, sessiz sedasız satranç oyunlarına dalmayı alışkanlık edinmişlerdi. Onu otel koridorlarında elinde bir matematik kitabı, zaman zaman gökyüzünün geriye dönmemesine yitip giden renklerine bakarken görüldüm. Bir öğleden sonra, onikilik (*duodecimal*) sisteminden sözediyorduk (bu sistemde oniki, 10 olarak yazılır). Ashe, birtakım sayısal tabloları iki ondalıktan altmışlı (*sexagesimal*) sisteme (bunda altmış, 10 olarak yazılır) çevirdiğini söyledi. Bu görevin ona Rio Grande del Sur'da bir Norveçli târafından devredildiğini de ekledi. Onu sekiz yıldır tanıyorduk, bize o bölgede bulunduğundan hiç söz etmemişti. Taşra hayatından, capangalardan, *gaucho* sözcüğünün (bazı yaşlı Uruguaylılar hâlâ *gaúcho* der) Brezilya dilinde hangi kökten türediğinden konuştuk; Tanrı kusurumu bağışlasın onikilik fonksiyonların sözü edilmedi bir daha. 1937 yılının Eylül ayında (biz otelde değildik) Herbert Ashe beyin kanamasından öldü. Ölümünden birkaç gün önce adına Brezilya'dan mühürlü, alındılı bir paket gelmişti. Büyük boyutlarda bir kitaptı bu. Ashe kitabı barda unutmuştu, aynı yerde -aylar sonra- ben buldum. Sayfalarını karıştırmaya başlar başlamaz aklımı başımdan alıp ayaklarımı yerden kesen bir baş dönmesine kapıldım; okuduğunuz benim coşkun duygularım değil, Uqbar, Tlön ve Orbis Tertius'un hikâyesi olduğu

için bu ruh halini uzun uzadıya anlatmaya girişmeyeceğim. Müslümanlıkta, Gecelerin Gecesi diye anılan Kadir Gece- sinde göklerin gizli kapıları ardına kadar açılır ve taslardaki su daha bir tatlılaşır; o akşam üstü yaşadığım duygulan o kapılar açılrsa da bir daha yaşayamam. Kitap İngilizce yazıl- mıştı ve 1001 sayfaydı. Cildin sarı deriden arka kapağında, iç kapak sayfasında tekrarlanan şu garip sözcükleri oku- dum: *Birinci Tlön Ansiklopedisi. Cilt XI. Hlaer-Jangr.* Tarih ya da yer belirtilmiyordu. İlk sayfada ve renkli tablolarıdan birinin üzerini örten ipek kâğıdından yaprağın üzerine ba- silmiş mavi, yumurta biçimi bir damga vardı: *Orbis Tertius*. İki yıl önce, korsan ansiklopedinin ciltlerinden birinde, **va-** rolmayan bir ülkenin üstünkörü bir anlatımıyla karşıla- şmıştım; şimdiyse talih çok daha **değerli**, çok daha çetin bir şey çıkarıyordu yoluma. Elimde şu anda, mimarisi ve oyun **kâğıtları**, mitolojilerinin ürkünçlüğü ve konuşulan dilleri- nin mırıltısı, hakanları ve denizleri, madenleri, kuşları ve balıkları, cebir ve ateşi, bütün dinbilimsel ve metafizik sap- kınlıklarıyla, bilinmeyen bir gezegenin bütün tarihi belli bir yöneme göre **bölüklenmiş** olarak duruyordu. Üstelik hepsi de birbiriyle ilişki içinde ve tutarlıydı, görüldüğü kadarıyla herhangi bir öğreti izlenmiyor ya da şaka amacı güdülmü- yordu.

Sözünü ettiğim XI. ciltte, bundan önceki ve sonraki ciltle - re anıştırmalar da bulunuyor. Nestor Ibarra, N.R.F'ye yazdı- ğı, klasik niteliğindeki makalede ilişikteki ciltlerin varlığını reddetmiştir; Ezequiel Martinez Estrada ve Drieu La Roc- helle bu kuşkuya karşı çıkmışlar ve bu karşı çıkışta bir oranda başarılı da olmuşlardır. Şimdiye kadar yapılan en titiz araştırmaların bile sonuçsuz kaldığı bir gerçek. Kuzey ve Güney Amerika'yla Avrupa'nın tüm kütüphanelerini boşu-

boşuna talan ettik. Bütün bu aşağılık dedektiflik çabaların- dan usanç getiren Alfonso Reyes, hepimizin kayıp durum-

daki o koca koca ciltleri yeniden yazma görevini üstlenmemizi öneriyor: *ex ungue leonem*.* Yarı şaka, yarı ciddi, bir *tlönistler* kuşağının bu işe yeteceğini söylüyor. Bu gözüpek hesap bizi gene şu temel soruya götürüyor: Tlön'ü kuranlar kimler? Çoğul konuşmak zorundayız, çünkü tek başına çalışan bir kurucu varsayımı -bütün gözlerden uzak, olanca alçakgönüllülüğüyle sonsuza kadar didinip duran bir Leibniz düşünün- ağızbirliğiyle reddedilmiş durumda. Bu güzel yeni dünyanın, kim öldüğü **bütümeye**'n bir dâhinin yönetimi- mindeki gökbilimciler, mühendisler, metafizikçiler, şairler, kimyacılar, cebirciler, ahlakçılar, ressamalar ve geometricilerden oluşan gizli bir topluluğun eseri olduğu sonucuna varılmış bulunuluyor. Bu birbirinden farklı bilimlerin alanında ustalaşan bireylerin sayısı oldukça kabarıktır, ama yaratıcı olabilenlerin, hele bu yaratıcılığı sağlıklı ve sistemli bir tasarımın emrine verebilenlerin sayısı çok azdır. Bu tasarım öyle uçsuz bucaksızdır ki, her bir yazarının katkısı sonsuz derecede küçüktür. Önceleri, Tlön'ün yalnızca bir kaos, imgelemin sorumsuz bir aşırılığı olduğu sanılmıştı; artık onun

' bir acun olduğu, onu yöneten gizli yasaların, hiç değilse geçici olarak, saptandığı bilinmektedir. XI. ciltte gözetilen düzen öylesine açık ve kesindir ki, bu ciltte görülen karşıtlıkların öteki ciltlerin varlığının temel kanıtları olduğunu söylemekle yetineceğim. **Çok** okunan dergiler, hoşgörülebilir^cek bir aşırılığa kaçarak Tlön'ün hayvanlarıyla topoğrafyası konusunda türlü haberler yaydılar; kanımca Tlön'ün say-

dam kaplanlarıyla kan kuleleri *bütün* insanların sürekli ilgisini çekmeye geçecek şeyler değil. İlerde Tlön'ün evren kavramı üzerinde durmak amacıyla birkaç dakikanızı alacağım.

Hume, Berkeley'in savlarının en **ufak** bir redde yer bırakmadığını, ama en **ufak** bir inandırıcılık da taşımadığını ke-

(*) aslanın tırnağından - ç.n.

sin olarak" saptamıştı. Bu yargı yerküreye uygulandığında tümüyle doğru, ama Tlön'e uygulandığında tümüyle yanlıştır. Bu gezegenin ulusları doğuştan idealisttir. Dillerinin, ve dillerinin uzantısı olan her şeyin, -din, edebiyat, metafizik-önkoşulu idealizmdir. Dünya onlar için eşyanın uzay içindeki birlikteliği değildir; birbirleriyle bağlantısız ve birbirinden bağımsız edimlerin oluşturduğu bir dizgedir. Sıralı ve zamansaldır, uzamsal değildir. Tlön'ün, 'bugün' kullanılan dille bu dildeki çeşitli ağızların türetildiği varsayımsal *Ursprache*'sinde (köken dil) isimler yoktur. Zarf değeri taşıyan tek heceli son-ekler (ya da ön-ekler) yoluyla nitelenen ve daima üçüncü tekil kişi zamiri alan fiiller vardır. Örneğin; 'ay' sözcüğünü karşılayacak bir sözcük yoktur, ama di-

limize 'ayamak' ya da 'aylamak' olarak çevrilebilecek bir fiil vardır. "Ay nehrin üzerinde yükseldi", *hlör uxxaxaxas mlö* ya da tam çevirisiyle, "Durmazakanın arkasından yukarıya doğru ayladı."

Yukarıdaki bilgiler Güney yarımkürenin dilleri için geçerlidir. Kuzey yarımkürenin dillerinde (XI. ciltte bunların *Ursprache*'si konusunda pek az bilgi var) temel birim fiil değil, tek heceli sıfatlardır. İsimler sıfatların yanyana gelmesinden oluşur. 'Ay' demezler, bunun yerine 'karanlık üzerindeki yuvarlak-uçucu-ışık' ya da 'göğün solgun-turuncusu' ya da buna benzer başka bir kümeleme kullanırlar. Seçilen örnekteki sıfat kümesi gerçek bir nesneyi anlatmakta ise de, bu tümüyle rastlansaldır. Bu yarımkürenin edebiyatı (Meinong'un kalıcı dünyası gibi) şiirsel gereksinimlere göre bir anda kurulup bozulan ideal nesnelerle doludur. Bazen bunlar yalnızca eşzamanlılığın belirlemelerine göre saptanırlar. Biri görsel, biri işitsel nitelikte iki ögeden derlenmiş nesneler vardır; doğmakta olan güneşin rengiyle uzaktan gelen avuntu bulmaz bir kuş cıglığı. Birçok ögenin birlikte oluşturduğu nesneler de vardır; yüzen birinin göğsüne vuran

güneş ve su, gözlerinizi kapadığınızda gördüğünüz titreşimli, gülpembesi renk, bir ırmağa kapılıp gitmenin ya da bir uykuya dalmanın verdiği duyum. Bu ikinci dereceden nesneler başkalarıyla bağdaştırılabilir; belli kısaltmalar kullanıldığında bu neredeyse sonsuza varacak bir işlemdir. Uçsuz bucaksız bir tek sözcükten yapılma ünlü şiirler vardır. Bu sözcük, yazarı tarafından yaratılmış bir *şiiirsel nesne* oluşturur. Hiç kimsenin isimlerin gerçekliğine inanmaması, paradoksal bir biçimde, bunların sonsuz sayıda artmasına yol açar. Tlön'ün Kuzey yarımküresindeki diller Hint-Avrupa dillerindeki bütün isimleri -ve birçok başkalarını da içerir.

Klasik Tlön kültürünün yalnızca bir tek öğretiden oluştuğunu söylemek abartma olmayacaktır. Psikoloji. Bütün ötekiler onun emrindedir. Bu gezegenin insanların evreni uzay içinde değil, sıralı olarak zaman içinde gelişen bir zihinsel süreçler dizisi olarak algıladığını söylemiştim. Spinoza kendisindeki tüketilmez Tanrılığa, yayılım ve düşünce niteliklerini yakıştırmıştı; Tlön'deki hiç kimse bu (yalnızca belli hallerde rastlanan) birinci özellikle, ikincisinin -ki' acun sözcüğünü tıpatıp karşılayabilecek sözcüktür- nasıl olup da yanyana getirildiğini anlayamayacaktır. Başka bir deyişle, Tlön'lüler uzamsal olanın zaman içinde varolduğunu kavrayamamaktadırlar. Ufuktaki bir duman bulutunun, ardından yanmakta olan bir tarlanın, daha sonra da ilk ale- ve neden olan sönmemiş bir sigara izmaritinin algılanması, düşünce çağrışımına bir örnek sayılmaktadır.

Bu bircilik ya da mutlak idealizm, bilimin her türlüşünü geçersiz kılmaktadır. Bir olguyu açıklar (ya da yargılarken) bir başkasıyla birleştiririz; böylesi bir bağdaştırma Tlön'de öznenin, bir önceki hali etkileme ya da açıklama özelliğine sahip bulunmayan bir sonraki halini anlatır. Her bir zihin hali indirgenemez bir bütündür; onu adlandırma -ya da sı-

nıflandırma- olayının ta kendisi bir çarpıtmadır. Bundan da Tlön'de hiçbir bilim, hatta uslamlama bile olmadığı sonucu çıkarılabilir. İşin garibi, bilimler vardır ve neredeyse sonsuz sayıdadırlar. Kuzey yarımkürede isimlerin başına gelen şey, felsefelerin de başına gelmektedir. Tanımsal olarak her bir felsefenin diyalektik bir oyun, bir *Philosophie des Als Ob* (-Mış gibi Felsefesi) olması gerçeği, felsefelerin çoğalmasına yol açmıştır. Göze hoş gelen tasarımlara dayalı, akıllara durgunluk veren türde inanılmaz sistemlerin sayısı oldukça kabarıktır. Tlön'lü metafizikçiler gerçeğin, hatta gerçeğe benzerliğin bile değil, daha çok şaşırtıcı olanın arayışı içindedirler. Metafizizi fantastik edebiyatın bir dalı olarak görürler. Bir sistemin, evrenin bütün cephelerinin bu cephelerden bir tekinin emrine verilmesinden başka bir şey olmadığını bilirler. 'Bütün cepheleri' sözüne bile karşı çıkılabilir, çünkü bu şimdiki zamanla tüm geçmiş anların işin içine katılması gibi imkânsız bir şeyi önerir. Ayrıca 'geçmişteki anlar' çoğulunu da, aynı imkânsızlıktaki başka bir işlemi önerdiği için kullanmamak gerekir. Tlön'deki okullardan biri, işi, zamanı reddetmeye kadar vardırı; gerekçe olarak şimdiki zamanın belirsiz olduğunu, geleceğin 'şimdi'de varolan bir umuttan, geçmişinse 'şimdi'de varolan bir anıdan başka gerçekliği olmadığını öne sürer.² Başka bir okul 'tüm zamanın' çoktan sona ermiş olduğunu ve yaşamlarımızın da bir günbatımını andıran, kuşkusuz çarpıtılmış ve sakatlanmış bir anı ya da geriye döndürülmesi imkânsız bir sürecin yansıması olduğunu söyler. Gene başka bir okul, evrenin tarihinin -ve onun içinde yaşamlarımızla, yaşamlarımızın en sıradan ayrıntılarının- ikinci dereceden bir Tanrı'nın, bir cinle haberleşmek üzere hazırladığı kutsal bir metin olduğunu söyler.

2 Russell (özgün metinde *Aklın Analizi*, 1921 - sayfa 159) gezegenimizin henüz birkaç dakika önce kurulmuş, yanılsama niteliğindeki bir geçmişi hatırlayan insanlarla dolu olduğunu varsaymıştır.

Başka biriye evreni, üzerindeki simgelerin hepsi de geçerli olmayan kriptograflara benzetir ve yalnızca üçyüz gecede "bir olanların gerçek olduğunu savunur. Bir tanesi de, dünyada uyurken başka bir yerde uyanık olduğumuzu ve böylece bir insanın aslında iki insan olduğunu söyler.

Tlön'deki öğretiler arasında hiçbir maddeciliğin **kopardı**ğı gürültüleri koparmamıştır. Bazı düşünürler bu öğretiyi bir paradoksu sunarcasına, açık seçik olmaktan çok coşkuyla dile getirmişlerdir. Bu akıl almaz tezin anlaşılmasını kolaylaştırmak üzere, onbirinci yüzyılda yaşamış bir kafir³ Tlön'deki fırtınalı ünü ancak Zenon paradokslarıyla karşılaştırılabilecek, 'dokuz bakır para' adıyla bilinen dil oyununu uydurmuştur. Bu 'muzipçe usamlama'nın paraları ve parayı bulanların sayısını değiştiren türlü yorumları vardır. Aşağıdaki, en bilinenidir:

Salı günü, X ıssız bir yoldan geçerken dokuz bakır para düşürür. Perşembe günü, Y yolda çarşamba günkü yağmurdan biraz paslanmış dört para bulur. Cuma günü, Z yolda üç para bulur, Cuma sabahı, X evinin koridorunda iki para bulur. Kâfir bu hikâyeden yeniden ele geçirilen dokuz paranın gerçekliliğini -sürekliliğini- çıkarır. Paraların dördünün Salı ve Perşembe günleri, üçünün Salı ve Cuma öğleden sonra, ikisinin de Salı ve Cuma sabahı arası varolmadığını düşünmek saçmadır (diye iddia etmiştir). Mantıklı olan, hepsinin bu üç evrenin her bir anında varolduklarını -eh azından insan aklı-, nın alamayacağı gizli bir biçimde- varsaymaktır.

Tlön dili bu paradoksun ifade edilmesine imkân vermektedir; çokları bunu anlamamıştır bile. Sağduyu yanlıları ilk başta bu anekdotun doğruluğunu reddetmekle yetinmişlerdir. Bunun, kullanıma girmemiş ve her türlü sağlıklı düşünceye ters düşen yeni uydurulmuş iki sözcüğün dü-

³ Onikilik sisteme göre bir yüzyıl, yüz kırk dört yıllık bir zaman dilimini kapsar.

şüncesizce kullanılmasına dayalı bir sözcük oyunu olduğunu tekrarlamışlardır; baştaki ve sondaki dokuz paranın özdeşliğini önkoşul saydıkları için meseleyi kanıtlanmış gibi gösteren 'bulmak' ve 'kaybetmek' fiilleri. Bütün isimlerin (adam, para, perşembe, çarşamba, yağmur) yalnızca benzetme değeri olduğunu hatırlatmışlardır. Kanıtlanmasına çalışılan şeyi, dört paranın salıdan perşembeye kadar varlıklarını sürdürmesini öngören, "Çarşamba günkü yağmurdan biraz paslanmış" cümlesindeki koşulun kaypaklığına dikkati çekmişlerdir. Eşitlik ile özdeşliğin başka başka şeyler olduğunu açıklamışlar ve bir tür *reductio ad absurdum* / *saçmaya indirgeme* oluşturmuşlardır: Ardarda dokuz gece ağrıları çeken dokuz adam hipotezi. Bu ağrının tek ve aynı ağrı olduğunu öne sürmek -demişlerdir- gülünç olmaz mı?⁴ Kâfirin Tanrısal bir kategori olan *varoluşu* birkaç adi paraya yüklemek gibi küfür sayılacak bir amaçla hareket etmekten ileriye gitmediği ve çokluk düşüncesini bazen reddettiği, bazen de reddetmediği söylendi. Denildi ki: Eşitlik dolaylı olarak özdeşliği içeriyorsa, dokuz tane paranın tek para olduğunu da itiraf etmek gerekir.

İnanılacak gibi değil, ama bu yalanlamalar konuyu kestirip atmaya yetmedi. Meselenin ortaya konulusundan yüzyıl sonra Kâfirden daha az zeki olmayan, ama Ortodoks geleceğe bağlı bir düşünür, son derece gözüpek bir hipotez geliştirdi. Bu yerinde varsayım, yalnızca tek bir özne bulunduğunu, bu bölünmez öznenin evrendeki her bir varlık olduğunu ve bu varlıkların da Tanrılığın yayıcıları ve maskeleri olduğunu öne sürüyordu. X, hem Y'dir, hem de Z'dir. Z,

4 Günümüzde, Tlön kiliselerinden biri Platoncu görüş uyarınca belli bir sızının, belli yeşilimsi bir sarı rengin, belli bir ısının, belli bir sesin tek gerçeklik olduğunu ileri sürmektedir. Cinsel birleşmenin o baş döndürücü noktasında bütün insanlar birdir. Shakespeare'den bir dize okuyan tüm insanlar William Shakespeare'in *ta* kendisidir.

X'in onları kaybettiğini hatırladığı için o üç parayı bulur; X ise ötekilerinin bulunduğunu hatırladığı için koridorunda iki para bulur... XI. Cilt bu idealist doğatanrıcılığının mutlak zaferini sağlayan üç ana neden olduğunu öne sürer. Birincisi, tekbenciligi tanımayışı; ikincisi, bilimlerin psikolojik temelini koruma olasılığı; üçüncüsü, Tanrılara duyulan inancı yaşatma olasılığı. Schopenhauer (tutkulu ama akli başında Schopenhauer) *Parerga und Paralipomena*'nın ilk cildinde buna çok benzer bir öğretiyi geliştirir.

Tlön geometrisi birbirinden farklı iki ilkedен oluşur: görsel ve dokunsal ilkeler. İkincisi bizim geometrimize benzer ve birincisinin emrindedir. Görsel geometrinin temeli nokta değil, yüzeydir. Bu geometri paralel çizgilerin varlığını kabul etmez ve insanın devinimi yoluyla çevresindeki biçimleri değişikliğe uğrattığını öne sürer. Aritmetiğinin temelini sayıların belirsizliği anlayışı oluşturur. Bu da bizim matematikçilerin $>$ ve $<$ simgeleriyle gösterdikleri '-dan az' ve '-dan çok' kavramlarının önemini vurgular. Sayı sayma işleminin nicelikleri değiştirdiğini ve onları kesinliği olmayan toplamlardan kesin toplamlara dönüştürdüğünü öne sürerler. Aynı niceliği sayan değişik bireylerin aynı sonucu elde etmeleri, psikologlara göre düşünce çağrışımının ya da sağlam bir belleğin kanıtıdır. Tlön'de, bilginin konusunun tek ve sonsuz olduğunu biliyoruz bugün.

Edebi uğraşılarda da tek konu görüşü ağırlıklıdır. Yazarın kitabına imza koyması, alışılmış bir şey değildir. Yazarların birbirinden çalması diye bir kavram yoktur; bütün kitapların zamandışı ve anonim bir yazarın yarattığı olduğu saptanmıştır." Eleştirmenler çoğu kez yazar uydururlar; birbirine benzemeyen iki kitap -diyelim ki *Tao Te Ching* ve *1001 Gece Masalları*- seçer, ikisini de aynı yazarın eseri sayar, sonra da inceden inceye bu ilginç edebiyat adamı'nın psikolojisini saptarlar...

Kitaplar da farklıdır. Kurgusal ürünler akla gelebilecek bütün bağdaştırmaları içeren tek bir olay örgüsünden oluşurlar. Felsefi nitelik taşıyanlar, hiç şaşmaz, hem tezi hem de antitezi, bir öğretinin yanında ve karşısında olan tüm unsurları içerirler. Karşı kitabını içermeyen bir kitap, eksik kalmış sayılır.

Yüzyıllar ve yüzyıllarca süren idealizm, sonuçta gerçekliği de etkilemekten geri durmamıştır. Tlön'ün en eski yörelerinde, kaybolan eşyaların tıpkısının **ortaya** çıkması sıkça rastlanan bir olaydır. İki kişi bir kurşunkalemi ararlar; birincisi kalemi bulur ve sesini çıkarmaz; ikincisi **bundan daha** az gerçek olmayan, ama kendi beklentilerine daha uygun olan ikinci bir kalem bulur. Bu ikinci nesnelere *hrönir* denir ve azıcık biçimsiz olmakla birlikte birincilerden biraz daha uzun olurlar. Son zamanlara kadar, *hrönirler* dalgınlıkla unutkanlığın rastlansal ürünleriydi. Bunların düzenli bir biçimde üretilmelerinin yüzyılı bile bulmayan bir geçmişi oluşu inanılmaz bir şey gibi görünmektedir, ama XI. cilt bize bunun böyle olduğunu söylemektedir. İlk girişimler başarısızlıkla sonuçlanmıştı. Ne var ki, *modus operandi* (çalışma yöntemleri) anlatılmaya değer. Devlet hapishanelerinin yöneticilerinden biri, tutuklulara tarih öncesinden kalma bir ırmak yatağında bazı mezarlar bulunduğunu ve önemli bir şeyler bulana, özgürlüğünü bağışlayacağını söylemişti. Kazı öncesindeki aylarda tutuklulara bulacakları şeylerin fotoğrafları gösterilmişti. Bu ilk girişim, beklentiyle gerilimin **kişiyi** engelleyici olabileceğini kanıtladı; kazma kürekle yapılan bir haftalık çalışma sonucunda *hrön* olarak, hemen kazı öncesi döneme ait paslı bir tekerlekten başka bir şey çıkmadı topraktan. Ama bu gizli tutuldu ve aynı işlem sonradan dört okulda tekrarlandı. Bunlardan üçünde hemen hemen kesin başarısızlıkla karşılaşıldı; dördüncüsünde (ki bunun yöneticisi ilk kazılar sırasında kaza sonucu öldü) öğrenciler

altın bir maske, tarihöncesi bir kılıç, iki üç seramik vazo ve **göğsünde** bugüne kadar çözölemeyen bir yazı bulunan bel-
den aşağısı kopuk bir kral gövdesi çıkardılar - ya da tıpkısı-
nı ürettiler. Böylelikle kazının deneysel niteliğinden haberli
olanlara da güvenilemeyeceği ortaya çıktı... Geniş kitlelerce
yapılan araştırmalar, birbirleriyle çelişen eşyalar da çıkardı
ortaya; şimdilerde bireysel ve daha hazırlıksız girişimler yeğ-
leniyor. Hrönirlerin düzenli olarak üretilmesi (diyor XI. cilt)
arkeologlara müthiş yararlar sağladı. Bu, günümüzde gele-
cekte daha az esnek ve yumuşakbaşlı olmayan geçmişin
sorgulanmasını ve hatta dönüştürölmesini mümkün kıldı.
Gariptir, ikinci ve üçüncü derecede hrönirler -başka hrönir-
lerden türetilmiş hrönirler, bir hrönün hrönünden üretilen-
ler- ilkinin sapmalarını abartıyor; beşinci dereceden olanlar
neredeys birbirinin eşi; dokuzuncu dereceden olanlar ikin-

dereceden olanlarla karıştırlabiliyor; onbirinci dereceden
olanlarda asıllarında bulunmayan bir biçim yalınlığı var. Bu
döngüsel bir süreç; onikinci dereceden hrönde niteliksel bir
düşüş görölüyor. Bazen her türlü hrönden daha garip ve ya-
lın olan urlar -ima yoluyla üretilip umutla damıtılan nesne-
ler- görölüyor. Sözüünü ettiğim büyük, altından maske bun-
ların gösterişli bir örneğidir.

Tlön'deki eşyaların tıpkısı ortaya çıkıyor dedik; eşyalar
aynı zamanda silinip bozulma eğilimi de gösteriyor ve unu-
tulduklarında ayrıntıları kayboluyor. En bilinen örnek, bir
dilenci tarafından aşındırıldığı sürece varolmayı sürdüren,
o öldüğündeyse yokolan kapı eşiğidir. Zaman zaman birkaç
kuşun ya da bir atın, bir açikhava tiyatrosu kalıntıları
kurtardığı olmuştur.

Not (1947): Aşağıdaki yazıyı fantastik Edebiyat Antoloji-
si'nde (1940) yayımlandığı gibi, bir iki benzetmeyle şu anda
yersiz kaçacak alaylı bir özet dışında hiçbir şeyi çıkarmadan

aktarıyorum. O zamandan bu zamana o kadar çok şey oldu ki... Onları burada bir kere daha anmakla yetineceğim.

1941 Mart'ında, Herbert Ashe e ait olan Hinton'ın bir kitabında, Gunnar Erjford'un kaleme aldığı bir mektup bulundu. Zarf, Ouro Preto damgasını taşıyordu; içindeki mektup Tlön konusunda bilinmezleri tümüyle açığa kavuşturmaktaydı. Metin, Martinez Estrada'nın hipotezlerim doğruluyordu. Bu olağanüstü hikâyenin başlangıcı Luzern'de ya da Londra'da onyedinci yüzyılın başlarında bir geceye rastlıyor. Hayır amacıyla kurulmuş gizli bir topluluk (üyeleri arasında Dalgarno ve daha sonraları Berkeley de bulunuyordu), bir ülke icat etmeye kalkışmıştı. İşe başlarken benimsedikleri belirsiz program 'simya araştırmaları', hayır işleri ve *Kabala'yı* içeriyordu. Bu ilk dönemden elimizde Andreâ'nın yazdığı gârip kitap var. Birkaç yıl süren gizli oturumlar ve zamansız sentezlerden sonra iç ilişkileri tutarlı bir ülke ortaya çıkarmak için bir kuşağın yeterli olmadığı anlaşıldı. Her ustanın kendi çalışmalarını sürdüreceği bir çömez seçmesine karar verildi. Bu usta-çırak geleneği uzun süre devam etti; kovuşturmaya uğrayan bu biraderler topluluğu iki yüzyıllık bir aradan sonra bu defa Amerika'da ortaya çıktı. 1824'te, Memphis'de (Tennessee) bu topluluğun oğullarından biri, insanlardan kaçan milyoner Ezra Buckley'le görüştü. Milyoner, biraz da küçümsemeyle, onun söylediklerini dinledi - ve planın alçakgönüllülüğüne güldü. Amerika'daki temsilciye bir ülke icat etmenin anlamsız olduğunu söyledi ve bir gezegen icat etmeyi önerdi. Bu dev boyutlu düşüceye, Tanrıtanımazlığının sonucu olan⁵ bir başkasını da ekledi: Bu engin girişimi gizli tutmayı... O zamanlar yirmi ciltlik *Britannica* Ansiklopedisi Birleşik Devletler'de elden ele dolaşıyordu; Buckley, düşsel gezegenin dü-

⁵ Buckley, özgür-düşünür, kaderci ve kölelik yanlısıydı.

zenli bir ansiklopedisinin yazılmasını önerdi. Altın yüklü dağlarını, gemi taşımacılığına elverişli ırmaklarını, üzerinde büyükbaş hayvanlarla bizonların otladığı çayırlarını, zencilerini, kerhanelerini ve dolarlarını onlara bırakacaktı, yalnız bir koşulla: "Eser, İsa Peygamber denen sahtekârla hiçbir biçimde uzlaşmayacaktı." Buckley, Tanrı'ya inanmıyor, ama bu varolmayan Tanrı'ya ölümlü insanoğlunun da bir dünya tasarımıyabileceğini göstermek istiyordu. Buckley 1828'de Baton Rouge'da zehirlenerek öldürüldü; dernek 1914 yılında, sayıları üçyüzü bulan üyelerine *Birinci Tlön Ansiklopedisinin* son cildini teslim etti. Bu gizli bir basımdı; ansiklopedinin kırk cildi (insanoğlunun kalkıştığı girişimlerin en uçsuz bucaksız olanı) İngilizcede değil, Tlön dillerinden birinde yazılacak olan daha ayrıntılı bir basıma temel oluşturunca. Yanılsama niteliğinde bir dünyayı konu edinen bu basıma geçici olarak *Orbis Tertius* adı verildi. Bu dünyanın alçakgönüllü yaratıcılarından biri de, ya Gunnar Erfjord'un aracılığını yapan ya da derneğin oğullarından biri olan -hangisi bilmiyorum- Herbert Ashe idi. Kendisine XI. cildin yollanmış bulunması bu ikinci varsayımı doğrular niteliktedir. Peki ya ötekiler? 1942'de olaylar birbirini izlemeye başladı. Bu ilk olaylardan birini açık seçik hatırlıyorum; banna, bundaki uyarı niteliğini daha o zamandan sezmişim gibi geliyor. Olay, Laprida Sokağı'nda, güneşin battığı yöne dönük, yüksek, aydınlık bir balkona bakan o apartman katında geçti. Prenses Faucigny Lucinge'ye Poitiers'den gümüşleri gelmişti. Yabancı pullarla donanmış kutunun kuyu gibi derinliklerinden, kat kat örtülere sarılmış, gayet narin eşyalar çıktı; hanedan armalarına ait hayvanlarla kaplı Utrecht ve Paris gümüşleri, bir de semaver... Bunların ortasında bir pusula, uyumakta olan bir kuşun hafif, belli belirsiz ürperişini andıran gizemli titreşimler yayıyordu. Prenses bunun ne olduğunu anlamadı. Pusulanın mavi ibresi Kuzey'in çe-

kimini özlemişti; madeni kutusu içbükeydi; kenarındaki harfler Tlön'deki alfabelerden birine aitti. Bu düşsel dünyanın gerçeklik dünyasında ilk boy gösterişi **böyle oldu**.

Beni ikinci defa ortaya çıkışına tanık eden talihin garip oyunu da hâlâ aklımı kurcalar. Olay birkaç ay sonra Cuchilla Negra'da bir Brezilyalının taşradaki dükkânında geçti. Âmorim ve ben, Sant'Anna'dan dönüyorduk. Tacuarembó Irmağı taşmış, biz de dükkân sahibinin kaba saba konukseverliğinden sebeplenmek (ve buna katlanmak) zorunda kalmıştık. Fıçılar ve sığır derileriyle dolu büyük bir odada gıcırdayan iki yatak verdi bize. Yattık, ama ne olduğu anlaşılmayan sövgülerini bölük pörçük *milongalara*⁶ ya da doğrusu aynı *milongadan* parçalara katık eden görünmez bir komşunun sarhoş naraları yüzünden gün ağarıncaya kadar gözümüzü kırpamadık. Tahmin edebileceğiniz gibi bu dinmek bilmeyen şamatayı dükkân sahibinin sert şekerkamışı içkisine yorduk. Tanyeri vakti, adam koridorda ölü yatıyordu. Sesinin kalınlığı bizi yanıltmıştı; gençten bir çocuktu. O zıvanadan çıkmış halinde kemerinin içinden birkaç parayla birlikte zar büyüklüğünde, parlak madenden bir koni de düşürmüştü. Çocuklardan bin bu **koni**yi yerden almak **için** boşuna uğraştı... Yerden kaldırmaya tek kişinin gücü zor yetiyordu. Birkaç dakikalığına avucumda tuttum **koni**yi; ağırlı-ğının dayanılmaz olduğunu ve **koni**yi **yere** bıraktıktan sonra bile sürdüğünü hatırlıyorum. Avucum dakalan **çember biçimi**ndeki kesintisiz iz de gözümün önünde. Çok küçük, ama aynı zamanda son derece ağır bir nesnenin verdiği duyum bende tatsız bir duygu, hem tiksinti, hem de korku uyandırmıştı. Yörenin erkeklerinden biri koniyi kabaran ırmağa atmamızı önerdi; Amorim birkaç peso vererek satın aldı onu. Ölen adam hakkında hiç kimse 'sınırdan geldiği'nden başka

⁶ *Milonga*: Bir dans ezgisi.

bir şey bilmiyordu. Bu **Küçük**, çok ağır koniler (yeryüzünde **bulunmayan** bir madenden yapılmıştı)" Tlön'ün belli bölgelerinde Tanrılık imgesi **sayılır**.

Benim anlatacaklarım burada son buluyor. Geri kalanı bütün okurlarımın belleklerinde (umutları ya da korkularında değilse eğer) yatmaktadır. Yalnızca aşağıdaki **olguları** hepimizin ortak belleğini zenginleştirecek ya da genişletecek biçimde kısaca özetlemekle yetineceğim. 1944 sıralarında *The American* gazetesi (Nashville, Tennessee'de basılıyor) için araştırma yapan bir kişi, Memphis kütüphanelerinden birinde *Birinci Tlön Ansiklopedisinin* kırk cildini günışığına çıkardı. Bugün bile bu keşfin rastlansal mı olduğu, **yoksa** buna hâlâ sisler ardında gizlenen Obis *Tertius'un* yöneticilerinin mi izin verdiği bilinmiyor, ikincisi daha akla yakın. Memphis ciltlerinde, XI. ciltteki bazı inanılması güç bilgiler (örneğin hrönirlerin çoğalması) ya çıkarılmış ya da sulandırılmış bulunuyor; bu bölümlerin gerçek dünyayla az çok boy ölçüşebilecek bir dünya tasarımı uyarınca çıkarıldıklarını varsaymak yerinde olacaktır. Bu tasarı, Tlön'den alınma nesnelerin değişik ülkelere dağıtılmasıyla tamamlanacaktı...⁷ Elbette, uluslararası basın bu bulguları diline dolamaktan geri durmadı. İnsanoğlunun En Büyük Eseri'ne ilişkin elkitapları, antolojiler, konu özetleri, aslını kelimesi kelimesine izleyen basımlar, gözden geçirilmiş yeni basımlar ve korsan basımlar dörtbir yanı kapladı, kaplamaya da devam ediyor. Daha neredeyse işin başında, gerçeklik pes etti. Doğrusu ya, pes etmeye de dünden hazırды. Bundan on yıl önce az çok düzenli görünen her simetrik yapı -diyalektik maddecilik, Yahudi düşmanlığı, Nazilik- insanoğlunun gözlerini kamaştırmaya yetiyordu. Durum böyleyken, kişi Tlön'e, bu en ince ayrıntılarına kadar belirlenmiş **uçsuz bu-**

7 Kuşkusuz bazı nesnelerin yapıldığı malzeme sorunu kalıyor geriye.

caksız, düzenli gezegen düşüncesine nasıl olur da boyun eğmez? Buna karşılık olarak gerçekliğin de düzenli olduğunu söylemenin bir yararı yok. Düzenli olabilir, ama hiçbir zaman kavrayamayacağımız Tanrısal yasalara -çeviriyorum; insanlık dışı yasalara- göre... Tlön bir labirenttir kuşkusuz; ama insanlar tarafından kurulmuş ve insanlar tarafından çözülmesi gereken bir labirenttir.

Tlön'le kurulan yakınlık ve Tlön 'alışkanlığı' dünyamızı çözülmeye götürdü. Onun sarsılmaz kesinliğinden gözleri kamaşan insanlık, bunun meleklerin değil, satranç ustalarının sarsılmazlığı olduğunu hep unutuyor. Okullar şimdiden Tlön'deki (varsayımsal) 'köken dil'in ("Ursprache") istilâsına uğramış durumda; onun uyumlu tarihinin (göz yastan olaylarla doludur) öğretimi şimdiden benim çocukluğumdaki tarihin yerini aldı bile; kurgusal bir geçmiş, hakkında kesin bir şey bilmediğimiz, hatta sahte olup olmadığını bile kestiremediğimiz öteki geçmişi belleklerimizden silip atmış durumda. Para ve ecza bilimleriyle **arkelojide** devrimler gerçekleştirildi. Biyolojiyle matematiğin de alacakları yeni biçimleri özlemle bekledikleri kanısındayım... Dörtbir yana dağılmış, tek başına çalışan kişilerden **kurulu** bir hanedan dünyanın yönünü değiştirdi. Görevleri devam ediyor. Eğer tahminlerimizde yanılmıyorsak önümüzdeki yüzyıl içerisinde biri, yüz ciltlik *İkinci Tlön Ansiklopedisini* bulup çıkaracak.

İngilizler, Fransızlar ve İspanyolcuklar yeryüzünden silinecek. Dünya Tlön olacak. Ben bütün bunlara hiç aldırmadan Adroque'deki otelde geçen günlerimin tüm sessizliği içinde, Browne'un *Urn Burial*'ının Quevedo tarzında bir çevirisini yapmakla uğraşıyorum - çeviriye pek güvenim yok, yayımlamayı düşünmüyorum.

ÇEVİREN Fatih Özgüven

Silvina Ocampo'ya

Romancımızın ardında bıraktığı gözle görülen eseri kısaca dizine sokmak hiç de zor değildir. Bu yüzden Madam Henri Bachelier'nin, *Protestan* eğilimi herkesçe bilinen bir günlük gazetesinin acınası okurlarının kafalarına sokmak düşüncesizliğinde bulunduğu asılsız dizinde yaptığı çıkartma ve eklemeler bağışlanamaz niteliktedir. (Bu gazetesinin okurları Mason ve sünnetli değil, az sayıda ve Calvinist de olsalar böyle bu.) Menard'ın gerçek dostları bu dizini dehşetle ve hatta biraz da hüznle karşıladılar. Onun en son anıtının önünde, kasvetli serviler altında daha dün toplanmış gibiyiz. Hata ise kalkmış şimdiden O'nun Anısını kirletmeye başlamış bile... Hiç kuşku yok ki küçük bir düzeltme gerekli.

Bu konudaki cılız söz yetkime karşı çıkılmasının işten bile olmadığını biliyorum. Gene de, son derece önemli iki tanık göstermeme karşı çıkılmayacağını umut etmekteyim. Barones de Bacourt (hâlâ yasını tuttuğumuz şairle onun unutulmaz 'Çarşambalarından birinde tanışma onuruna ermiştim) aşağıdaki sayfaları onaylamaya değer buldular. Monaco Prensliğinin en nazlı hanımlarından Kontes de Bagno-

regio ise (hiçbir çıkar gözetmeyen girişimlerinden canı yananların en düşüncesizce hakaretlerine uğrayan -heyhat!- uluslararası hayırseverlerden Simon Kautzsch'la yaptığı evlilik sonucu şimdilerde Pennsylvania kenti sakinlerinden biridir) kendisini herkesten farklı kılan o muhteşem sükunluğundan 'hakikat ve ecel' (endi sözleri) karşısında vazgeçmiş ve *Luxe* dergisinde yayınlanan açık bir mektupla bana onaylarını bildirmiş bulunmaktadırlar. Bana devredilen bu yetkiler cılız ve yetersiz olnaktan epeyce uzaktır sayıyorum.

Menard'ın *gözle görülen* eserinin kolayca dizine sokulabileceğini söylemiştim. Özel arşivin dikkatle gözden geçirdiğimde aşağıdaki kalemlerin bulunduğunu gördüm:

a) *La Conque* dergisinde (Mart ve Ekim 1899 sayıları) iki kere (değişikliklerle) yayımlanan sembolist bir sone.

b) Şiirsel kavramlar dağarcığı kurma olasılığını araştıran bir monografi; bu kavramlar gündelik dili oluşturan sözcüklerin eşanlamlıları ya da dolambaçlı yoldan ifade edilmişleri değil, daha çok 'üzerinde görüş birliğine varılmış kurallara göre ve şiirsel gereksinimleri karşılamak üzere tasarlanmış ideal nesneler' olacaktı (Nînes, 1901).

c) Descartes, Leibniz ve John 'Wilkins'in düşünceleri arasındaki 'kimi bağlantı ya da yakınlıklar' üzerine bir monografi (Nîmes, 1903).

d) Leibniz'in *Characteristica universalis*'i üzerine bir monografi (Nîmes, 1904).

e) Kalelerden birini elden çıkarmak yoluyla satranç oyununu geliştirme olasılığı üzerine teknik bir makale. Menard bu öncü adımı önermekte, savunmakta, tartışmakta, sonunda da reddetmektedir.

i) Raymond Lully'nin *Ars magna generalis*'i üzerine monografi (Nîmes, 1906).

g) Ruy Lopez de Segura'nın *Libro de la incenvion liberal y*

arte del juego del axedrez'inin önsözlü ve dipnotlu bir çevirisi (Paris, 1907).

h) George Boole'un simgesel mantığı üzerine bir monografi taslağı.

i) Fransız düzyazısının temel koşuk kuralları üzerine Saint-Simon'dan alınma örnekler içeren bir inceleme (*Revue des langues romanes*, Montpellier, Ekim 1909).

j) Bu kuralların varlığını reddetmiş olan Luc Durtain'e Luc Durtain'in kendisinden alınma örneklerle desteklenmiş bir cevap (*Revue des langues romanes*, Montpellier, Aralık 1909).

k) Quevedo'nun *Aguje de navegar cultos*'unun *La boussole des precievc* başlığı altında yapılmış elyazması bir çevirisi.

1) Carolus Hourcade'ın taş baskısı resimlerinin sergi kataloguna yazılmış bir önsöz (Nîmes, 1914).

m) Ünlü Akhilleus ve kaplumbağa meselesine getirilen değişik çözümleri zamandizinsel sıra içinde tartışan *Les problemes d'un probleme* (Paris, 1917) adlı eser. Şimdiye kadar bu eserin iki basımı yapılmıştır. İkincisinde Leibniz'in önsöz niteliğindeki öğüdü yer almaktadır. (Ne craignez point, monsieur la tortue - Hiç kaygılanmayınız, Bay Kaplumbağa.) Ayrıca bu basımda Russell'la Descartes'a ayrılan bölümler yeniden gözden geçirilmiştir.

n) Toulet'deki 'sentaktik kullanımlar'ın kati bir çözümlemesi (*N.R.F.*, Mart 1921), Menard burada -hatırladığım kadarıyla- yergiyle övgünün edebiyat eleştirisiyle ilgisi olmayan duygusal uygulamalar olduğunu söylemişti.

o) Paul Valery'nin *Le cimetiere marin* - Deniz Mezarlığı şiirinin 'alexandren' koşuğuna çevrilmiş biçimi (*N.R.F.*, Ocak 1928).

p) Jacques Reboul'un *Gerçekliğin Baskı Altına Alınması Üzerine* Beigeier'inde geçen, Paul Valery aleyhine bir yazı. (Bu arada, onun bu yazısının Valery hakkındaki görüşleri-

nin tam tersi olduğunu da belirtelim. Nitekim Valery bunu anlamış ve köklü dostlukları bozulmamıştır.)

q) Kontes de Bagnoregio hakkında, gazetecilerin kaçınılmaz saptırmalarını düzeltmek ve Kontes'in çoğu zaman hatalı ve aceleci yorumlara (güzelliği ve girişimleri nedeniyle) konu olan kişiliğinin gerçek yüzünü 'Dünya'ya ve İtalya'ya sunmak amacıyla, bu hanımın her yıl çıkarttığı 'Muzaffera-ne Yıllık'a -bu ad, yıllığın yazarlarından biri olan Gabriele d'Anunzio tarafından verilmiştir- alınan 'tanıtma yazısı'.

r) Barones de Bacourt'a yazılmış bir dizi nefis sone (1934).

s) Etkisini noktalama işaretlerinden alan şiirlerin elle yazılmış bir listesi.¹

İşte, Menard'ın zamandizinsel sıra içinde verilmiş *gözle görülen* eserleri bu kadardır. (Aklına estiği bir sırada Madam Henri Bachelier'nin konuksever -yoksa açgözlü mü demeli- albümüne yazdığı, anlaşılır olmaktan uzak bir iki sone dışında bu listeden hiçbir şey çıkartılmamıştır.) Şimdi gelin, onun öteki eserine bakalım; o gizli, o son kertede destansı, o eşi bulunmaz ve o -insanoğlunun gücü ancak bu kadarına yeter işte!- bitmemiş esere. Belki de zamanımızın en önemli ürünü olan bu eser, *Don Quixote*'nin ilk kitabının dokuzuncu ve otuzsekizinci bölümleriyle, yirmiikinci bölümünün bir parçasından oluşmaktadır. Böyle bir şeyi öne sürmenin saçmalık sayılacağını biliyorum; işte bu küçük denemenin amacı da bu 'saçmalığı' haklı çıkarmak zaten.²

Bana bu girişimi esinleyen, birbiriyle eş değerde olmayan

¹ Madam Henri Bachelier, Quevedo'nun Salesli St. Francis'in *Introduction d la vie* devote'undan kelimesi kelimesine yaptığı çeviriden gene kelimesi kelimesine yapılmış bir başka çeviriyi de almaktadır listesine. Menard'ın kütüphanesinde böyle bir eserden iz yoktur. Dostumuz şaka yapmış, hanımefendi de bunu ciddiye almış olmalı.

² Pierre Menard'ın portresini yazıyla çizmek gibi ikincil bir amacım da vardı. Ama Barones de Bacourt'un hazırladığını duyduğum yaldızlı sayfalarla ya da Carolus Hourcade'nin duyarlı ve titiz kalemile boy ölçüşmeye nasıl cüret edebilirim?

iki ayrı metindir. Bunlardan biri, verili bir yazarla *mutlak* biçimde örtüşme izleğini ana hatlarıyla ortaya koyan, Novallis'in kaleme aldığı filolojik bir belge... (Dresden basımında 2005'inci sayfa). Ötekiyse, İsa'yı getirip bir ana caddeye, Hamlet'i La Cannebiere'e ya da Don Quixote'yi Wall Street'e oturtan o 'olsa da olur olmasa da' kitaplardan biri. Bütün ince zevkli kişiler gibi Menard da, kendi deyimiyle 'avam tabakasının anakronizma zevkini beslemeye ya da (daha kötüsü) bizi bütün dönemlerin aynı ya da farklı olduğu yolundaki basit düşünceyle tavlama yarayan' bu gereksiz şaklabanlıklardan nefret ederdi. Ona, uygulamada çelişik ve yüzeysel görünse de, daha ilginç gelen şey Daudet'nin ünlü tasarımıydı; Yücegönüllü Bey'le uşağını Tartarin adındaki tek bir kişide birleştirmek... Menard'ın, yaşamını çağdaş bir *Quixote* yazmaya adanmış imâ etmeye kalkışanlar onun yüce anısına saygısızlık ediyorlar.

O, başka bir *Quixote* yazmak değil -bunu yapmak kolaydır- Don *Quixote* kitabının kendisini yazmak istiyordu. Söylemeye gerek yok, özgün eseri kelimesi kelimesine yeniden yazmayı aklından bile geçirmiyordu; onun amacı kopya etmek değildi. Onun akıllara durgunluk veren amacı, Miguel de Cervantes'inkilerle -kelime kelime, satır satır- *örtüşecek* birkaç sayfa yazabilmektir.

30 Eylül 1934'te "Amaçladığım şey biraz şaşırtıcıdır, o kadar," diye yazmıştı bana Bayonne'dan. "Teolojik ya da metafizik bir kanıtlamanın son adımı -nesnel dünya, Tanrı, nedensellik, evrenin aldığı biçimler- zamanca benim meşhur romandan ne daha önce gelir, ne de daha az tanınmıştır. Tek fark, düşünürlerin giriştikleri çalışmanın ara aşamalarını güzel, derli toplu ciltler halinde yayınlamalarıdır, bense bütün bu ara aşamaları ortadan kaldırmaya kararlıyım." Gerçekten de, onun yıllar süren çabalarına tanıklık edecek bir sayfa karalama bile yok bugün.

Aklına gelen ilk yöntem oldukça basitti. İspanyolcayı iyice öğren, Katolik dinini yeniden benimse, Türklerin ve Arapların hilaline karşı savaş, Avrupa'nın 1602 ile 1918 arasındaki tarihini unut, Miguel de Cervantes *ol*. Pierre Menard bu yolu gözden geçirdi. (17. yüzyıl İspanyolcasını oldukça hatasız konuştuğunu biliyorum) ama çok kolay bulduğu için vazgeçti. Daha çok imkânsız olduğu için! diyecektir okurum. Tamam, ama zaten girişimin kendisi imkânsızdı, başarıya götüren bütün bu imkânsız yolların en az ilginç de buydu. 20. yüzyılda, 17. yüzyılda yaşamış çok okunan bir romancı *olmak* ona bir alçalma gibi geliyordu. Bir yolunu bulup Cervantes'in kendisi olarak Quixote'ye ulaşmak, Pierre Menard olmayı sürdürüp, *Quixote'ye*. Pierre Menard'ın yasantılarından geçerek ulaşmaktan daha az çetin -bu yüzden de daha az ilginç- görünüyordu gözüne. (Sırası gelmişken söyleyelim, bu kanı onu *Don Quixote*'nin ikinci bölümünün başındaki otobiyografik önsözü de çıkartmaya götürmüştü. Bu önsözü bırakmakla başka bir roman kişisi -Cervantes-yaratmış olmakla kalmayacak, Quixote'yi de Menard'ın değil, bu roman kişinin bakış açısından anlatmış olacaktı. Menard bu kolaycılığa kalkışmadı elbette.) "Aslında giriştiğim iş zor değil," diye yazıyordu mektubunun başka bir yerinde. "Yalnız sona erdirmek için keşke ölümsüz olabilseydim." Sizze bir şey söyleyeyim mi? Onun bu girişimini sonuna kadar götürdüğünü, dolayısıyla Quixote'yi -tümünü- Menard'ın kafasındaki biçimiyle okuduğumu aklımdan geçirdiğim anlar olmuştur. Birkaç gece önce XXVI. bölümü -onun hiç üzerinde oynamadığı bölümlerden biri- karıştırırken şu benzersiz cümlede dostumuzun üslubundan ve sesinden bir şeyler buldum: "...ırmak perileri, o elemli, o ıslak Eko..." Tinsel ve tensel sıfatların bu mutlu birlikteliği, bir gün öğleden sonra onunla üzerinde tartıştığımız Shakespeare'in şu dize-lerini getirdi aklıma:

Peki, neden ille de *Quixote*? diye soracaktır okurumuz. Evet, bu tercihi bir İspanyol'un yapması anlaşılmayacak şey değildir; oysa, Nîmes'li bir sembolist'e, onulmaz bir Poe hayranına (ki Poe Baudelaire'i, Baudelaire Mallarme'yi, Mallarme Valery'i, Valery de Esmond Teste'i doğurmuştur) gelince iş, durum böyle değil kuşkusuz. Yukarıda sözünü ettiğim mektup bu noktayı aydınlığa kavuşturuyor. "Don Quixote," diye yazıyor Menard, "beni derinden ilgilendiriyor, ama -nasıl söyleyeyim?- vazgeçilmez gelmiyor bana. Edgar Allan Poe'nun:

Ah, unutma ki büyüliydi bu bahçe!

haykırışı, *Sarhoş Gemi* ya da *Kocamış Denizci* olmaksızın evreni gözümün önüne getiremiyorum, ama *Quixote* olmaksızın pekâlâ da getirebiliyorum. (Kuşkusuz bu eserlerin tarihi önem ve anlamından değil, kişisel yeterliliğimden söz ediyorum burada.) Don *Quixote* rastlantı sonucu doğmuş bir kitaptır; Don *Quixote* olmasa da olurdu. Onu yazmayı tasarlayabilirim - lafı dolaştırmadan söyleyeyim, onu yazabilirim de. On ya da oniki yaşlarındayken belki de kitabın tümünü okumuştum. Sonraları, şu sıra üzerinde durmayacağım kimi bölümleri yeniden, iyice okudum. Ara-oyunları, oyunları, Galatea'yı, roman içinde romanları, Persiles ile Segismunda'nun kuşkusuz son derece zahmetli çabalarını, *Viaja da Parnaso*'yu da gözden geçirdim... Don *Quixote*'den kabaca aklımda kalanlar, unutkanlıkla kayıtsızlığın da basite indirgemesi sonucu, henüz yazılmamış bir kitabın kesinlikten uzak, oluşum öncesi biçimine eş tutulabilir. Bu (hiç kimsenin itiraz edemeyeceği) biçim esas alındığında, benim önümdeki sorunun Cervantes'inkinden çok daha çetin olduğu kesindir. Nazik selefim rastlantıla-

rın yardımını geri çevirmemişti; ölümsüz eserini, kendini dille edebi yaratıcılığın temel akışına bırakarak, biraz da *à la diable* (baştansavma) oluşturmuştu. Ben tam anlamıyla, onun anlık esintilerle beslenen eserini, yeniden kurmak gibi bir görev üstlendim. Tek başıma sürdüreceğim bu oyunda birbirine zıt iki yasa güdüyor beni. Birincisi, biçimsel ya da psikolojik çeşitlemeler denememe imkân veriyor; ikincisiyse bu çeşitlemeleri 'özgün' metne feda etmemi ve bu gözden çıkarışa su götürmez nedenler bulmamı sağlıyor... Bu yapay engellere bir başkası daha -gene bunlardan kaynaklanan bir engel- eklenebilir. 17. yüzyılın başında *Don Quixote* yazmak akla yakın, gerekli ve hatta kaçınılmaz bir girişimdi; 20. yüzyılın başındaysa neredeyse imkânsızdır. Son derece yoğun olaylarla dolu üç yüzyılın uçup gitmiş olması boşuna değildir. Tek bir örnek vermek gerekirse, bu olayların arasında Quixote'nin kendisi de bulunmaktadır."

Bu üç engele rağmen, Menard'ın bölük pörçük Quixote'si Cervantes'inkinden daha inceliklidir. Cervantes'inki, kendi ülkesinin cafcıflı taşra gerçeklerini alır, bunları getirip beceriksizce şövalyelik masallarının karşısına koyar. Menard ise kendi 'gerçekliği'ni, Lepanto'yla Lope de Vega'nın yaşadığı yüzyıldaki Carmen'in ülkesi olarak belirler. Bu seçim Maurice Barres'le Dr. Rodriguez Laretta'ya ne türlü İspanyol serüvenleri esinlerdi kimbilir! Menard bunlardan olanca doğallıkla sakınır. Onun eserinde ne çingene fantezileri, ne *conquisfadorlar*, ne mistikler, ne İkinci Filip'ler, ne de kitap yakmalar vardır. Yerel renkten ya kaçınmakta, ya da yerel rengi elemektedir. Bu horgörü yeni bir tarihi roman kavramını işaret eder. Bu horgörü *Salammbô*'yu iler tutar yeri kalmayacak biçimde yargılar.

Kitabın kendi içindeki bütünlük taşıyan bölümlerini incelemek de şaşırtıcı sonuçlar verecektir. Örneğin birinci ki-

tabın, 'Don Quixote'nin silahlarla edebiyat hakkındaki meraklı söylevini' konu edinen XXXVIII. bölümünü inceleyelim. Don Quixote'nin (Quevedo'nun daha geç bir tarihte *La hora de todos*'daki benzer bir bölümde yaptığı gibi) tartışmayı edebiyata karşı ve silahlardan yana sonuçlandırdığını biliyoruz. Cervantes bir asker eskisiydi; onun tercihini anlamak mümkündür. Peki ya Pierre Menard'ın *Don Quixote*'sinin *-La trahison des clercs* (aydınların ihaneti) ile Bertrand Russell'in çağdaşıdır o- böylesi ne idüğü belirsiz lafazanlıkların kurbanı olması! Madame Bachelier bunda yazarın kahramanının psikolojisine boyun eğmesinin tipik ve hayranlık verici bir örneğini görmüştür; başkaları (pek keskin zekâlı denemez bunlara) *Don Quixote*'nin bir *tıpkıyazımın*, Barones de Bacourt ise Nietzsche etkisinin sözkonusu olduğunu sanmışlardır. Karşı çıkılacak yanı olduğunu sanmadığım bu üçüncü yoruma, Pierre Menard'ın neredeyse Tanrılara yaraşır alçakgönüllülüğüne pek uygun düşen bir dördüncüsünü ekleyeyim mi bilmiyorum; onun, yeğlediği görüşlerin taban tabana zıddını yayma konusundaki sessiz sedasız, ironik alışkanlığını... (Onun Jacques Reboul'un kısa ömürlü gerçeküstücü gazetesinde Paul Valery'ye yönelttiği acımasız eleştiriyi hatırlayın.) Cervantes'in metniyle Menard'ın kelimesi kelimesine birbirinin eşi olmakla birlikte, ikincisi neredeyse sonsuz bir zenginliktir. (Ona karşı çıkanlar, 'daha çiftanlamlı' diyeceklerdir ama çiftanlamlılık zenginliktir.)

Menard'ın *Don Quixote*'sini Cervantes'inkiyle karşılaştırmak çok şeyi açığa çıkaracaktır. İkincisi şöyle yazmış örneğin (birinci kitap, dokuzuncu bölüm):

...gerçek ki anası tarihtir; zamanla yarışır, eylemlerimizin arşivi, geçmişe tanık, şimdiki zamana örnek olur, yol gösterir, geleceğin akıl hocasıdır.

17. yüzyılda, (alaydan yetişme dâhi) Cervantes tarafından yazıldıkta, bu sıralama tarihe düzülmüş bir övgüden başka bir şey değildir. Oysa Menard şöyle der:

...gerçek ki anası tarihtir; zamanla yarışır, eylemlerimizin arşivi, geçmişe tanık, şimdiki zamana örnek olur, yol gösterir, geleceğin akıl hocasıdır.

Tarih, gerçeğin *anası*; akıllara durgunluk verecek bir düşünce. William James'in çağdaşı olan Menard tarihin gerçeğin bir irdelenmesi süreci değil, gerçeğin kökeni olduğunu söylüyor. Ona göre tarihsel gerçek, olup bitenler değildir; tarih, bizim olduğuna hükmettiğimiz olaylardır. Son cümleler *-şimdiki zamana örnek olur, yol gösterir, geleceğin akıl hocasıdır-* fütursuzca pragmatiktir.

Üsluptaki karışıklık da gözden kaçacak gibi değil. Menard'ın arkaik üslubu -ne de olsa yabancıdır- belli bir yapmacıklıktan zarar görmektedir. Döneminin İspanyolca'sını büyük bir kıvraklıkla kullanan Cervantes'inkiyse böyle değildir.

Son çözümlemede, yararsız olmayan hiçbir zekâ oyunu yoktur. Her felsefi öğreti evrenin akla yakın bir tanımı olarak yola çıkar; yıllar geçtikçe felsefe tarihinde bir sayfa-eğer bir paragraf ya da isim değilse- olur. Edebiyatta, bu önüne geçilmez değerden düşme daha da kötü kokular saçar. Menard bana *Don Quixote*'nin her şeyden önce eğlendirici bir kitap olduğunu söylemişti; bugünse aynı eser yurtseverlik için kalkan kadehlere, yazım kurallarına ilişkin küstahlıklara, açık saçık *de luxe* basımlara bahane olmaktadır. Ün, anlaşılmamanın bir türü, belki de en kötüsüdür.

Bu nihilistçe doğrulamalar yeni bir şey değil; şaşılası olan Menard'ın bunlardan çıkardığı kararlılıktır. Onun amacı insanoğlunun her türlü çabasını bekleyen boşunallığı haberlemektir; son derece karmaşık ve daha başından başarısızlığa

yargılı bir işe kalkışmıştı. Bütün tedirgin kuşkularını, uykusuz gecelerini yabancı bir dilde yazılmış, zaten varolan bir kitabı tekrarlamaya adadı. Taslak üstüne taslak yığı, bıkıp usanmadan yazdı, bozdu, elle yazdığı binlerce sayfayı yırttı attı.³ Hiç kimsenin bu taslakları görmesine izin vermedi, bunların ölümünden sonra ortaya çıkmamalarına özen gösterdi. Ben onları yeniden biraraya getirmek için boşuna uğraştım.

Bu 'nihai' *Don Quixote'de*, dostumuzun -dokunsan dağılacak ama gizli anlamları da pekâlâ çözülebilecek- 'ön' yazılarının az çok seçilebileceğini, üstüste yazılmış metinler bulup çıkarabileceğimi sandım. Ne yazık ki, bu yitik Troyaları kazıp günışığına çıkarabilecek, onun eserini tersyüz edebilecek ikinci bir Pierre Menard olabilir ancak.

"Düşünmek, çözümlemek, uydurmak (diye yazmıştı bana) kuraldışı edimler değildir; zekânın olağan soluk alıp verişidir bunlar. Bu işlevin arada sırada yerine getirilmesini kutsamak, eski çağlardan kalma yabancımız olan düşünceleri bir kenara biriktirmek, gözlerine inanamamanın sersemliğiyle *doctor universalis* (allâme-i cihan) denen kişilerin neler düşünebildiklerini hatırlamak, tembelliğimizi ya da barbarlığımızı itiraf etmek demektir. İnsan, kafasında her türlü düşünceyi barındırabilmeli; sanıyorum gelecekte durum böyle olacak."

Menard, (belki de istemeden) ikide bir tökezleyen, henüz pek gelişip serpilmemiş okuma sanatını yeni bir teknik aracılığıyla zenginleştirdi; bu yeni teknik, 'bilinçli anakronizma ve yanlış anıştırmalar' tekniğidir. Uygulama alanları sonsuz olan bu teknik *Odyseia'yı Aenead'dan* önce yazılmış

3 Kare biçimi not defterlerini, üstü defalarca karalanmış paragraflarını, tuhaf yazım işaretlerini ve karınca duası gibi elyazısını hatırlıyorum. Nîmes'in dış mahallelerinde gezintiye çıktığı; akşam üstleri, yanma bu not defterlerinden birini alır ve bununla keyifli bir şenlik ateşi yakardı.

gibi, Madam Henri Bachelier'nin *Lejardin du Centaure* kitabını da Madam Henri Bachelier'ninmiş gibi okumaya kıskırtır bizi. Bu teknik cansıkıcı eserlere bile serüven katar. *Imitatio Christi*'yi Louis Ferdinand Celine'e ya da James Joyce'a atfetmek, kitabın o çok ince, ruhani ipuçlarını yeterince yenilemek değil de nedir?

Nîmes, 1939

ÇEVİREN Fatih Özgüven

Ya o seni düşlemekten vazgeçerse...
Aynanın İçinden, VI.

Hiç kimse onun barışık gecede karaya çıktığını görmedi, hiç kimse bambu teknenin kutsal çamura batışını görmedi ama birkaç gün içinde, bu suskun adamın anayurdunun Güney'de, ırmak yukarısındaki yabanıl yamaçta, Yunanca-bulaşmamış Zendice konuşan, cüzzamın pek raslanmadığı sayısız köyden biri olduğunu duymayan kalmadı. Kesin tek şey, boz-tenli adamın çamuru öptüğü, tenini yırtan çalıları umarsamadan (anlaşılan sızı duymuyordu) yukarılara tırmandığı, sonra bulantı ve kan içinde, bazen alev gibi parlayan, o anda kül renginde görünen bir kaplan ya da bir at yontusuyla süslü çember alana doğru süründüğüydü. Bu kapalı bölme, epeski yangınlarla kül olmuş, ormanın sıtmasına tutulmuş, tanrısı artık insanlardan saygı görmeyen bir tapınaktı. Yabancı, yontunun altına boylu boyunca uzandı. Tepesine vuran güneşle uyandı. Yaralarının iyileşmiş olmasına şaşmadı; fersiz gözlerini yumup uykuya daldı ama bitkinlikten değil bile-isteye. Bu tapmağın, çetin amacına ulaşmada en elverişli yer olduğunu biliyordu, kesintisiz ağaçların, ırmağın aşağısında yükselen, bir zamanlar Tanrıların

sayılıp sonraları yanıp kül olmuş başka bir kayırcı tapınağın yıkıntılarını silip süpürmeyi başaramadıklarını biliyordu, şu anda kendisine düşen görevin uyumak olduğunu biliyordu. Geceyarısına doğru bir kuşun umarsız çılgılığıyla uyandı. Gördüğü insan ayağı izleri, üç-beş incir, bir testi, uyarıcı belirtilerdi, demek yörenin yerlileri onu uyurken saygıyla gözetlemiş, ya sağ kalmasına sevinerek ya da tılsımından ürkererek çıt çıkarmamışlardı. İçi ürperdi; kırık dö-kük duvarda bulunduğu mezarımsı bir oyuğa, bilmediği birtakım yaprakların arasına gizlendi.

Yolunu belirleyen amaç, ulaşılmaz değildi de olağanüstüydü. Bir adam düşleyecek, onu en ince ayrıntılarıyla canlandırıp gerçekliğe katacaktı. Bu büyülü tasarı, kafasına bütünüyle el koymuştu, öyle ki biri adını ya da geçmişine ilişkin bir şey sorsa yanıtlayamayacaktı. Bu ıssız, yıkık tapınak işine geliyordu, çünkü dış dünyadan en-az sayıda şey barındırıyordu; köylülerin yakınlığı da işine yarıyordu, çünkü tek-tük gereksinimlerini karşılamayı üstlenmişlerdi. Getirdikleri pirinçle meyve, yalnızca uyumaya ve düş görmeye adanmış bedenini beslemeye yetiyordu.

Önceleri, düşleri karmakarışık; kısa bir süre sonra eytimsel bir yapıya büründüler. Yabancı, kendini yıkık tapınağın nerdeyse tıpatıp döngüsel bir amfitiyatronun merkezinde düşledi: sıraları, suskun öğrenci bulutları doldurmuştu, en uzaktakilerin yüzleri, yüzyıllarca yıl ötede, yıldızlar kadar yüksekteydi ama yüz çizgileri çok belirgindi. Adam öğrencilerine, anatomi, kozmografi ve büyü dersleri veriyordu; dikkat kesilmiş yüzler, akılcıca yanıtlar bulmaya çalışıyordu, sanki içlerinden birini boş bir suret durumundan kurtarıp gerçek dünyaya geçirecek bu sınavın önemini kavramışlardı. Adam, uykusunda da uyanıkken de hayaletlerinin yanıtları üstüne düşünüyordu, sahtekarlara göz açtırmıyordu, kafa karıştırıcı sorunlarda bir zeka yükselişi sezi-

yordu. Evrene katılmayı hak eden bir canın peşindeydi.

Dokuz-on gece sonra, buruk bir duyguyla, öğretisini ses çıkarmadan benimseyen öğrencilerden hiçbir şey bekleyemeyeceğini, buna karşılık kendisine arasına da olsa karşı çıkmayı göze alanlardan bir şeyler bekleyebileceğini anladı. Birinci kümedekiler, sevgiyi ve yakınlığı hak etseler de birey katına yükselemezlerdi asla; ikinci kümedekilerse az da olsa daha önemli bir varoluş-öncesi dönemdeydiler. Bir ikindi (artık ikindiler de uykuya adanmıştı, yalnızca tan ağarırken birkaç saat uyanıktı) o kalabalık sınıfı başından savdı, yalnızca bir tek öğrenciyi alıyordu. Kendisine arasına karşı çıkan, suskun, soluk benizli bu oğlanın sert çizgileri, düşçüsününkileri andırıyordu. Arkadaşlarının sınıftan kabaca atılmalarına uzun boylu üzülmeydi; birkaç özel dersten sonra gösterdiği gelişmeyle öğretmenini yeterince şaşırttı. Derken felaket çattı. Bir gün adam, uğursuz bir çölden uğrarcasına uyandı uykusundan, o şaşkınlık içinde tan ağartısıyla bağdaştırdığı silik ikindi ışığına baktı, düş görmemiş olduğunu kavradı. O gece ve ertesi gün uykusuzluğun katlanılmaz duruluğu çöktü üstüne. Güç harcamak için ormanı keşfe kalktı; köknarların arasında, silik soluk, bölük pörçük, işe yaramaz görüntülerle yer yer yarılmış bazı uyku anlarını zar zor yakalayabildi. Öğrenci kitlelerini biraraya getirmeye çabaladı ama daha dersi vermesine kalmadan kitle silinip dağıldı. Nerdeyse kesintisiz bu uykusuzluk nöbetinde, ihtiyar gözleri öfke yaşlarıyla yandı.

O anda, düşleri oluşturan tutarsız, sersemletici maddeyi işlemenin bir insanın üstlenebileceği en güç iş olduğunu anladı; daha üst ve daha alt düzeydeki kastların tümünün sırlarına erse bile; kumdan bir ip örmekten ya da rüzgârın olmayan yüzünü mührü kazımaktan daha zorluydu. Kendisini baştan tutsak eden bu müthiş sanrıyı unutacağına andı. Kararını uygulamadan önce, çılgınlığının tükettiği di-

rencini kazanmaya bir aylık süre ayırdı. Düş görme tasarılarını bir kenara atar atmaz her gün oldukça yeterli bir uyku düzeni tutturdu. O dönem sırasında birkaç düş gördüyse de umursamadı. İşinin başına geçmeden önce dolunayı bekledi. Sonra bir ikindiüstü, ırmağın sularında arındı, dünya tanrılarına tapındı, ulu bir adın gerekli hecelerini anıp uykuya daldı. Hemen bir düş gördü; yüreği gümbür gümbür atıyordu.

Düşündeki, sıkılmış bir yumruk iriliğinde ılık, gizli bir şeydi, daha yüzü ve cinsiyeti belirmemiş bir insan bedeninin bulanıklığında, lal rengindeydi; ondört gece boyunca üstüne titreyerek düşledi onu. Her gece daha bir durulaşıyordu. Ona el sürmedi, yalnızca tanıklık etmek, gözlemek ve arasıra bir bakışla onu düzeltmek izni verdi kendine. Onu bütün açılardan, uzaklıklardan inceledi. Ondördüncü gece, işaret parmağıyla önce akciğerin kırmızı damarına dokundu, sonra da yüreğin bütün iç ve dış yüzeyini elledi. Yoklamasından hoşnutluk duydu. Bir geceliğine uyumama kararı aldı; sonra yine yüreğe döndü, bir gezegeni anarak başka bir temel organı canlandırmayı üstlendi. Bir yıl içinde iskelete, gözkapaklarına gelmişti. En büyük sorunu, sayısız kıllarla tüyler çıkarıyordu galiba. Sapasağlam bir genç ama doğrulamayan, konuşamayan, gözlerini açamayan bir genç düşlüyordu. Gecelerce onu uyur durumda canlandırdı.

Gnostik kozmogonilerde demiurgoslar, ayağa kalkamayan, kırmızı bir Adem tasarlarlar, sihirbazın gecelerinde dış kalıbına dökülen bu Adem, çamurdan yaratılmış Adem kadar acemi, kabasaba ve ilkseldi. Adam, bir ikindiüstü yaptını nerdeyse bütünüyle yokedecekken vazgeçti (Keşke yocketseydi). Dünya tanrılarına bütün yakarıları sonuç verince, kaplan ya da tay yontusunun ayaklarına kapanıp onun ne idüğü belirsiz bağışını diledi. O gün, alacakaranlıkta düşünde yontuyu gördü. Canlıydı, zalim bir kaplan ya

da bir tay bozuntusu değildi, hem bu ateşli yaratıkların iki-
si hem de bir boğa, bir gül ve bir fırtınaydı. Bu çok boyutlu
tanrı, ona dünyada Ateş diye anıldığını, bu döngüsel tapı-
nakta (ve benzerlerinde) insanların bir zamanlar kendisine
adaklar sunup tapındıklarını, düşlenen hayaletle tılsımıyla
can vereceğini, yalnızca Ateş ve düşleyeni dışında bütün
canlıların onu kanlı-canlı bir insan sayacaklarını söyledi.
Çırağı bütün ayinlerden geçtikten sonra piramitleri hâlâ ır-
mağın aşağısında duran öbür yıkık tapmağa gönderilmesini
buyurdu, terk edilmiş koca yapıda onu selamlayan coşkulu
bir ses yükselecekti böylelikle. Düşleyenin düşünde, düşle-
nen uyandı.

Sihirbaz, kendisine verilen buyrukları yerine getirdi. Za-
manının bir bölümünü (sonradan anlaşıldığı kadarıyla iki
yılını) onu evrenin gizemleri ve ateş mezhebi konularında
eğitmeye adadı. Ondan ayrılmak düşüncesi için için acı ve-
riyordu. Yetersiz eğitim özüne sığınarak düş görmeye ayır-
dığı saat sayısını her gün biraz artırdı. Azıcık çarpık sağ
omuzu da yeniden oturttu. Arasıra bütün bunların çoktan
olup bittiği izlenimi, canını sıkıyordu... Yine de günleri ge-
nelde mutlu geçiyordu; gözlerini yumduğunda, *Şimdi oğ-
lumla birlikte olacağım*, diye düşünüyordu. Bindebir de; *Be-
nim varetmişim bu oğul, yolunu gözlüyor, yanına gitmezsem
varlığını sürdüremez.*

Yavaş yavaş gerçekliğe alıştıırıyordu onu. Bir keresinde, ta
uzaktaki bir tepeye bir bayrak dikmesini buyurdu. Ertesi
gün bayrak tepede dalgalanıyordu. Her keresinde daha güç-
leşen benzer deneylere girişti. Biraz burularak, oğlunun
doğmaya hazır olduğunu hatta belki de can attığını anladı.
O gece onu ilk olarak öptü ve balta girmemiş ormanın, ba-
taklıkların kilometrelerce ötesindeki, kalıntıları bozarmaya
yüz tutmuş tapmağa, ırmağın ta aşağılarına yolladı.

Bu işe kalkışmadan önce (oğlu aslında bir hayalet oldu-

ğunu asla anlayamasın, kendini herkes gibi herhangi bir insan sansın diye) ıraklık yıllarına ilişkin bütün anıları sildi onun belleğinden.

Tattığı zafer ve dinginlik duygusu, can sıkıntısıyla karar-maya başladı. Gün batımlarında ve doğumlarındaki alacakaranlıkta taş yontunun ayaklarına yüz sürüyor, gerçekdışı oğlunun da belki ırmağın aşağısındaki öbür döngüsel tapınakta benzer ayinler yaptığını kuruyordu; geceleri düş görmüyordu artık ya da herhangi biri gibi görüyordu. Evrenin seslerine ve şekillerine ilişkin algıları nedense körelmişti, uzaklardaki oğlu belki kendisinin diriminden sızanlarla besleniyordu. Yaşamının amacına erişmişti işte: bir haz doruğunda yüzüyordu. Bir süre sonra (bazı tarih-düşenlerin yıllarla, bazılarının onyıllarla hesapladıkları bir zaman dilimi) bir geceyarısı, iki kayıkçı onu uyandırdılar; gerçi yüzlerini seçemedi ama onlar, Kuzey'deki bir tapmakta, tabanları yanmadan ateş üstünde yürüeyebilen şerbetli bir adamdan söz ettiler. Sihirbaz hemen tanrının sözlerini anımsadı. Dünyayı dolduran bütün canlılar arasında oğlunun hayalet olduğunu yalnızca Ateş'in bildiğini anımsadı. Önce içine su serpen bu anımsama, sonraları işkenceye dönüştü. Ya oğlu bu garip ayrıcalığı üstüne kafa yorup bir biçimde yalnızca bir suret olduğunu keşfederse. Düpedüz bir insan değil bir başka adamın düşlerinin yansıması olmak - ne katlanılmaz bir eziklik, ne çılgınlık! Yalnızca bir mutluluk kargaşası sırasında peydahladığı (ya da doğumlarına izin verdiği) çocuklarıyla her baba ilgilenir, o yüzden de sihirbazın her organını, yüzünün her çizgisini binbir gizli gece boyunca ince ince tasarladığı oğlunun geleceğinden kaygılanması doğaldı.

Korkuları çabuk geçti de geride bazı belirtgeler bırakarak. Önce (uzun bir kuraklık döneminden sonra) kuş kadar hafif bir bulut gözüktü ötedeki bir tepede; sonra Güney'e doğru gök, leopar-damağı pembeliğine büründü; da-

ha sonra gecelerin madenini paslatan duman bulutlan sökün etti, daha sonra da yırtıcı hayvanlar korkuyla kaçıştılar. Çünkü yüzyıllar öncenin bir olayı yineleniyordu. Ateş tanrısının tapınağı yangında kül oldu. Kuş-uçmaz bir tan sökümünde sihirbaz, **içice** geçen alazların duvarları yaladığını gördü. Bir an, suya sığınmayı düşündü ama sonra ölümün, ihtiyarlığını taçlandırmak, zorlu çabalarına son vermek üzere geldiğini anladı. Alev dilimlerine doğru yürüdü. Alevler etini dağlamadı, ısı ve ateş saçmaksızın okşarcasına sarmaladı onu. Büyük bir dinginlikle, eziklikle, dehşetle, kendisinin de bir hayal, bir başkasının düşü olduğunu anladı.

ÇEVİREN *Tomris Uyar*

Babil'deki bütün erkekler gibi ben de genel valilik yaptım hepsi gibi kölelik de; tartışılmaz gücü, aşağılanmayı, hapis haneyi tanıdım. Bakın: sağ elimin işaret parmağı kopuk. Bir daha bakın: pelerininin yırtığından, böğrümdeki kızıl damgayı seçebilirsiniz. O, ikinci simge Beta'dır. Bu harf, dolunaylı gecelerde Gamma'lılar üstünde egemenlik kurmamı sağlar; öte yandan aysız gecelerde Gamma'lıların egemenliğine giren Alfa işaretlilerin buyruğuna sokar beni. Tan ağartısında, bir mahzende, kara bir kayaya karşı kutsal boğaların şahdamarlarını kesmiştim. Bir ay-yılı boyunca görünmezliğe hüküm giydim; çığlık attım, duyan çıkmadı, ekmek çaldım, yakalanmadım. Yunanlıların bilmediği bir şeyi öğrendim: belirsizliği. Tunç bir hücrede boğazıma sarılan adamın boğucu mendiliyle soluğum tıkanığında umut, desteğini esirgemedi benden; haz denizinde yüzerken ürkü, yanımdan ayrılmadı. Pontuslu Heraklitos, Pitagoras'ın bir zaman Pyrrho, ondan önce Euphorbus, ondan önce de bir başka ölümlü olduğunu anımsayışını ne ustalıkla anlatır Bu tür değişimleri anmak için ne ölüme ne de sahtekarlığı

başvurmama gerek var.

Nerdeyse başdöndürücü denebilecek bu çeşitliliği, öbür cumhuriyetlerin adını bile duymadıkları, ola ki aralarında gizli dolaplar çeviren bir kuruma borçluyum: piyangoya. Onun tarihini uzun boylu incelemedim; tek bildiğim, sihirbazların ağızbirliğine varamadıkları; ölümcül tasarıların dansa, ancak astroloji okumamış birinin aya ilişkin sezgileri kadar haberliyim. Ben piyangoonun, gerçekliğin önemli bir parçasını oluşturduğu çığrından çıkmış bir ülkenin yurttaşımı; olup-bitenler, şu ana kadar gizi-çözülmez tanrıların işleri ya da kendi yüreğimin atışları kadar önemsizdi gözümde. Ama şimdi Babil'den ve onun gözde geleneklerinden uzaktayken, piyango oldukça garibime gidiyor, insanların alacakaranlığın gölgelerinde mırıldandıkları küfür dolu kehanetleri düşünüyorum.

Babam, çok eskiden- yüzyıllar önce mi, yıllar önce mi?- Babil piyangosunun, ayaktakımının tuttuğu bir oyun olduğunu söylerdi. Berberler, bakır para karşılığında dikdörtgen kemikler ya da renkli parşömen parçacıkları dağıtırlarmış (ne kadar doğru, bilmem). Çekilişler öğleüstü yapılmış; kazananlar, artık şansın yardımı olmaksızın gümüş sikkelere kavuşurlarmış. Basit bir uygulama, gördüğünüz gibi.

Bu piyangolar, tabii ki başarısızlıkla sonuçlandı. Hiçbir ahlaki değerleri yoktu. İnsanların yeteneklerine değil yalnızca umutlarına sesleniyorlardı. Halkın kayıtsızlığı karşısında, bu edepsiz piyangoları düzenleyen tüccar takımı zarar etmeye başladı. Biri, ufak bir reform önerdi: talihli numaraların arasına birkaç talihsiz rakam katmak. Bu reform aracılığıyla, rakamlı dikdörtgenleri alanların şansı ikiye katlanıyordu, ya azımsanmayacak bir para kazanacak ya azımsanmayacak bir ceza ödeyeceklerdi. Bu küçük risk payı -çünkü her otuz talihli numaraya karşılık bir tanecik talihsiz vardı- bekleneceği gibi halkın ilgisini uyandırdı. Babilli-

ler kendilerini oyuna kaptırdılar. Katılmayanlar; ödle, kötü-niyetli damgasını yedi. Zamanla bu aşağılama yeni bir boyut kazandı. Gerçi piyangoya katılmayan horgörülüyordu da para cezası ödeyen küçümseniyordu. Şirket (o dönemde böyle anılmaya başlanmıştı) bütün para cezaları toplanmadan önce ödülleri alamayan şanslıları korumak için harekete geçmek zorunda kaldı. Kaybedenlere dava açtı; yargıç da kaybedenleri ya başlangıçta biçilen para cezasıyla, birikmiş borçları ödemeye ya da bir süre hapiste yatmaya mahkum etti. Kaybedenlerin tümü, Şirket'e oyun oynamak için hapsi seçti. İşte Şirket'in tartışılmaz gücündü, fizikötesi yetkesi, bu birkaç adamın gözükarağından serpildi.

Kısa bir süre sonra, çekiliş listelerinde para cezalarının dökümleri yer almamaya, yalnızca talih-siz numaralara düşen hapis cezaları ilan edilmeye başlandı. O dönemde pek dikkat çekmeyen bu kestirmecilik anlayışı, sonraları bir ölüm kalım sorununa dönüştü. *Piyangoya parayla ilintili olmayan öğelerin ilk sokuluşuydu bu.* Müthiş başarılıydı. Katılımcıların zorlamasıyla bu noktaya sürüklenen Şirket, talih-siz numaralarının sayısını arttırmak zorunda kaldı.

Babillilerin mantığa, üstelik simetriye düşkünlüklerini kimse yadsıyamaz. Talihli numaraların yuvarlak hesaba, talih-sizlerinse hapiste geçecek bire-bir günlerle gecelere vurulmasını tutarsız buldular. Kimi ahlakçılar, paranın mutluluğu güvenceye almayacağını, daha dolaysız açılan şans kapıları olabileceğini tartıştılar.

Derinden derine, bir başka tedirginlik kaynağı vardı. Papaz okulu üyeleri, bilet fiyatını arttırıp terörü ve umudu körüklediler; yoksullar, anlaşılabilir ve kaçınılmaz imrentileriyle bu görkemli coşkudan yoksun bırakıldıklarını kavradılar. Yoksul-zengin herkesin piyangoya eşit koşullarda katılımı doğrultusundaki haklı kaygı, yılların belleklerden

silemediği bir öfke patlamasına yolaçtı. Bazı dediğim-dedik kişiler, yeni bir düzenin, kaçınılmaz bir tarihsel dönemin çıktığını ya anlamadılar ya da anlamazdan geldiler... Bir köle, kızıl bir bilet, bir sonraki çekilişte kendisini dilinin yakılması hakkına çarptıracak bir bilet çaldı. Ceza yasası, bu cezayı bütün bilet çalınmaları için yürürlüğe koydu. Birtakım Babililer, adamın işlediği suç karşılığında kızgın bir demirle dağlanmayı hak edip etmediğini tartıştılar; daha yüce-gönüllüler, piyangoonun cezasını bir cellatın infaz etmesinden yanaydılar, yazgıdan kaçınılamayacağına göre...

Huzursuzluklar başgösterdi, yazık ki az kan dökülmedi yine de Babililer, zenginlerin diretmesine karşın kendi isteklerini dayattılar sonunda. Yani: halk, yüce amacına tam anlamıyla erişti. Öncelikle, Şirket'i halkın tartışılmaz gücüne boyun eğmeye zorladı. (Yeni uygulamaların kapsamı ve karmaşıklığı düşünülürse bu birleşme zaten şarttı). İkincisi, piyangoyu gizli, serbest ve genel kıldı. Biletlerin parayla satılması yasaklandı. Baal'in gizemlerine bir kere alışan her özgür adam, tanrıların labirentlerinde her yetmiş gecede bir çekilen, herkesin yazgısını bir sonraki çekilişe kadar belirleyen piyangoya doğal yurttaşlık hakkıyla katılıyordu artık. Sonuçlar tam kestirilemiyordu. Talihli bir çekiliş, katılanı bilge sihirbazlar kurulu üyeliğine de yükseltebiliyor, (herkesçe ya da yalnızca kendisince) bilinen bir düşmanın hapsiyle sonuçlanabiliyor, hatta dingin bir odanın loşluğunda, huzurunu kaçırmaya başlamış, bir daha görmeyi ummadığı bir kadınla yüzyüze gelmesini sağlayabiliyordu. Talihsiz bir çekiliş, bir sakatlanma, farklı bir alçalma, bir ölüm anlamı taşıyabilirdi. Bazen bir tek olay - diyelim C.'nin meyhanede öldürülmesi, B.'nin her nedense göklere çıkarılması, otuzkırk çekilişin parlak sonucu olabilirdi. Bu arada Şirket bireylerinin hem güç hem kurnazlık açısından tartışılmaz oldukları (hâlâ öyleler) asla akıldan çıkmamalı. Çoğu durum-

da, sevinçlerin şansa bağlı sayılması belki kusursuzluklarına gölge düşürmüştür; bu pürüzden kurtulmak adına Şirket'in temsilcileri telkinden ve büyüden yararlandılar. Attıkları adımlar, yönetim biçimleri gizli kapaklıydı. Kişilerin özel umutlarını, kişisel korkularını araştırırken münecimlerle casuslardan yararlandılar. Bazı taş aslanlar sözgelimi, bir de Quaphka adında kutsal bir emanetçi. Genel inanca göre, *Şirket'e giden yoldaki* toz bürümüş su kemerinde bazı çatlaklar vardı: kötü ya da iyi niyetli insanlar, suçlamalarını kaleme alıp bu çatlaklara gizlemişler. Bu bilgiler, keyfe göre düzenlenmiş bir abece arşivine kaldırıldı.

Şikayetlerin sonu her nedense gelmedi. Şirket, her zaman ki saygınlığıyla yanıtları doğrudan vermiyordu. Şimdilerde kutsal metinlerden sayılan- bir kamuflej fabrikasının döküntüleri arasında bulunan- bir metin karalamakla yetindi. Bu edebiyat öğretisi, piyangoğunun dünyanın düzenine şans payı kattığını ileri sürüyordu: yanlışlıkları kabullenmek, yazgıya karşı çıkmak değil yalnızca onu desteklemek demektir. Ayrıca o aslanlarla sözkonusu kutsal emanetçinin Şirket'çe yetkili kılınmış olsalar da (gerektiğinde onlara başvurma hakkı saklı tutulmuştu) yetki-belgesiz çalıştıklarını belirtiyordu.

Bu açıklama halkın tedirginliğini yatıştırdı. Yazarın öngöremediği bazı yeniliklere de yolaçtı. Şirket'in işletme anlayışını ve uygulamalarını derinden değiştirdi. (Bildiklerimi anlatacağım süre gittikçe azalıyor; geminin birazdan kalkacağı uyarısını aldık; yine de ben elimden geldiğince konuyu açıklamaya çalışacağım.)

Her ne kadar usa yakın görünmese de o güne kadar hiç kimse oyunlar üstüne genel bir kuram geliştirmeye kalkışmamıştı. Babilli, büyük çıkarlar peşinde koşmaz. Yazgının kararlarına saygı gösterir, yaşamını onlara bırakır, umutlarını ve ürküntüsünü onlara bağlar ama ne onların labirentsi yasaları ne de özlerini açıklayacak parlak özel-alanlar üstü-

ne kafa yorar. Öyleyken, demin sözünü ettiğim gayri-resmi bildiri, tanrısal adaletle matematik karışımı bir sürü tartışmanın esin kaynağı oldu. Bu tartışmaların birinde şu görüş savunuldu: eğer piyango bir şans patlamasıysa, kaosun kozmosa bir süreliğine sızmasını sağlıyorsa, Şans'ın sözünün yalnızca çekilişte değil, piyango'nun bütün evrelerinde geçmesi daha uygun değil miydi? Şansın, bir insanın ölümünü kararlaştırması oysa ölüm koşullarının sessiz sedasız mı, gürültülü-patırtılı mı, bir saatle mi sınırlı, bir yüzyıla mı! şansa bırakılmaması saçma değil miydi? Haklılığı su götürmez bu kuşkular, önemli bir reform başlattı. Bu reforma (yüzyıllar sürmüş uygulamalarla gittikçe daha çapraşıklılaştığı için) artık bir avuç uzman dışında kimsenin aklı ermiyor yine de ben -simgesel bir biçimde de olsa- bir özet çıkarmaya çalışacağım.

Şimdi, bir insanın ölüm cezasına çarptırıldığı bir ilk çekiliş düşünelim. Cezanın infazı için ikinci bir çekiliş düzenleniyor ve o çekilişte (tutalım ki) dokuz cellat adayı belirleniyor. Bu adaylardan dördü, cellatı saptayacak üçüncü bir çekilişe pekala önyak olabilirler; öbür ikisi, talihsizliği talihe çevirmek (tutalım, define bulmak gibi) başarısını gösterebilir, bir başkası, ölüm cezasına katkılarda bulunabilir (yani işkence aracılığıyla cezayı daha da yüz-kızartıcı ya da daha renkli hale getirerek); geri kalanlar infazı üstlenmeyebilirler...

Simgesel taslak bu. Oysa gerçekte, *çekiliş sayısı bitimsizdir*. Hiçbir yargı kesin değildir, hepsi içiçedir. Cahiller, bitimsiz çekilişlerin, bitimsiz bir süre gerektirdiğini sanırlar; ama gerçekte, zamanın bitimsiz bölünebilirliği yeterlidir, tıpkı ünlü Kaplumbağa ile Tavşan meselindeki gibi. Bu bitimsizlik, Eflatuncuların taptığı Şans'ın dolambaçlı rakamları ve Piyango'nun Göksel Tür-başlatıcılığıyla kusursuz bir uyum içinde...

Ayınımızın oldukça çarpıtılmış bir yankısı, Tiber kıyılarında da duyulmuş; Aelius Lampridius, *Antoninus Heliogabalus'un Yaşamı* adlı yapıtında söz konusu imparatorun, konuklarının yazgılarını deniz kabuklarına yazdığını anlatıyor, bir konuğun payına on okka altın düşerken öbürüne on sinek, on fare, on ayı düşüyormuş. Heliogabalus'un Anadolu'da, bir kavim-tanrısının çömezleri arasında yetiştiğini söylemeliyiz.

Kişisellikten uzak, amacı belirsiz piyangolar da var: bir çekilişin sonunda, Taprobane'den alınacak bir taşın Fırat'ın sularına atılması buyruluyor; bir başkasında, bir kuşun bir kulenin çatısından salıverilmesi; bir başkasında, bir kumsaldaki sayısız kum taneciğinden birinin eksiltilmesi (ya da oraya bir kum tanesinin eklenmesi). Bazı çabaların sonuçları ürkütücü olmuş...

Şirketin kayırcılığı sayesinde geleneklerimiz tepeden tırnağa şansa bulaştı. Bir düzine Şam şarabı ısmarlayan biri, amforalardan birinden bir muska ya da engerek çıkarsa şaşmaz artık. Yeminli bir kâtip, yanıltıcı bilgi vermekten binde bir kaçınabilir; ben kendim de bu telaşlı açıklamam sırasında asılsız bir şatafat, bir hunharlık uydurmayı seçtim: belki gizemli bir tür tekdüzelik de...

Dünyanın en zeki kişileri sayılan tarihçilerimiz, şansı düzeltmenin yöntemini buldular. Bu yöntemin uygulamada -genelde- güvenilir olduğu biliniyor, tabii araya bazen doğal olarak biraz hile karışsa da. Neresinden baksanız, Şirket'in tarihi kadar kurmacaya bulaşmış bir malzeme yoktur...

Bir tapınakta günışığına çıkartılan çok eski bir belge, çünkü piyango'nun cilvesi de olabilir, yüzyıl öncekinin de. Her basımında azıcık değişikliğe uğramayan kitap yoktur. Yazıcılar bazı yerleri atlamaya, düzeltmeye, değiştirmeye gizlice andiçerler.

Şirket, tanrıya özgü bir alçakgönüllülükle açığa çıkmaktan kaçınır. Temsilcileri, tabii ki gizlidir. Sürekli dışarı yol-ladığı bildirgeler, sahtekârların piyasaya bol bol sürdükle-rinden farklı değildir. Ayrıca, kim basit bir sahtekâr olmak-la övünebilir ki? Birdenbire saçma sapan bir ferman verme-ye kalkışan ayyaşla düşünden yanında yatan kadının boğa-zına sarılmak üzere fırlayan adam, ikisi de Şirket'in gizli bir kararını uyguluyor olamazlar mı? Tanrı'ya özgü bir suskun-lukla işleyen bu düzen, her tür varsayıma açık. Sözgelimi bu varsayımlardan biri, Şirket'in sonsuza kadar, son tanrı-nın kozmosu yok edeceği son geceye kadar başımızda kala-cağını hiç utanmaksızın ileri sürüyor. Bir başka görüşe göre Şirket'in gücü mutlak ama etkisini yalnızca ufacık olaylarda gösteriyor: bir kuşun ötüşünde, pasın ve tozun koyu ve açık tonlarında, tanın tavşan-uykularında. Yüzlerini gizle-yen kafirlerin dediklerine göreyse, *Şirket hiç varolmamış ve asla varolmayacakmış*. Aynı ölçüde ağza alınma bir tez, bu karanlık kuruluşun varlığını kabul ya da red etmenin boşu-na olduğunu savunuyor, nasılsa Babil zaten bitimsiz bir şans oyunuymuş.

ÇEVİREN *Tomris Uyar*

Öykünün John M. Fain çevirisinde (*Labyrinths*, Penguin Books, 1970) "Şirket'in yüzyıllardır va-rolmadığı, yaşamlarımızın kutsal düzensizliği-nin yalnızca kalıtsal, geleneksel öğelere bağ-lanabileceği" görüşü de yer alıyor. (T.U.)

HERBERT QUAIN'IN YAPITLARININ İNCELENMESİ

Herbert Quain geçenlerde Roscommon'da öldü. *Times Edebiyat* Eki'nin ona anca yarım sütun tutan bir ölü anma sofuluğuyla yaklaşmasına şaşırmadım, üstelik de tek bir övücü sıfat yok ki önüne bir zarf getirilerek düzeltilmemiş (ya da ciddi biçimde görecelendirilmemiş) olsun. *The Spectator* ise, ilgili sayısında, muhakkak ki daha az ketum, ve hatta belki daha nazık, fakat Quain'in ilk kitabı *Labirentin Tanrısı* Bayan Agatha Christie'nin bir kitabıyla, ötekileri ise Gertrude Stein'in kitaplarıyla karşılaştırmakta; hiç kimse- nin vazgeçilmez saymayacağı ve ebediyete göçeni de hoşnut etmeyecek yakıştırmalar. Quain, zaten, kendini hiçbir zaman bir dahi olarak görmemişti; matbaa makinelerini yeterince aşındırmış bir adamın kaçınılmaz olarak Mösyö Teste ya da Doktor Sam Johnson rolüne soyunduğu o Aristotelesçi edebi söyleşi gecelerinde bile... O, kitaplarının deneysel niteliği konusunda oldukça gerçekçiydi; getirdikleri yenilikler ve belki, sahip oldukları belli, dürüstçe bir söz tutumluluğu dolayısıyla onları hayranlık uyandırıcı buluyordu ama tutku içerdiklerini düşünmüyordu.

6 Mart 1939'da "Ben Cowley'nin *Kasideler'i* gibiyim," diye yazmıştı bana Longford'dan. "Sanat'ın malı değilim, yalnızca sanat tarihinin malıyım." Ona kalırsa, tarihten daha aşağı bir disiplin olamazdı.

Herbert Quain'ın alçakgönüllü cümlelerinden birini aktardım. Tabii, bu alçakgönüllü sözler onun düşüncesini tamamen özetler nitelikte değil. Flaubert ve Henry James bizi sanat eserlerine ender rastlandığını, onların çok zorlukla meydana getirildiklerini düşünmeye alıştırdılar. Onaltıncı yüzyıl (sadece Cervantes'in *Viaje del Parnaso*'sunu ya da Shakespeare'in kaderini hatırlamamız yeter) bu avuntu kabul etmez görüşe katılmaz. Herbert Quain de katılmazdı. O, iyi edebiyatın yeterince sıradan olduğunu, sokaklarda duyduğumuz hemen her sohbetin iyi edebiyat sırasına girebileceğini düşünürdü. Ayrıca estetik edimin belli bir şaşma unsuru olmaksızın yerine getirilemeyeceğini, kitaplara alışkanlığımız yüzünden şaşırtılmanın da güç olduğunu söylerdi. Gülümseyerek, fakat olanca ciddiyetiyle, geçmişin kitaplarının 'uşakça ve inatla korunması'na esef ederdi. Bu biraz belirsiz düşüncelerin haklılığı tartışılabilir. Tek *bildiğim*, onun kitaplarının insanı şaşırtmaya can atan kitaplar olduğu.

İlk yayımladığı kitabı, tanıdığım bir hanıma vermiş olduğum ve artık geri alamayacağım için büyük pişmanlık duyuyorum. Bunun bir dedektif öyküsü olduğunu söylemiştim. *Labirentin Tanrısı'nın*, yayımcısı tarafından 1933 Kasım'ının son günlerinde piyasaya verildiğini de ekleyebilirim. Aynı yılın Aralık ayının ilk günlerinde, Londra ve New York *Siyamlı İkizlerin* Esran'ının zarif ve çetin dolambaçlarının büyüüne kapılmış durumdaydı. Arkadaşımızın romanının uğradığı başarısızlığı bu yıkıcı rastlantıyla açıklamayı yeğliyorum. Ancak buna (tümüyle içten davranmak istiyorum) romanın kuruluşundaki yetersizliği ve belli deniz betimlemelerindeki kendini beğenmiş ve soğuk debdebeyi de

eklemek isterim. Aradan yedi yıl geçti, olay örgüsünü ayrıntılarıyla hatırlayamıyorum. Ama olup bitenleri özetleyebilirim, unutkanlığımın şu anda onları yoksullaştırdığı (ya da durulaştırdığı) biçimiyle. İlk sayfalarda içinden çıkılmaz çetrefillikte bir suikast sözkonusudur; ortalara doğru ağır ağır gelişen bir tartışma yeralır; sonunda bir çözüm belirir. Sır bir kere çözülüp bittiğinde, aşağıdaki cümleyi içeren uzun ve geri-bakışlı bir paragraf yeralır:

"Herkes iki satranç oyuncusunun karşılaşmasının rastlantı olduğunu sanmıştı." Bu cümle çözümün hatalı olduğunu anlamamızı sağlar. İçi rahat etmeyen okuyucu ilişkin bölümleri okur ve *başka* bir çözümü keşfeder, gerçek çözümlü. Bu benzersiz kitabın okuru böylece hafiyeden daha hafife olmak zorundadır.

April March adını verdiği, 'geriye doğru giden, durmadan çatallanan roman' ise daha bile aykırı bir nitelik gösterir, bunun üçüncü (ve tek) bölümü 1936 tarihlidir. Bu romanı değerlendiren hiç kimse onun bir oyun olduğunu keşfedememezlik edemeyecektir; yazarın amacının da bundan başka bir şey olmadığını hatırlamakta yarar var.

"Benim bu romandaki iddiam" -dediğini duymuştum onun- "anahatlarıyla her türlü oyun: simetri, gelişigüzel kurallar, cansıkıntısı." Kitabın adı bile zayıf bir sözcük oyundur; *April March* adı *Nisan Marşı* demek değildir, düpedüz Mart-Nisan'ın tersidir. Burada Dunne'un öğretilerinin sözkonusu olduğunu düşünenler çıkmıştır; Quain ise, ön-sözünde ölümün doğumdan, kabuğun yaradan, yaranın darbeden önce geldiği Bradley'nin tersine dünyasını çağırıştırırmayı seçer. (*Görüntü ve Gerçeklik*, 1897, sayfa 215.)¹

1 Nerde kaldı Herbert Quain'in derin bilgisi; nedir ki 1897 tarihli bir kitabın 215. sayfası! Platon'un *Politika*'sındaki konuşmacılardan biri benzer bir geri-dönüşlülük çoktan tarif etmişti; evrenin tersine doğru dönüşünün etkisi altına giren Yeryüzünün Oğulları ya da Otokthonlar, yaşlılıktan olgunluğa, olgunluktan ço-

April-March'ın önerdiği dünyalar geriye-dönüslü değildir; sadece öyküleme biçimleri böyledir; yukarıda da belirttiğim gibi, geriye-dönüslü ve çatal çatal. Yapıt, onüç bölümden oluşur. (İlk bölüm bir tren istasyonu platformunun üzerindeki kimi yabancıların anlamı belirsiz diyaloglarından oluşur. İkincisi bu olayın arifesi gün olanları aktarır. Üçüncü, yine geriye-dönüslüdür, aynı arifenin olası bir çeşitlemesini konu edinir; dördüncüsü, keza. Bu üç 'arifeden' her biri (her biri, bir öncekini tamamen dışlar) kendi içinde, her biri birbirinden çok farklı üç arifeye bölünmüştür. Eserin bütünü, böylelikle, dokuz romandan oluşur; her roman üç uzun bölüm içerir. (İlk bölüm tabii ki hepsi için ortaktır.) Bu romanlardan birisi sembolik mizaçtadır; bir tanesi psikolojiktir; bir diğeri komünisttir; yine bir diğeri anti-komünist; bu böyle sürer gider. Belki de yapıyı kavramak için şöyle bir şema işe yarayabilir:

$$Z \left\{ \begin{array}{l} y1 \left\{ \begin{array}{l} x1 \\ x2 \\ x3 \end{array} \right. \\ y2 \left\{ \begin{array}{l} x4 \\ x5 \\ x6 \end{array} \right. \\ y3 \left\{ \begin{array}{l} x7 \\ x8 \\ x9 \end{array} \right. \end{array} \right.$$

Bu yapıya ilişkin olarak Schopenhauer'in Kant'ın oniki kategorisi hakkında söylediklerini tekrarlamak yerinde olur: her şey bir simetri oburluğuna feda edilmiştir. Gayet

cukluğa, çocukluktan yitişe ve hiçliğe geri dönerler. Theopompus da Phillipus'unda kökleri kendilerini yiyenlerde olan kuzey yarımküreye ait bazı meyvelerden bahseder; aynı geriye dönüşlü süreç... Zaman'ın içine doğru kıvrılışını hayal etmek belki daha bile ilginçtir; geleceği hatırladığımız fakat geçmiş hakkında hiçbir şey bilmediğimiz ya da ancak belli belirsiz birşeyler sezindiğimiz bir durum. Bkz. bilicilere özgü görünün presbitlikle karşılaştırıldığı Dante'nin Cehemem'inin Onuncu Kantosu, 97-102. dizeler.

doğal ki, dokuz hikâyeden kimileri Quain'e yakışmayacak şeylerdir. En iyi hikâye ilk planladığı, yani x4 değildir; daha çok fantastik bir karakteri olan x9'dur. Diğer bazı hikâyeler çok zekice olmayan, ağırkanlı espriler ya da gereksiz kılı kırk yarmalarla bozulmuştur. Bölümleri kronolojik sırayla (mesela x3, y1, z) okuyanlar, bu garip kitabın kendine özgü tadına varamayacaklardır. İki anlatının (x7, x8) kendi başlarına bir değeri yoktur; sadece ötekilerle ilişki içine sokulunca değer kazanırlar...

April March yayınlanır yayınlanmaz, Quain'in bu üçlü düzenden pişmanlık duyduğunu ve kendisine öykünecek herhangi birinin ikili düzeni seçeceği kehanetinde bulunduğunu bilmem burada anmalı mı:

$$z \left\{ \begin{array}{l} y1 \left\{ \begin{array}{l} x1 \\ x2 \end{array} \right. \\ y2 \left\{ \begin{array}{l} x3 \\ x4 \end{array} \right. \end{array} \right.$$

Demiurgoslar ile tanrıların ise sonsuz bir tasımı seçeceklerini: sonsuz çatallanan sonsuz sayıda öykü.

İki perdelik kahramanlık güldürüsü *Gizli Ayna* ise bunlardan çok farklı olmakla birlikte gene geriye-dönüşlüdür. Yukarıda anılan yapıtlarda, biçimsel çapraşıklık yazarın hayalgücüne ket vurmuştu: bu romanda, onun geçirdiği evrim daha özgürcedir. İlk perde (en kapsamlı olanı) C.I.E. General Thrale'nin Melton Mowbray yakınlarındaki kır evinde geçer. Olay örgüsünün görünmez merkez noktası Miss Ulrica Thale'dir, generalin en büyük kızı. Miss Thale, kimi diyaloglar yoluyla, bize kibirli bir süvari hanım olarak tasvir edilir; okura onun edebiyattan hazzetmediği hissettirilir; gazeteler Rutland Düküyle nişanlandığını yazarlar; aynı gazeteler bu haberi yalanlarlar. Ona tapan Wilfred Quar-

les adında bir oyun yazarı vardır; kız, onu bir ya da iki kez, öylesine, bir öpücükle onurlandırmıştır. Kişiler sonsuz servetlere ve çok köklü şecerelere sahiptirler; duygular oldukça soylu fakat çırpıntılıdır; diyaloglar Buhver-Lytton'un düpedüz çenebazlığıyla Wilde'm ya da Bay Philip Guedella'nın özlü sözleri arasında gidip gelirler. Bülbül vardır, gece vardır; bir terasın üzerinde gizli bir düello bile vardır. (Neredeyse farkedilmez biçimde garip bir tezat sözkonusudur, aynı zamanda kimi nahoş ayrıntılar da.) Birinci perdedeki kişiler ikincide de karşımıza çıkarlar - başka isimlerle. 'Oyun yazarı' Wilfred Quarles, Liverpool'lu bir komisyoncudur; gerçek adı John William Quigley'dir. Miss Thrale gerçekten vardır; Quigley onu hiç görmemiştir, ama hastalıklı bir biçimde onun *The Tatler* ya da *The Sketch* gibi dergilerde çıkan fotoğraflarını toplar. Quigley birinci perdenin yazarıdır. Ne inandırıcı ne de olası olan 'kır evi' Quigley'nin oturduğu İrlandalı-Yahudi pansiyonudur, yazar bunu değişik bir kılığa sokmuş ya da abartmıştır...

Perdelerin dokusu birbirine koşut ilerler, fakat ikincide her şey birden korkunçlaşır, her şey ansızın ertelenmiş ya da yarıda kesilmiştir. *Gizli Ayna* ilk oynandığında, eleştirilenler Freud ve Julian Green adlarını anmışlardı. Birincisi bence kesinlikle yersiz.

Gizli Ayna'nın Freudcu bir güldürü olduğu söylentisi yayıldı; bu yarayışlı (ama gerçekdışı) yorum oyunun başarısını sağladı. Ne yazık ki, Quain kırkına gelmişti; başarısızlığa iyice alışmıştı ve hayatında yeni değişikliklere boyun eğmeye hiç niyeti yoktu. İntikamını almaya karar verdi. 1939'un sonuna doğru *Değişler*'i yayınladı: belki de yapıtlarının en kendine özgü olanı, hiç kuşkusuz en az övgü toplayanı ve en gizlisi. Quain, okurun çoktan soyu tükenmiş bir tür olduğunu öne sürme alışkanlığındaydı.

"Her Avrupalı, yazardır," derdi Quain, "potansiyel olarak

ya da gerçekten yazar." Edebiyatın sunduğu çeşitli hazlar arasında, en büyüğünün uydurmak olduğunu da söylerdi. Herkesin bu hazzı tadamadığı düşünülürse, pek çok kişi taklitlerle yetinmek zorundaydı. İşte Quain, Deyişler'deki sekiz öyküyü bu sayısız 'kusurlu yazar' için yazdı. Her birinde iyi bir olay örgüsü belirir ya da belirecek gibi olur, ama yazar bunları bile bile boşa çıkarır. Bunlardan birinde -en iyilerden değil- üstü örtük *iki* sav vardır. Kendini beğenmişlikten başi dönen okur, bunları kendisinin uydurduğunu sanır. Ben, bu öykülerin üçüncüsünden, 'Dnn Gölü'nden 'Döngüsel Yıkıntılar' adlı hikyemi türetme kurnazlığını göstermiş bulunuyorum.

1941

ÇEVİREN Fatih zgven

BABİL KİTAPLIĞI

*İşte bu sanat aracılığıyla 23 harfin
çeşitlemelerini tasarlayabileceksin...*

Melankoli'nin Anatomisi
Bölüm 2, parça II, mem. IV

Evren, (kimileri kitaplık diye anıyorlar) birbirinden engin hava sütunlarıyla ayrılmış, çok alçak parmaklıklarla çevrili, sayısı belirsiz, belki de sonsuz, altıgen dehlizlerden oluşmuştur. Altıgenlerin hangisinden bakılsa uçsuz bucaksız üst katlarla alt katlar görülebilir. Dehlizlerin dağılışı düzeni de değişmezdir. Her yanda beşer uzun raftan toplam yirmi-beş raf, biri dışında duvarların tümünü kaplamaktadır, raf-
ların yüksekliği, tavandan zeminedir, sıradan bir kitaplığın-
kini pek aşmaz. Açıkta kenarlardan biri dar bir geçide, ilk geçidin ve ötekilerin tıpkısı bir başka dehlize açılır. Geçidin sol ve sağ yanında iki küçük hücre vardır. Bunların birin-
de, ayakta uyuklanabilir; ikincisinde dışkılama gereksinimi karşılanabilir. İkisinin arasında, döner bir merdiven dipsiz-
liklere inerek tepelere doğru ağırlar. Geçitte, her görünüşün aslına bağlı bir suretini çıkaran bir de ayna bulunur. İnsan-
lar, genellikle, bu aynadan Kitaplık'ın sonsuz olmadığı so-
nucuna varırlar; sonsuz olsaydı, bu gözbağcı suret niyeydi? Ben onun ısıltılı yüzeylerinin sonsuzu simgelediğini ve
muştuladığını düşlemeyi yeğlerim... Işık, lamba adı verilen

bir tür küremsi meyve aracılığıyla sağlanmaktadır. Her altı-gende, bunlardan karşılıklı yerleştirilmiş ikişer tane bulunur. Verdikleri ışık, yetersiz ve kesintisizdir.

Kitaplığın bütün insanları gibi ben de hac görevini yerine getirdim, bir kitabın ardına düştüm, belki de kataloglar kataloguydu bu; şimdi gözlerim kendi yazdıklarımı bile güç seçiyor ve doğduğum altıgenden birkaç fersah ötede ölmeye hazırlanıyorum.

Öldüğümde, beni parmaklığın üstünden atacak inançlı eller bulunacaktır nasılsa; mezarım, deşilmez hava olacaktır; bedenim, bu sonsuz düşüşün doğurduğu rüzgârda sonu gelmez diplere inecek, çürüyecek ve ayrışacaktır. Zira ben, Kitaplık'ın sonu gelmeyeceğini ileri sürüyorum. İdealistler, altıgen odaların mutlak uzamın, en azından bizim uzam sezgimizin vazgeçilmez bir biçimi olduğunu savlıyorlar. Üçgen ya da beşgen bir oda düşünülemez diye us yürütüyorlar. (Gizemciler, doruk-coşku anında kendilerine, yuvarlak, kocaman bir kitabın durduğu yuvarlak bir odanın göründüğünü belirtiyorlar, bu kitabın cilt sırtı da süregenmiş ve duvarların kapalı çemberi boyunca akıyormuş; ama tanıklıkları pek güven vermiyor, sözleri karanlık: Bu dönümlü-kitap, Tanrı'dır.) Şimdilik bildik bir yargıyı yinelemekle yetineyim: *Kitaplık, kesin merkezi altıgenlerinin herhangi biri olan, çevre kuşağı erişilmez bir küredir.*

Altıgenin duvarlarının her birine beş raf düşmektedir; her hafta genel düzenleri tıpkı otuz iki kitap bulunur; her kitap, dört yüz on sayfadır; her sayfa kırk satırlık, her satır da yaklaşık seksen siyah harfliktir. Ayrıca her kitabın sırtında da harfler vardır; bu harfler, sayfalarda yazılanları belirlemezler, yansıtmazlar: Bir zamanlar bu tutarsızlığın gizemli sayıldığını biliyorum. Şimdi, çözümü özetlemeden önce (ki bu buluşun aydınlığa çıkışı, olanca trajik uzantılarına karşın, belki de tarihin baş olgusudur) birkaç belit anmak istiyorum.

Birinci belit: Kitaplığın varlığı *ab aetemo'dur*. Getirdiği ilk dolaysız öneriyle dünyanın gelecekteki sonsuzluğunu imleyen bu doğrudan, hiçbir sağduyu kuşkulanamaz. İnsan, o kusurlu kütüphaneci, raslantının ya da kötücül bir yaradanın ürünü olabilir; evren, bağışlanmış soylu rafları, giz yüklü ciltleri, yolcuya sunduğu tükenmez merdivenler ve oturan kütüphaneciye sunduğu helalarla ancak bir tanrının elinden çıkmış olabilir. Tanrısalla insan olanın arasındaki uzaklığı algılayabilmek için benim zavallı elimin bir kitabın kapağına çiziktireceği şu kabasaba ve acemi simgelerle kitabın içindeki örgensel harfleri, o şaşmaz, zarif, simsiyah, simetriklerine ulaşılmaz harfleri karşılaştırmak yetecektir.

İkinci belit: Yazım simgelerinin sayısı yirmibeştir.¹ Bu gözlem aracılığıyla, üç yüzyıl önce, Kitaplık üstüne genel bir kuram geliştirmek, böylelikle o güne kadar hiçbir varsayımın yeterince açıklığa kavuşturamadığı soruna doyurucu bir çözüm getirmek olanağı doğmuştur: kitapların hemen tümünün biçim ve düzen-dışı bir yapıları oluşuna. Bu kitaplardan biri, babamın bin-beş-yüz-doksan-dördüncü devrede bir altıgünde bulduğu kitap, ilk satırdan son satıra durmaksızın, sapıkça yinelenen MRV harflerinden oluşuyormuş. Bir başka kitap (buralarda ona sıkça başvuruluyor) bir harf labirenti sanki, yalnız sondan bir önceki sayfada şöyle diyor: *Ey zaman, piramitlerin senin*. Şu kadarını zaten biliyoruz: dolambaçsız her bilgi karşılığında nice boş laf, laf salatası ve tutarsızlık var ortalıkta. (Oldukça yabanıl bir yöre bilirim, oralı kütüphaneciler, kitaplarda anlam bulma gibisinden kör ve anlamsız bir alışkanlığı durmaksızın yadırlar ve bu çabanın, düşleri sorgulamak ya da el ayasındaki

1 Özgün elyazmasında sayı basamakları ve büyük harfler yok. Yazım, virgül ve noktayla sınırlandırılmış. Bu iki işaret, boşluklar ve abecenin yirmi iki harfi, adı bilinmeyen yazarın yeterli saydığı yirmibeş simgeyi oluşturuyor. (Yayımcının notu).

karmaşık çizgilerden anlam çıkarmaktan farksız olduğunu söylerler. Gerçi bu yazıyı bulanların yirmibeş doğal simgeye öykündüklerini benimserler ama bu uygulamanın raslansal olduğunda, kitapların tek başlarına bir anlama gelmediklerinde de diretirler. Birazdan göreceğimiz gibi bu görüş hep-ten asılsız değildir.)

Uzun bir süre, gizine erilmez kitapların birtakım eski ya da bilinmeyen dillerde yazıldığına inanılmıştır. En eski insanların, ilk kütüphanecilerin, bugün bizim kullandığımızdan oldukça değişik bir deyiş kullandıkları doğrudur aslında; doğrudur, birkaç mil sağa kayın, lehçeler başlar, dört-yüz kat tırmanmayagörün, dil anlaşılmazlaşır. Yineliyorum, bunların hepsi doğru, gelgelelim o değişmez MRV'nin dört-yüzon sayfasının hiçbir dilde karşılığı yok, dil ne kadar lehçeye dayalı, ne kadar ilk elden olursa olsun.

Kimileri, her harfin bir sonrakini etkileyebildiğine, 71. sayfanın üçüncü satırındaki MRV değerinin, başka bir sayfada, başka bir konumdaki aynı dizge değeriyle tıpkı olmayacağına değindiler, ne var ki bu kaypak varsayım pek tutulmadı. O zaman "şifreciler"e başvuruldu; sonunda geçerlilik kazanan da bu varsayım oldu zaten ama artık sözcüğe yüklenen anlam, elbette eskisinden farklı.

Beşyüz yıl önce, üst kat altıgenlerinden birinin başkanı² en az ötekiler kadar akıl karıştıran bir kitaba raslamıştı, yalnız bu kitapta yaklaşık iki sayfa süreyle bağdaşık satırlar yer alıyordu, görünüşe göre okunabilir nitelikteydi bu satırlar. Bulgusunu gezgin bir şifre-çözücüye gösterdi, ondan bu satırların Portekizce olduğunu öğrendi; başkaları, Yidişçe dediler. Yüzyıla kalmadan dil kesinlik kazandı: Klasik

2 Önceleri üç altıgene tek kişi bakıyordu. Cana kıymalar ve akciğer sayrılıkları bu oranı altüst etti. Anlatılmaz kertede hüznün verici bir anı: zaman zaman, geceler boyu geçitlerde, cılalı merdivenlerde yolalmışımıdır da tek kütüphaneciye rastlamamışımıdır.

Arapça çekimleriyle Guarani'nin bir Litvanya lehçesiymiş söz konusu. İçeriği de çözüldü: sınırsız sayıda yinelenen çeşitlemelerle örneklendirilmiş birtakım bileştirici çözümleme kavramları. Bu örnekler, üstün zekâlı bir kütüphanecinin, Kitaplık'ın temel yasasını keşfetmesine yol açtı. Bu düşünürün gözlemine göre, kitapların tümü, farklılıklarına karşın, eşit öğelerden oluşuyordu: boşluklar, nokta, virgül ve abecenin yirmiiki harfi. Kütüphaneci, gezginlerin de doğruladığı bir olguya parmak basmıştı: *Engin Kitaplık'ta* birbirinin tıpkısı iki kitap yoktur. Bu karşı-çıkılmaz iki öncülden, Kitaplık'ın bir toplam olduğu, raflarında, yirmiiki küsur yazım simgesinin (çok engin bir sayı ama sonsuz değil tabii) her türlü bileşim olanağının kayıtlarına raslandığı sonucuna vardı: başka bir deyişle her dilde her anlatılmak istenenin. Hepsisi: geleceğin ince ayrıntılı bir tarihçesi, başmeleklerin özyaşam öyküleri, Kitaplık'ın asla sadık bir katalogu, binlerce ama binlerce düzmece katalog, bu katalogların safsatasını sergileyen belgeler, asıl katalogdaki safsatayı sergileyen belgeler, Basilides'in Bilge incili, o incil'in yorumu, o incilin yorumunun yorumu, kendi ölümünün sahici öyküsü, her kitabın bütün dillerdeki çevirileri, her kitabın bütün kitaplarda uğradığı saptırmalar.

Kitaplık'ta gelmiş geçmiş kitapların tümünün bulunduğu açıklandığında, ilk izlenim engin bir mutluluktur. İnsanlar, el değmemiş, gizli bir hazinenin sahibi gibi oldular. Tumturalı çözümü altıgenlerin birinde nasılsa bulunmayacak ne kişisel bir sorun kalmıştı, ne de bir dünya sorunu. Evren haklı çıkıyordu; evren, birdenbire, umudun sınırsız boyutlarını ele geçirmişti. O dönemde Aklamalar'dan sıkça söz ediliyordu: evrendeki her insanın her dönemdeki edimlerini doğrulayan, geleceğine cömert, doğal gizler biriktiren af ve kehanet kitaplarıydı bunlar. Binlerce inançlı, sevimli yerel altıgenlerini bırakarak merdivenlere atıldılar, kendi Ak-

lama belgelerini bulmak gibi boşuna bir inancın itisiyle. Bu hacılar, daracık geçitlerde tartışıyor, kara sövgüler savuruyor, tanrısal basamaklarda birbirlerinin boğazına sarılıyor, düzmece kitapları hava sütunlarına fırlatıyor ve uzak yöreler yerlilerinin eliyle aynı biçimde aşağılara fırlatılarak ölümle buluyorlardı. Bir bölümü çıldırdı... Aklamalar'a bugün de raslanmakta (Geleceğin kişilerine, belki de imgelem ürünü olmayan kişilere ilişkin iki tane Aklama gördüm) ne var ki arayıcılar, kişinin kendi Aklama'sını ya da onun haince bir uyarlamasını bulma olasılığının sıfıra yakın bir sonuç verebileceğini hesaba katmamışlardı.

O dönemde, insanlığın ana gizlerini -Kitaplık'ın ve zamanın kaynağı- aydınlığa kavuşturmanın bir yolu bulunacağı umudu da besleniyordu. Bu ciddi gizlerin yalnızca insanların sözcükleri yardımıyla açıklanabilmesi olmayacak iş değildi: feylesofların dili yeterli değilse, katmerli Kitaplık, aranan bu öncelsiz dili, sözcük dağarcıklarıyla, dilbilgisiyle nasılsa sunacaktı. Ama dört yüzyıl oluyor ki insanlar, bu umutla altıgenlerini tükettiler... Şimdi resmi araştırmacılar var, *engizisyoncular*. Onları işlerinin başında gördüm: yolculuklarından her zaman çok bitkin dönerler; az kalsın ölümüne yol açan basamaksız bir merdivenden söz ederler; kütüphaneci ile dehlizleri ve basamakları konuşurlar; arasıra en yakındaki cilde el atıp sayfaları şöyle bir karıştırırlar, muzır sözcükler ararlar. Besbelli, hiçbirinin bir şey bulma umudu yok.

Beklenebileceği gibi bu taşkın umudu yoğun bir çöküntü izledi. Altıgenlerden birindeki herhangi bir rafta, çok değerli kitapların durduğu ve bu değerli kitapların kesin erişilmezliği, kolay katlanılmaz bir gerçektir. Zındık bir mezhep, aramalara son verilmesini önerdi; onun yerine, olasılık payı pek yüksek olmasa da, mutlu bir raslantı sonucu bu dinsel kitaplar oluşturulana kadar herkes harflerle simgeleri rasge-

le çalkalasın dursundu. Yetkililer, ağır yasalar koymak gerekliliğini duydular. Mezhep ortadan kalktı ama ben çocukluğumda ne ihtiyarlar gördüm, helalara uzun uzun kapanır, yasaklanmış zar çanaklarına koydukları madeni kürelerle sözümona tanrısal düzensizliğe öykünürlerdi.

Buna karşılık kimileri, tam tersine, yararsız yapıtların ortadan kaldırılmasını baş koşul sayıyordu. Altıgenleri bastılar, zaman zaman sahici arama izinleri gösterdiler, bir cildi can sıkıntısıyla karıştırırken rafları boydan boya mahkûm ettiler; milyonlarca kitabın yok olmasını onların bu bağnaz arındırma taşkınlığına borçluyuz. Adları kargışlandı bu adamların, gelgelelim çılgınlığın talanına uğramış "hazine-ler"e yananlar, iki önemliolguyu gözden geçiriyorlar. Birincisi: Kitaplık öylesine kocamandır ki, insan kökenindeki herhangi bir eksilme, orda solda sıfır kalmaktadır. Öbürü: her nüsha tek ve benzersiz, yeri doldurulmazdır. Yine de (Kitaplık, bir toplam olduğundan) her zaman yüzbinlerce kusurlu suret bulunabilmektedir: yalnızca bir harfi ya da virgülü değişmiş yapıtlar. Genel inanışın aksine, Arıtmacı-lar'ın giriştiği yağmanın sonuçları, bana kalırsa bu bağnaz-ların saçtığı ürkü yüzünden oldukça abartılmıştır. Onlar, Kızıl Altıgen'deki yüce kitaplara erişme nöbetine tutulmuş-lardı: düzenleri ortalamaya uymayan, tasvirlerle süslü, tıl-sımlı kitaplara.

O dönemden kalma bir başka kör-inanç da bugüne kadar geldi: İnsan-ı Mukaddes inancı. Herhangi bir altıgendeki bir rafta (diye us yürütüyordu kimileri) *ötekilerin tümünün* anahtarı ve yetkin bir özeti denebilecek bir kitap olmalı mutlaka: bir kütüphaneci onu gözden geçirmiş de güya tanrı katına yükselmiş. O bölgenin dilinde bu memurun kurduğu çok eskilerden kalma mezhebin izlerine bugün de raslanıyor. Birçoğu O'nun ardından yollara düştü. Bir yüzyıl süreyle boşu boşuna kıyı-bucak dolaşıp her yerin altını üs-

tüne getirdiler. O'nu barındıran saygın, gizli altıgenin yeri nasıl saptanabilirdi? Biri, geriye doğru işleyen bir yöntem önerdi: A kitabın yerini saptamak için önce Anın durumunu saptayan B kitaba başvurun; B'nin yerini saptamak için önce bir C kitaba başvurun ve böylece sonsuza kadar... İşte yıllarımı bu tür serüvenlerle harcadım, boşa geçirdim. Hiç kuşkusuz evrenin raflarından birinde bir toplam kitap var.³ Bilinmeyen tanrılara yakarıyorum, n'olur biri -tek kişi, isterse binlerce yıl önce- onu incelemiş, okumuş olsun. Onur, bilgelik ve kıvanç bana bağışlanmayacaksa, başkalarına bağışlansın varsın. Cennet varolsun, ben cehennemde kalayım. Sövgüler yağsın, hiçliğe itileyim, yeter ki bir an, bir varlıkta Senin o dev Kitaplık'ın aklansın. Kâfirler, Kitaplık'ta saçmanın kurallaştığını, sağduyulu bölümlerin (en yalın, saf tutarlılıkların bile) handiyse tansık soyundan bir kural-dışı sayıldığını ileri sürüyorlar. Konuşma sırasında (biliyorum) sapıtmış bir ilahı andıran, raslansal ciltleri her an başka ciltlere dönüşme, her şeyi olumlama, olumsuzlama, birbirine karıştırma tehlikesiyle yüzyüze olan hummalı "Kitaplık"tan söz ediyorlar. Bu sözler, yalnızca düzensizliği açığa vurmakla kalmıyor, düpedüz örnekliyor, yazarın tiksiniç beğenisini ve onulmaz bilisizliğini de elegüne kanıtlıyor. Aslında Kitaplık'ta söz-yapılarının tümü, yirmibeş yazım simgesinin elverdiği çeşitlemelerin tümü vardır da katışksız saçmaya tek örnek bulamazsınız. Benim yönetimimdeki bir yığın altıgendeki en yetkin yapıtın *Sorguçlu Gümbürtü*, bir başkasının *Gaz Basıncı*, bir başkasının *Axaxaxas lö* adını taşımasına boşuna dikkat çekmeyelim. İlk bakışta bağlantısız görünen bu tümceler, hiç kuşkusuz şifresel ya

3 Yinelıyorum: onun varlığı için bir tek kitabın bulunma olasılığı yeterlidir. Yalnızca olanaksız, hesap dışı bırakılmıştır. Sözelimi: hiçbir kitap merdiven olamaz ama hiç kuşkusuz bu olasılığı tanıyan, olumsuzlayan ve sergileyen kitapların yanısıra yapıları merdiveninkine uyan kitaplar da vardır.

da alegorik bir tutumla temize çıkarılabilirler; böyle bir ak-lama sözseldir ve *ex hypothesi* Kitaplık'ta yerini zaten önce-den almıştır; kutsal Kitaplık'ın bugüne kadar öngörmediği, ondaki gizli dillerin herhangi birinde ille de korkunç bir anlam taşımayan, örneğin

dhcmrlchtdj

gibi birkaç harflik bir diziyi biraraya getirmeye elim var-maz. Hiç kimse, sevecenlik ve korkuyla dolup taşmayan, ayrıca sözkonusu dillerin hiçbirinde tanrının güçlü adı an-lamına gelmeyen tek hece söyleyemez. Konuşmak, bir şey söylemek değildir. Bu lafazan ve yararsız risaleyi, sayısız al-tıgenden birinin beş rafından birinin otuz cildinden birinde bulabilirsiniz zaten- karşı savıyla birlikte.⁴

Yöntemli yazma uğraşı çok şükür insanların bugünkü durumundan uzaklaştırıyor beni. Her şeyin önceden yazıl-mış olduğu inancı, onları ya olumsuzluyor, ya da karaltılara çeviriyor. Ne mahalleler bilirim, delikanlılar kitapların ayaklarına kapanır, sayfalarını barbarca öperler de tek harf sökemezler. Salgınlar, kuram çekişmeleri, kaçınılmaz olarak soygunculuğa dönüşen hac yolculukları, nüfusumuzun on-da birini silip süpürdü. Sanırım cana kıymalara da değin-miştim, her yıl nasıl arttıklarına. Belki de ihtiyarlık ve ür-

4 (n sayıda olası dil, aynı sözcük dağılımını kullanmaktadır; kiminde *kitaplık* simgesi, doğru tanımıyla yer almıştır *altıgen dehlizlerden oluşan, her zaman her yerde süregelen bir düzenleme*, gelgelelim *kitaplık*, *ekmek* de olabilir, piramit de, başka bir şey de ve onu tanımlayan şu yedi sözcük, başka bir değer üstlenirler. Beni okuyanlar, Sizler, dilimi anladığınızdan emin misiniz?)

Letizia Alvarez de Toledo, engin Kitaplık'ın yararsız olduğunu gözlemlemiş: açık söylemek gerekirse, *tek cilt*, genel düzene uyan, dokuz ya da on kadrata dizilmiş, sonsuz sayıda, sonsuz incelikte yaprağı olan tek cilt yeterliymiş. (On-yedinci yüzyılın başlarında Cavalieri, som gövdelerin tümünün sonsuz sayıda düzlemlerin eklentisiyle oluştuklarını söylemişti.) Gerçi bu ipeksi *vade me-cum*'u taşımak kolay olmazdı: görünen her sayfa benzerlerine açılırdı; düşün-lemeyen orta sayfanın da arkası olmazdı.

kekliğim yanılıyor beni, yine de insan soyunun -o tek ve benzersiz soyun- kısa sürede dünya yüzünden silineceğine inanıyorum, ama Kitaplık sürecektir: aydınlık, ıssız, sonsuz, kıpırtısız, değerli ciltlerle donanımlı, yararsız, bozulmaz, gizli.

Demin "sonsuz" sözcüğünü yazdım. Bu sıfatı söz sanatı yapma uğruna çarpıtmadım: dünyanın sonsuz olduğunu düşünmek us-dışı değerdir, diyorum. Onun sınırlı olduğunu ileri sürenler, geçitlerin, merdivenlerin ve altıgenlerin kuytu köşelerde son bulmasının pekala düşünülebileceğini söylüyorlar -ki saçma. Onun sınırsızlığını düşlemek, olası kitap sayısının sınırsızlığı konusunda yanılgıya düşmektir. Eski soruna şöyle bir çözüm öneriyorum: *Kitaplık sınırsız ve sarmaldır*. Bir sonsuzluk yolcusu ondan geçerek hangi yöne giderse gitsin, yüzyıllar sonra aynı ciltlerin aynı bozuk-düzende yinelendiğini görecektir (ve böyle bir yineleniş, yeni bir düzene değişecektir: Biricik Düzen'e). Yalnızlığım, bu soylu umutla avunuyor.

Mor del Plata, 1941

ÇEVİREN *Tomris Uyar*

Victoria Ocampo'ya

Liddell Hart'ın Birinci *Dünya Savaşı Tarihi*'nin 242. sayfasında, 24 Temmuz 1916 günü onüç İngiliz tümeni tarafından -1400 topçu desteğinde- Serre-Montauban hattına karşı girişilmesi gereken saldırının 29'u sabahına ertelendiğini okuyacaksınız. "Hiç kuşku yok ki, bu önemsiz gecikmeye sağanak halinde yağan yağmurlar neden olmuştur," diyor Yüzbaşı Liddell Hart. Tsingtao'daki *Hochschule'nin* eski İngilizce profesörlerinden Dr. Yu Tsun tarafından yazdırılmış, gözden geçirilmiş ve imzalanmış aşağıdaki sayfalar, olaya hiç beklenmedik bir açıklık kazandırmaktadır. Belgenin ilk sayfası kayıptır.

"...ve ahizeyi yerine koydum. Hemen ardından telefonda Almanca karşılık veren sesi tanıdım. Yüzbaşı Richard Madden'in sesiydi bu. Madden'in Viktor Runeberg'in apartman dairesinde bulunması dertlerimizin ve aynı zamanda -ama bu bana daha az önemli geliyordu ya da *öyle gelmeliydi*- onunla benim yaşamımızın da sonu demekti. Runeberg ya tutuklanmış ya da öldürülmüş olmalıydı.' O gün güneş bat-

1 İğrenç ve tuhaf bir varsayım. Prusyalı casus Hans Rabener, nam-ı diğer Viktor Runeberg, otomatığını çektiği gibi tutuklama emrini getiren Yüzbaşı Richard

madan ben de aynı kaderi paylaşacaktım. Madden, son derece acımasızdı. Ya da belki öyle olmak zorundaydı. İngiltere'nin hizmetinde bir İrlandalı'nın, gevşeklik ve hatta ihanetle suçlanan bir adam olarak böyle mucizevi bir fırsata dört elle sarılıp, duacı olması doğal değil miydi? Alman Reich'ının iki casusunun ortaya çıkarılması, tutuklanması ve hatta belki de öldürülmeleri... Odama çıktım; nedendir bilmem, kapıyı kilitledim ve kendimi sırtüstü dar demir karyolama attım. Pencereden tanıdık damları ve bulutların gölgelediği saat altı güneşini gördüm. Bu her türlü belirti ve simgeden yoksun günün, aman vermez ölümün yakama yapışacağı gün olması, bana inanılmaz bir şey gibi geliyordu. Ölmüş babama, Hai Feng'in simetrik bahçesinde geçen çocukluğuma karşı -şimdi?- ölüp gidecek miydim? Sonra, insanoğlunun başına gelen her şeyin, tam ama tastamam *şimdi'de* geçtiğini hatırladım. Yüzyıllar geçiyor ve yalnızca şimdiki zaman'da oluyor her şey; havada, yerin ve denizin üzerinde sayısız insan var, ama gerçekte, olup biten her olay bana *oluyor*... Madden'in beygir suratını yüreğim daralarak hatırlayınca bu dalıp gitmelerim yarıda kaldı. Duyduğum nefretle dehşetin ortasında (hoş, Richard Madden'e hayatımın oyununu oynadığıma, boynum artık darağacının ilmiğini hasretle beklediğine göre, dehşetten sözetmenin anlamı yok ya) o ateşli ve kuşkusuz şu anda mutlu Savaşçı'nın, Büyük Sırrın bende olduğunu bilmediği geldi aklıma; Amre Irmağı üzerindeki yeni İngiliz topçu cephaneliğinin bulunduğu yerin adı! Bir kuş, külrengi gökyüzüne çizgi çekerek geçti, ben de onu zihnimde doğruca bir uçağa, uçağı da (Fransız göğü üzerinde) dikine bombalarla cephaneliği yokeden sayısız uçaklardan birine çevirdim. Bir kurşunla paramparça olmadan önce ağzım o gizli yerin adını ta Al-

Madden'e saldırmıştı. Madden ise kendini savunmak üzere Runeberg'i öldürücü biçimde yaralamıştı.

manya'dan duyulacak biçimde haykırabilse... İnsan bedeni-
nindeki ses yetersizdi. Nasıl yapmalı da, o adı Şefin kulağı-
na ulaştırmalıydım? Ben ve Runeberg hakkında, ikimizin
de Staffordshire'de bulunduğundan başka bir şey bilmeyen
ve Berlin'deki duvarları çıplak bürosunda sonsuza dek ga-
zeteleri gözden geçirerek boşboşuna raporumuzu bekle-
yen o hasta, o nefret edilesi adamın kulağına?.. Yüksek ses-
le: *kaçmalıyım*, dedim. Sanki Madden şimdi pusuda bekli-
yormuş gibi, hiç gürültü çıkarmadan, sessiz hareket etme
konusunda gereksiz bir özen göstererek yerimden doğrul-
dum. Bir şey -belki de yalnızca, başvurabileceğim hiçbir ça-
re olmadığını apaçık görmenin boşuna telaşı- beni cepleri-
mi yoklamaya yöneltti. Bulacağımı bildiğim şeyleri buldum.
Amerikan işi cep saati, nikel zincir, dörtköşe demir para,
üzerinde Runeberg'in dairesinin işe yaramaz -ama suç nite-
liği taşıyan- anahtarları bulunan anahtarlık, not defteri, he-
men yoketmeye karar verdiğim (ama etmediğim) bir mek-
tup, bir *crown*, iki şilin ve birkaç *pençe*, mavi-kırmızı yazan
kalem, mendil, tek kurşunlu tabanca. Nedendir bilmem, ta-
bancayı tutup, cesaret versin diye elimde şöyle bir tarttım.
Tabanca sesinin çok uzaklardan duyulabileceğini geçirdim
aklımdan. On dakika içinde planım hazırды. Mesajı ulaştırı-
lacak tek kişinin adı telefon rehberinde yazılıydı; trenle
yarım saat çeken Fenton'ın bir banliyösünde oturuyordu.

Korkak bir adamım ben. Bunu şimdi, tehlikeli olduğunu
kimsenin yadsıyamayacağı bir planı sona erdirdikten sonra
söylüyorum. Biliyorum, yerine getirilmesi korkunç oldu.
Almanya için yapmadım, hayır. Bana casus olma alçaklığını
yükleyen o barbar ülkeye hiçbir sevgi beslemiyorum. Ayırı-
ca, İngiltere'de benim için Goethe'den daha az büyük olma-
yan bir adam -alçakgönüllü bir adam- tanıdım. Onunla bir
saat bile konuşmadım, ama o bir saat içinde Goethe'ydi o...
Şefin benim ırkımdan insanlardan -benim kimliğimde eri-

yip birbirine karışan sayısız atalarımдан- biraz ürktüğünü sezdiğim için yerine getirdim planımı. Sarı derili bir adamın ordularını kurtarabileceğini kanıtlamak istedim ona. Hem Yüzbaşı Madden'den de kaçmam gerekiyordu. Yumrukları her an kapıma inebilir, sesi her an kapıma dayanabilirdi. Gene gürültü etmeden giyindim, bir aynada vedalaştım kendi kendimle, merdivenlerden aşağı indim, sakın sokağı kolağan ettim ve dışarı çıktım. İstasyon, evimden uzak değildi, ama bir taksiye binmenin daha akıllıca olacağını düşündüm. Böylelikle tanınma tehlikesinin daha azalacağını söyledim kendi kendime; işin doğrusu şu ki, ıssız sokakta kendimi çok daha gözönünde, çok daha tehlikede hissediyordum. Taksi şoförüne ana giriş kapısının biraz uzağında durmasını söylediğimi hatırlıyorum. Özellikle, son derece ağır hareketlerle indim taksiden; Ashgrove köyüne gidiyordum, ama daha uzak bir istasyona bilet aldım. Tren birkaç dakika içinde, tam sekiz ellide hareket edecekti. Koştum; bunu kaçırırsam bir sonraki tren ta dokuz buçuktaydı. Platformda kimsecikler yoktu. Ardarda vagonlardan geçtim; birkaç çiftçi, yas elbiseleri içinde bir kadın, büyük bir ilgiyle *Tacitus* Tarihini okuyan genç bir çocuk, yaralı ama mutlu bir asker gördüğümü hatırlıyorum. Sonunda vagonlar öne doğru bir sarsıldı. Bir adam boşuboşuna platformun sonuna kadar koştu; onu tanıdım. Yüzbaşı Richard Madden'di bu. Aklım başımdan gitmişti, tir tir titreyerek oturduğum koltuğun bir köşesine, lanet olası pencerenin iyice uzağına büzüldüm.

Bu müthiş korku giderek rezilce bir mutluluğa dönüştü. Düellonun artık başlamış olduğunu ve kırk dakika için de olsa, talihin yardımıyla da olsa, karşımdakinin saldırısını boşa çıkararak ilk hamleyi kazandığımı düşündüm. Zaferlerin bu en sıradanının mutlak bir zaferin habercisi olduğunu söyledim kendi kendime; içimde hissettiğim korkakça mut-

luluğun, serüveni başarıyla sonuçlandırabilecek bir adam olduğumu kanıtladığını söyledim (öncekinden daha az yalan değildi). Bu zaaftan, beni hiç yarıyolda bırakmayan bir güç aldım. İnsanoğlunun günden güne daha büyük acımasızlıklara girişeceğini seziyorum; yakında savaşçılarla haydut çetelerinden başka bir şey kalmayacak; onlara bir öğüdüm var: *Korkunç bir işe kalkışan kişi bunu çoktan tamamlayıp bitirmiş olduğunu düşlemdi, geçmiş kadar geriye döndürülemeyecek bir gelecek olduğu düşüncesini kendine kabul ettirmeli.* Bir ölünün gözleriyle, belki de yaşamının son günü olacak o günün bitişini, gecenin çöküşünü seyrederken bunları geçiriyordum aklımdan. Tren dışbudak ağaçlarının arasından yavaşça ilerliyordu. Durdu, neredeyse tarlaların ortasındaydık. Kimse istasyonun adını bağırmadı. "Ashgrove mu?" diye sordum platformdaki oğlanlara. "Ashgrove," dediler. İndim.

Platformu bir lamba aydınlatıyordu, ama oğlanların yüzleri karanlıktaydı. Biri bana, "Dr. Stephen Albert'in evine mi gidiyorsunuz?" diye sordu. Bir başkası, cevabımı beklemeden, "Ev buradan çok uzaktadır, ama şu soldaki yoldan gider, her dört yol ağzında bir sola saparsanız kaybolmazsınız," dedi. Onlara bir metelik (sonuncusunu) fırlattım, iki üç basamaklı taş merdivenden indim ve ıssız yoldan yürümeye koyuldum. Yol, hafif bir eğimle yokuş aşağı gidiyordu. Toprak bir köy yoluydu; başımın üzerindeki dallar içice girmişti; alçaktaki dolunay bana eşlik eder gibiydi.

Bir an, Richard Madden'in bir biçimde, umarsız planımı keşfettiği düşüncesine kapıldım. Sonra hemen ardından bunun imkânsız olduğunu anladım. Hep sola sapmam konusunda söylenenlerin kimi labirentlerin merkez noktasına varmak için başvuru, çok bilinen bir yöntem olduğunu hatırladım. Labirentlerden anlarım biraz: Yunnan Valisi olan ve hem *Hung Lu Meng*'den bile daha çok kişili bir ro-

man yazmak, hem de her içine girenin kaybolacağı bir labirent kurmak uğruna yeryüzündeki bütün yetkilerinden vazgeçen Ts'ui Pen'in torunu olmam boşuna değil. Büyük-babam, bu çok farklı uğraşlara onüç yılını vermiş, ama sonunda bir yabancı tarafından öldürülmüştü - romanı bölük pörçüktü, labirentiyse hiç kimse bulamamıştı. İngiltere'nin ağaçları altında yürürken o kayıp labirenti düşündüm. Gözlerden uzak bir dağ doruğunda el değmemiş ve kusursuz biçimiyle gözümün önüne getirdim onu; pirinç tarlalarıyla yeryüzünden silindiğini, sular altında kaldığını gözümün önüne getirdim; sonsuz bir labirentti, sekizgen tarhlar ve içice geçmiş, başladığı noktaya dönen yollardan değil, ırmaklar, iller ve krallıklardan kurulmuş sonsuz biçimiyle canlanıyordu gözümün önünde... Bir labirentler labirentiydi düşündüğüm; geçmişle geleceği kuşatacak ve bir yolunu bulup yıldızları da içine alarak yılan gibi kıvrıla kıvrıla dünya yüzüne yayılacak bir labirent. Bu aldatıcı imgelere kapılıp kaderimin kaçaklık olduğunu unuttum. Belirsiz bir zaman dilimi içinde dünyayı soyut algılayan bir varlık olduğumu sanmıştım. Her türlü yorgunluk olasılığını ortadan kaldıran inişli yol kadar, sanki usul usul soluk alıp veren kırlar, gökyüzündeki ay, günün son ışıkları da etkilemişti beni. Günün öğleden sonrası sanki dost, sanki sonsuzdu. Yol iniyor, iniyor ve artık birbirine karışan çayırıklar arasında çatallanıyordu. O an farkettim; rüzgârın estiği yöne göre yaklaşıp uzaklaşan, sık yapraklarla aradaki uzaklığın hafiflediği tiz, neredeyse gümüşsü tınlar taşıyan bir müzik geliyordu ileriden. İnsanın öteki insanların yaşamlarının belli anlarında onların düşmanı olabileceğini, ama bir ülkenin düşmanı olamayacağını düşündüm o an; ateşböceklerinin, sözcüklerin, bahçelerin, akarsuların, günbatımlarının düşmanı olamayacağını... Bunları düşünerek, yüksek, paslı bir bahçe kapısının önüne gelmişim. Demir parmaklıkların

arasından bir kavak komşuyla bir köşk seçiliyordu. Anı-zın, birincisi önemsiz, ikincisiyse neredeyse inanılmaz iki şeyin farkına vardım. Müzik köşkten geliyordu ve Çin müziği-ydi. Demek ki bu yüzden hiç düşünmeden, hemen benimseyivermiştim müziği... Zil ya da çingirak var mıydı, yoksa elimle kapıya vurup seslendim mi, hatırlamıyorum. Müziğin şingirtıları sürüp gidiyordu.

Evin içinden, gerilerden bir lamba yaklaştı; ağaçların bazen çizgilediği, bazen örtüp kararttığı bir lamba, davul biçimli ve ay rengine kâğıttan bir lamba. Uzun boylu bir adamın elindeydi. Işık gözümü aldığı için yüzünü göremedim. Kapıyı açtı ve anadilimde tane tane: "Görüyorum ki yüce gönüllü Hsi Peng yalnızlığımı paylaşmaya kararlı. Bahçeyi görmek istiyorsunuz herhalde?" dedi.

Elçilerimizden birinin adı olan bu adı tanıdım ve şaşırarak, "Bahçe mi?" dedim.

"Yolları Çatallanan Bahçe."

Belleğimde bir şeyler canlandı ve nasıl oldu bilmiyorum, hiç düşünmeden, "Atam Ts'ui Pen'in Bahçesi," dedim.

"Atanız demek ki? Şanlı atanız... Girin içeriye."

Islak patika, çocukluğumda gezdiğim patikalar gibi zikzaklar çiziyordu. Doğu'dan ve Batı'dan gelme kitaplarla dolu bir kütüphaneye girdik. 'Işıklı' Hanedanın üçüncü hükümdarı tarafından baskıya hazırlanan, ama hiçbir zaman basılmayan *Yitik Ansiklopedi'nin* sarı ipekle ciltlenmiş sıra sıra ciltlerini hemen tanıdım. Gramofonun tablasında dönen plağın yanında tunçtan bir anka kuşu vardı. Ayrıca *famille rose* üslubu bir vazo ve ustalarımızın Acem çömlekçilerinden örnek aldıkları mavi renkte, yüzyıllar öncesinden kalma bir başka vazo daha hatırlıyorum...

Stephen Albert beni gülümseyerek seyrediyordu. Dediğim gibi, çok uzun boylu, yüz çizgileri sert, külrengi sakallı bir adamdı. 'Sinolog olmayı aklıma koymadan önce', Tiyen-

şan'da misyonerlik yaptığını söyledi bana.

Oturduk. Ben uzun alçak bir divana oturdum, o da pencereye, büyük, yuvarlak bir saate sırtını verecek biçimde oturdu. Peşimdekini, Richard Madden'in buraya bir saat-ten önce varamayacağını hesapladım kafamda. Dönüşü olmayan kararım henüz bekleyebilirdi.

"Şu Ts'ui Pen'inki de şaşırtıcı bir talih," dedi Stephen Albert. "Yerlisi olduğu ilin valisi, astronomi ve astroloji bilgini, yorulmak bilmez din kitapları yorumcusu, satranç oyuncusu, ünlü şair ve hat ustası - bütün bunlardan bir kitap ve labirent kurmak uğruna vazgeçmiş. Hem de zorbalığın, hem de adalet dağıtmanın, yatağındaki cariyelerin, şölenlerin, hatta engin bilgisinin zevklerinden bile el etek çekmiş - hepsi de kendini onüç yıl Duru Yalnızlığın Köşkü'ne kapamak için. Öldüğünde, mirasçılar karmakarışık elyazmalarından başka bir şey bulamamışlar. Belki biliyorsunuzdur, ailesi bunları ateşe atmak istemiş; ama vasiyetnameyi yerine getirmekle yükümlü olan kişi -Taocu ya da Budacı bir keşiş- basılmaları gerektiğinde diretmiş.

"Biz Ts'ui Pen'in soyundan gelenler," diye karşılık verdim, "o keşişi hâlâ lanetle anıyoruz. Bunların basılmasının hiç de anlamı yoktu. Kitap karışıklıklar içinde bir taslaklar yığını. Bir kere gözden geçirmiştım; kahraman, üçüncü bölümde ölüyor, dördüncü bölümde canlı. Ts'ui Pen'in öteki girişimine, labirente gelince..."

"İşte Ts'ui Pen'in labirenti," dedi Stephen Albert yüksek, lake bir yazı masasının üzerini işaret ederek.

"Fildişinden bir labirent!" diye bağırdım. "Mümkün olan en küçük labirent, öyle mi?"

"Simgelerden kurulu bir labirent," diye düzeltti. "Göze görünmez bir zaman labirenti. Bu sırrın çözümü bana, barbar bir İngiliz'e layık görüldü. Aradan yüzyılı aşkın bir süre geçtiği için ayrıntıları yerli yerine oturtmak imkânsız; ama

olup biteni kestirmek zor deęil. Ts'ui Pen birdenbire, *kitabı yazmaktan vazgeiyorurum* demiř olmalı. Bařka bir keresinde de; *bir labirent kurmaktan vazgeiyorurum* demiřtir. Herkes bunların iki ayrı eser olduęunu sanıyordu; kitapla labirentin tek ve aynı řey olduęu hiç kimsenin aklına gelmemiř. Duru Yalnızlıęın Kōřkū, belki de yolları son derece karmařık bir bahçenin tam ortasında duruyordu; bu durum miraslara gerçek bir labirentin varlıęını dūřundūrmūř olabilir. Ts'ui Pen öldū; sahibi olduęu o uçsuz bucaksız topraklarda yařayan hiç kimse bir labirente rastlamadı; romandaki karıřıklıklar bana labirentin *romanın kendisi* olduęunu dūřundūrdū. İki ipucu meselenin doęru çözümünü buldurdu bana. Biri: Ts'ui Pen'in gerçek anlamıyla sonsuz bir labirent yaratacaęı yolundaki garip sōylenti. Ötekisi: Ele geçirdięim bir mektubun parçası."

Albert ayağa kalktı, bir an sırtını dōndū; siyah ve altın renkli yazı masasının çekmecesini açtı. Benden yana dōndūęünde elinde bir zamanlar kıvıll renkli olan, ama artık pembeye dōnmūř, tekrar tekrar katlanıp açılmaktan zar gibi incelmiş bir kâğıt tutuyordu. Ts'ui Pen hattat olarak haklı bir ün kazanmıştı. Kendi kanımdan bir adamın minicik bir fırçayla yazdığı řu sōzleri anlamadan, yutarcasına okudum: *Yolları atallanan Bahçe'mi çeşitli geleceklere (hepsine değil) bırakıyorurum*. Tek sōz sōylemeden kâğıdı geri verdim. Albert sōzlerini sūrdürdü:

"Bu mektubu bulmadan önce, kendi kendime bir kitabın nasıl sonsuz olabileceęini sormuřtum. Dōnūmlū, dairevi bir ciltten bařka bir řey gelmedi aklıma. Son sayfası ilk sayfayla eř olan, diledięince sūrūp gitme olasılıęını içeren bir kitap. 1001 *Gece Masalları'nın* tam ortasına rasgelen o geceyi de hatırladım; hain řehrazat (elyazmasını kaleme alanın būyūlū bir gaflet anı sonucunda) *1001 Gece Masalları'nı* bařlatan masalı, yani 'řehrazat'ın sultana masal anlatması

masalını' kelimesi kelimesine anlatmaya başlar da böylece sonsuza kadar tekrar tekrar başa dönmeyi de göze almış olur ya... Sonra babadan oğula geçen, geçerken de her bir kişinin yeni bir bölüm eklediği, ya da atalarının yazdığı sayfaları sofuca bir dikkatle düzelttiği Platoncu bir metni de düşündüm. Bu varsayımlarla oyalandım bir süre; ama bunlardan hiçbirinin Ts'ui Pen'in kitabının birbiriyle çelişen bölümleriyle uzaktan yakından ilgisi yoktu. Zihnim böyle karmakarışıkken Oxford'dan sizin de gözden geçirdiğiniz el-yazması geldi. O cümle dikkatimi çekmişti elbet: *Yolları Çatallanan Bahçe'mi çeşitli geleceklere (hepsine değil) bırakıyorum*. Daha ilk bakışta anladım: 'Yolları Çatallanan Bahçe', o karmakarışık romandı; çeşitli *geleceklere (hepsine değil)* sözü çatallanmanın uzamda değil zamanda olduğunu düşündürdü. Eseri iyice bir okuyunca bu kuramım doğrulandı. Bütün kurgusal eserlerde, kişi birden fazla seçenekle karşılaştığında, bir tekini seçer ve ötekilerden vazgeçer; Ts'ui Pen'in kurgusal eserindeyse yazar -aynı anda- hepsini birden seçiyordu. Yazar böylelikle kendileri de çoğalıp çatallanan çok sayıda gelecek, çok sayıda zaman da *yaratıyordu*. Romandaki ilişkilerin açıklaması da bu işte. Diyelim ki Fang diye birinin bildiği bir sır var; bir yabancı alıyor kapısını; Fang araya giren bu adamı öldürebilir, araya giren adam Fang'ı öldürebilir, ikisi de kaçıp kurtulabilir, ikisi de ölebilir falan filan. Ts'ui Pen'in eserinde akla gelebilecek bütün çözümler içerilmiş; her biri de başka çatallanmalar için birer çıkış noktası. Bazen, bu labirentin yolları kavuşur; örneğin, siz bu eve gelirsiniz; olası geçmişlerden birinde düşmanımsınız, bir başkasında dostum. Düzelmek bilmeyen Çincemin kusuruna bakmazsanız birkaç sayfa okuyalım."

Lambadan gelen ışığın parlak yuvarlağı içindeki yüzü, kuşku yok ki bir yaşlı adam yüzüydü; ama bu yüzde inatçı, hatta ölümsüz bir şeyler vardı. Yavaşça, olanca dikkatiyle

aynı destansı bölümün iki yorumunu okudu. Birincisinde bir ordu ıssız bir dağın ortasından savaşa yollanıyordu; kayalarla gölgelerin ürkünçlüğü askerlerin yaşamlarını hiçe saymalarına yol açıyor ve düşmanı kolayca yeniyorlardı. İkincisinde, aynı ordu büyük bir şölenin yapıldığı bir sarayı bir uçtan ötekine geçiyordu; görkemli savaş onlara eğlentinin devamıymış gibi geliyor ve düşmanı yeniyorlardı. Bu eski metinleri gereken saygıyla dinledim; belki de asıl şaşırtıcı olan, metinlerin kendilerinden çok benim kanımdan biri tarafından yaratılmış ve çetin serüvenler sonucunda, Batı dünyasındaki bir ada üzerinde, uzak bir krallığın hizmetkârı tarafından bana aktarılıyor olmalarıydı. Her iki yorumda da gizli bir buyruk gibi yinelenen şu son sözleri hatırlıyorum: *İşte böyle dövuştü kahramanlar; övülesi yürekleri huzur içinde, kılıçları kıyıcı, ölmeye ve öldürmeye yeminliydim.*

O andan sonra kendimde ve karanlık gövdemin içinde elle tutulmaz, gözle görülmez bir kıpırdaşma hissettim. Birbirine koşut ilerleyip sonra ayrılan, derken birbirinin içinde eriyip giden orduların yarattığı değilse bile, bunların esinlediği, anlatılmaz, çok derin bir iç sıkıntısıydı bu. Stephen Albert sözlerini sürdürdü:

"Şanlı atanızın bu çeşitlemeleri boşuboşuna kurcaladığını sanmam. Onüç yılını bıkmadan usanmadan bir retorik oyunu kurmaya adanmış aklı yakın gelmiyor. Sizin ülkenizde roman, edebiyatın dallarından biridir; Ts'ui Pen son derece usta bir romancı, ama aynı zamanda da kendini yalnızca romancı olarak görmeyen bir edebiyat adamıydı. Çağdaşlarının tanıklığı onun metafizik ve mistik ilgileri olduğunu gösteriyor - yaşamı da bunu bütünüyle doğrular nitelikte. Romanın büyük bölümü felsefi tartışmalarla dolu. Karşısına çıkan bütün meseleler arasında, zamanın bir uçurumu andıran sonsuzluğu kadar kafasını uğraştıran hiçbir mesele olmadığını biliyorum. Oysa, *Yolları Çatallanan Bahçe'nin*

sayfalarında karşımıza çıkmayan tek mesele bu. *Zaman* sözünü bile kullanmıyor. Bu sözcükten bile bile vazgeçmesini nasıl açıklıyorsunuz?"

Çeşitli açıklamalar önerdim -hepsi de doyurucu olmaktan uzaktı - bunlar üzerine tartıştık. Stephen Albert dedi ki:

"Doğru cevabı satranç olan bir bilmecede geçmeyen tek sözcük hangisidir?"

Biran düşündükten sonra cevap verdim: "Satranç sözcüğü!"

"Tam üstüne bastınız," dedi Albert. "*Yolları Çatallanan Bahçe*, konusu zaman olan uçsuz bucaksız bir bilmece ya da mesel; bu çok gizli nedenden ötürü zaman sözcüğü geçmiyor. Bir sözcüğü hiç kullanmamak, onun yerine yetersiz benzetmeler ve dolambaçlı anlatım yollarına başvurmak, onu vurgulamanın belki de en etkili yoludur, imalarla yazan Ts'ui Pen'in bitip tükenmez romanının dolambaçlarında yeğlenen dolaylı yöntem de budur işte. Yüzlerce elyazmasını karşılaştırdım, yazarlarının dikkatsizliği sonucu ortaya çıkan yanlışları düzelttim, bu kaosun iç yapısını kestirmeye çalıştım; ilk baştaki düzenini yeniden kurdum -evet, yeniden kurduğumu sanıyorum- eseri tümüyle 'çevirdim'; 'zaman' sözcüğünü bir kere bile kullanmadığı açık. Bunun nedeni ortada; *Yolları Çatallanan Bahçe*, Ts'ui Pen'in algıladığı biçimiyle evrenin belki tamam olmayan, ama doğru bir görünümüdür. Newton'la Schopenhauer'in tersine, atanız, bir örnek, mutlak bir zamana inanmıyordu. Sonsuz zaman dizilerine, gittikçe büyüyen, başdöndürücü hızla birbirine kavuşup ayrılan koşut zamanların oluşturduğu bir ağa inanmıyordu. Yüzyıllar boyu birbirine yaklaşan, çatallanan, sekete ugrayan ya da birbirinden habersiz zamanlardan örülen bu ağ *bütün* olasılıkları kucaklamaktadır. Biz bu zamanların birçoğunda varolmayız; bazılarında siz varolursunuz, ben olmam; ötekilerde ben varolurum, siz olmazsınız; başkalarında ne siz ne de ben varolmayız. Talihin yüzüme gü-

lup de sizi karşıma çıkardığı şu içinde bulunduğumuz zamanda evime geldiniz; bir başkasında, bahçeden geçerken cesedimi buldunuz; gene başka birinde, aynı sözleri söylüyorum ama, ben bir aldatmaca, bir hayaletim."

"Her birinde," dedim sesimin titremesine engel olamayarak, "size teşekkür borçluyum ve Ts'ui Pen'in Bahçesini eksiksiz biçimde kurduğunuz için size büyük bir saygı duyuyorum."

"Hepsinde değil," diye mırıldandı gülümseyerek. "Zaman sayısız geleceğe doğru hiç durmamacasma çatallanıyor. Bunlardan birinde ben sizin düşmanınızım."

Sözünü ettiğim kıpırdaşma bir kere daha geçti içimden. Evi çevreleyen ıslak bahçe sonsuz sayıda insanla dolup taşıyordu sanki. Bu kişiler Albert'le bendik; başka zaman boyutlarında aldığımız türlü biçimlerde gizli ve etkindik. Gözlerimi kaldırdım; o zar inceliğinde karabasan çözülüp yok oldu. Bu sarı ve siyah bahçede bir tek adam vardı; ama bu adam bir heykel kadar sarsılmazdı... bu adam bahçenin yolu boyunca ilerliyordu ve Yüzbaşı Richard Madden'di.

"Gelecek şu anda varoluyor," karşılığını verdim, "ama ben dostunuzum sizin. Şu mektubu bir kere daha görebilir miyim?"

Albert ayağa kalktı. Upuzun boyuyla ayakta durarak yüksek masanın çekmecesini açtı; o an sırtı bana dönüktü. Tabancayı doğrultmuştum. Olanca dikkatimle ateşledim. Albert hiç ses çıkarmadan yere yıkıldı. Onun o an öldüğüne yemin ederim - bir şimşek çakmıştı sanki.

Gerisi gerçek olmaktan uzak, önemi de yok zaten. Maden içeriye daldı, beni tutukladı. Darağacına yollayacaklar beni. İntikamımı en pis biçimde aldım; saldırımları gereken kentin gizli adamı Berlin'e bildirdim. Dün bombaladılar; haberi, Yu Tsun adlı bir yabancı tarafından öldürülen ünlü Sinolog Stephen Albert'i saran esrar perdesini tüm İngilte-

re'de duyuran gazetelerde okudum. Şef esrarı çözmüştü. Derdimin (savaşın gürültüsü patırtısı arasında) Albert adlı kente işaret etmek olduğunu, bunu yapmak için de aynı adı taşıyan bir adamı öldürmekten başka yol bulamadığımı biliyordu. Sayısız pişmanlıklarımla bıkkınlıklarımı ise bilmiyor - hiç kimse de bilemez zaten.

ÇEVİREN *Fatih Özgüven*

Artificios
(1944)

Bu kitaptaki öyküler, her ne kadar bir önceki kitaptakilerden daha az beceriksiz olsalar da, bu kitap bir anlamda diğerinin devamı sayılabilir. Ancak bu kitaptaki iki öyküden biraz daha etraflıca söz etmeye değer sanırım: Ölüm ve Pusula, Bellek Funes. İkinci öykü uykusuzluk üzerine uzun bir deneme. Birincisi ise, içinde birçok Almanca ve İskandinavca isimler olmasına karşın, düşlerin Buenos Aires'inde geçiyor: dolambaçlı Rue de Toulon aslında Paseo de Julio: Triste-le-Roy ise bir otel, Herbert Ashe, büyük bir olasılıkla hiç okumadığı uydurma ansiklopedinin onbirinci cildini orada ele geçiriyor. Bu öyküyü ilk kaleme aldığımda öyküdeki zaman dilimini ve mekânı genişletmemenin uygun olacağını düşünmüştüm. Örneğin, öç alma isteği atalardan gelen bir duygu olabilirdi, yılların hatta yüzyılların birikimi: Ad'ın ilk harfi İzlanda, ikinci harfi Meksika, üçüncü harfi Hindistan'dan esinlenilebilirdi. Hasidim'lerin aralarında azizler olduğundan söz edebilir miydim acaba? Ve Ad'ın dört harfini bulmak için dört yaşamı feda etmek bana öykümün dikte ettiği bir sorumluluk muydu?

Hamiş 1956 - Diziye üç öykü ekledim: Güney, Anka Mez-

hebi ve Sonu. Sonuncu öyküde, durgunluk ve tepkisizliği onu diğerlerinden farklı yapan tek kahraman dışında -Recabarren- hiçbir şey benim uydurmam değil; orada geçen bütün olaylar üstü kapalı olarak daha önce yazılmış tanınmış bir kitaptan alıntı, ben yalnızca onları gün ışığına çıkartanların ilkiyim, en azından böyle yaptığımı itiraf edenlerin ilkiyim. Anka'nın alegorisinde ise bilinen bir problemden -Gizem'den- söz etmeyi amaçladım. Bu işi biraz kararsızlıkla ve yavaş yavaş yaptım, ama sonuçta doğruyu buldum sanırım. Bilmem bu amaca erişmemde şansın ne kadar etkisi oldu. Güney'e gelince, bu öykü belki de kitaptaki en iyi öyküm ve iki değişik şekilde okunabileceğine dikkat çekmem yeterli olur kanısındayım: Öykü romanımsı olaylar dizisi olarak da okunabilir başka türlü de.

Schopenhauer, De Quincey, Stevenson, Mauthner, Shaw, Chesterton, Leon Bloy sürekli okuduğum, çok değişik türde yazarlar listesini oluşturur. Yahuda'nın Üç Değişkesi adlı İsa ile ilgili fantezide sonuncunun belli belirsiz etkisini duyumsar gibi oluyorum.

J.L.B.

Buenos Aires, 29 Ağustos 1944

Hatırlıyorum onu (bu kutsal fiili ağzıma almaya hakkım yok, dünya yüzünde yalnız bir insan sahipti bu hakka, o da öldü), elinde koyu renk bir çarkifelek çiçeğiyle hatırlıyorum, elindeki çiçeği şimdiye kadar hiç kimsenin, bir ömür boyu sabahın şafağından akşamınkine kadar bakmış da olsa, görmediği gibi görürdü. Hatırlıyorum onu, bir, Kızılderili kadar kıpırtısız ve son derece *uzak*, sigarasının gerisinde. Onun kemikli ellerini hatırlıyorum (sanıyorum). O ellerin yakınında Uruguay armalı bir *mate* kabı hatırlıyorum; evinin penceresinde üzerinde belli belirsiz bir göl manzarası seçilen hasırı hatırlıyorum. Sesini açık seçik hatırlıyorum: varoşların eski sakinleri gibi kelimeleri ağır ağır seçişini, dargın, genizden gelen, bugünkülerde olan İtalyancadan gelme 'ş' sesini taşımayan sesini. Onu sadece üç kez gördüm; sonuncusu 1887'deydi... Onu tanıyanların hakkında yazmalarına çok memnun oluyorum; benimki belki editörlüğünü yaptığınız derlemedeki en kısa ve kuşkusuz en fıkara tanıklık olacak, ama en az kişiseli olmayacak. Açması bir Arjantinli olarak, Uruguaylıların başka bir Uruguaylı

sözkonusu oldu mu ister istemez kendilerini kaptırdıkları türden bir kaside döktüremeyeceğim. *Entel, üçkağıtçı, şehirli züppe*; Funes hiçbir zaman bu rencide edici sözcükleri kullanmadı fakat onun gözünde benim bütün bu bahtsızları temsil ettiğimden yeterince eminim. Pedro Leonardo Ipuche, Funes'in üstün insanların öncülü olduğunu, 'yerel ve kırsal bir Zerdüş' olduğunu yazar; bunu tartışmayacağım, ama onun aynı zamanda üstesinden gelinmesi imkansız belli eksikleri olan Fray Bentos'lu bir çocukcağız olduğunu da unutmayalım.

Funes'le ilgili ilk anım son derece belirgin. 1884 yılının Mart ya da Şubat ayında, bir akşam alacasında gözümün önüne geliyor. O yıl babam beni yazı geçirmek üzere Fray Bentos'a götürmüştü. San Francisco'daki çiftlikten kuzenim Bernardo Haedo ile dönüyordum. Atlarımızı sürerken bir yandan da şarkı söylüyorduk; at sırtında olmak da mutluluğumun tek sebebi değildi. Boğucu bir günün ardından, göğü kurşuni-mavi muazzam bir fırtına kaplamıştı. Bir Güney rüzgârı güdüyordu onu arkasından, ağaçlar deli gibi çırpınmaya başlamışlardı bile; şakır şakır bir yağmurun bizi düzlükte yakalayacağından korkuyordum (yakalasin istiyordum). Fırtınayla yarışa çıkmış gibiydik. Çok yüksek iki tuğla kaldırımın arasına çöküvermiş bir sokağa saptık. Etraf birden kararmıştı; tepemde çabuk çabuk koşan, neredeyse sessiz adımlar duydum. Gözlerimi kaldırdığımda dar ve çatlak yolda, dar ve çatlak bir duvar üzerinde koşarmışçasına yol alan bir oğlan gördüm. Şalvar gibi goşo panlalonu, ip tabanlı pabuçları gözümün önünde, bütün göğü kaplamış fırtına bulutunun önündeki sert ifadeli yüzünde, ağzındaki sigara gözümün önünde. Bernardo ona ansızın sesleniverdi: "Saat kaç, Irene?" O, gökyüzüne bakmadan, koşmasını hiç kesmeden cevap verdi: "Sekize dört dakika var Küçükbey, Bernardo Juan Francisco." Sesi tiz, alaycıydı.

Öyle dikkatsizimdir ki, naklettiğim konuşma ben hiç farkına varmadan geçip gidebilirdi, eğer kuzenim özellikle tekrarlamasaydı. Onu da güden (sanıyorum) belli bir yerel gurur ve berikinin üç bölümlü cevabını umursamadığını gösterme arzusuydu.

Geçitte karşılaştığımız oğlanın İreneo Funes diye birisi olduğunu söyledi, insanlarla temastan kaçınmak ve saat gibi, zamanı her an doğru bilmek çeşidinden tuhaflıkları varmış. Onun kentteki ütücü kadın Maria Clementina Funes'in oğlu olduğunu da söyledi, kimileri babasının tuzlama fabrikasının doktoru olan O'Connor isminde bir İngiliz, kimileri ise Salto bölgesinden gelme bir at terbiyecisi ve mihmandar olduğunu söylüyordu. Hemen Laureles'lerin evinin ilerisinde, annesiyle birlikte oturuyordu.

Seksenbeş ve seksenaltı yıllarında yazı Montevideo'da geçirdik. Seksenyedide Fray Bentos'a döndüm. Doğal olarak bütün tanıdıklarımın ne alemde olduklarını sordum, son olarak da 'kronometre' Funes'in. San Francisco'daki çiftlikte yabani bir atın onu yere fırlattığını, felç kaldığını, iyileşme umudu bulunmadığını söylediler. Bu haberin bende uyandırdığı tuhaf, büyülü etkiyi hatırlıyorum: onu bir tek kez görmüştüm, biz atla San Francisco'dan dönüyorduk, o ise yüksek bir yer boyunca koşuyordu; kuzenim Bernardo'nun bana anlattığı kaza haberinde, içine bu eski olayın unsurları karışmış bir rüya havası vardı. Ranzasından hiç kıpırdamadığını, gözlerini arka bahçedeki incir ağacına ya da bir örümcek ağına dikip baktığını söylediler. Akşamüzerleri, kendisini pencerenin yanına götürmelerini istermiş. Onu sakat bırakan attan düşme olayı hayırlı olmuş gibi davranmaya kadar ilerletmiş gururunu... Onu iki kere demir parmaklıkların gerisinde gördüm, sanki böylece sonsuz hapisliği daha da sertçe vurgulanıyordu; bir keresinde, gözleri kapalı, hiç kıpırtısız; başka bir keresinde, gene kıpırtı-

sız, bir tutam kokulu akpelin otuna bakarak düşüncelere dalmışken.

O sıralar, kendimle gizliden gizliye gurur duyarak düzenli bir biçimde Latince öğrenmeye girişmişim. Valizimde Lhomond'un *De viris illustribus'u*, Quicherat'ın Thesavrus'u, Julius Caesar'ın sözleri ve Plinius'un *Naturalis Historia* ciltlerinden rasgele bir tanesi vardı, bu sonuncusu mütevazı Latincemi zorlardı (hâlâ da zorlar) Taşrada haberler çabuk yayılır; dış mahallelerdeki evinde yatağında yatan İreneo'nun bu tuhaf kitapların varlığından haberdar olması çok sürmedi. Bana süslü ve teşrifatlı bir mektup yolladı. Bunda, 'maalesef kısa da olsa, 1884 yılının Şubat ayının dördüncü günü cereyan eden karşılaşmamızı hatırlatıyor, aynı yıl ölen amcam Gregorio Haedo'nun 'görmekli Ituzaingô muharebesinde her iki ulusumuza da yaptığı yiğitçe hizmetler'i övüyor ve elimdeki kitaplardan herhangi birini, ayrıca 'halihazırda tek kelime Latince bilmediğinden, özgün metni layikiyle anlayabilmek için' yanında bir de sözlük rica ediyordu. Kitapları bana, çarçabuk, aldığı gibi geri vereceğini vaadediyordu. Elyazısı kusursuzdu, çok keskin hatlıydı; ortografisi Andres Bello'nun yeğlediği tiptendi; 'y' yerine 'i', 'g' yerine 'j'. Önce, doğal olarak, bir şaka sözkonusu sandım. Kuzenlerim durumun böyle olmadığını, İreneo'nun böyle tuhafıkları olduğunu söyleyerek beni yatıştırdılar. Zorlu Latince dilinin sözlükten başka bir şey gerektirmediği düşüncesini küstahlığa mı, cehalete mi yoksa aptallığa mı yoracağımı bilemedim; cesaretini tamamen kırmak için Quicherat'ın *Gradus ad Parnassum'unu* ve Plinius'un kitabını yolladım.

Şubat'ın ondördünde, Buenos Aires'den bir telgraf aldım, hemen dönmem gerektiği, babamın durumunun 'hiç de iyi olmadığı' söyleniyordu. Tanrı beni affetsin; acil telgraf alan biri olmanın ayrıcalıklı konumu, bütün Fray Bentos halkına mesajın olumsuzluğu ile dahi anlamına gelen 'de' eki

arasındaki çelişkiyi açıklama arzusu, çektiğim acıyı dramatize etmek için sabırsızlanmam, erkekçe bir tahammül numarası yapmam beni belki de gerçekten acı çekmekten alıkoydu. Valizimi hazırlarken, *Gradus* ile *Naturalis historia*'nın ilk cildinin ortalarında olmadığını gördüm. 'Satürn' ertesi gün demir alıyordu, sabahleyin; o gece, akşam yemeğinden sonra Funes'in evine yollandım. Gece, havanın gündüzki boğuculuğundan çok az şey kaybettiğini görmek beni şaşırttı.

Saygın küçük evde, kapıyı bana Funes'in annesi açtı.

Ireneo'nun arka odada olduğunu, onu karanlıkta oturur bulursam şaşırmamam gerektiğini, boş saatlerini mum yakmadan geçirmeyi bildiğini söyledi. Taş döşeli *patio*'yu, küçük koridoru geçtim; ikinci *patio*'ya vardım. Büyük bir asma vardı; etraf zifiri karanlıkmuş gibi geldi bana. Birden Ireneo'nun tiz, alaylı sesini duydum. Ses, Latince konuşuyordu; ses, (karanlıktan geliyordu) marazi bir hazla bir söylev, dua ya da büyü bir tekerlemeyi tekrarlıyordu. Roma dilinin heceleri toprak *patio*'da. yankılandı; korkudan onların anlaşılmas, nihayetsiz oldukları fikrine kapıldım; sonradan, o geceki o muazzam konuşma sırasında, bunların *Naturalis historia*'nın yirmidördüncü bölümünün ilk paragrafını oluşturduklarını öğrenecektim. O bölümün konusu bellektir; son sözcükler *ut nihil non üsdem verbis verbis redderetur auditurridu*.

Sesinde en ufak bir değişiklik olmaksızın, Ireneo içeri gelmemi söyledi. Ranzasına uzanmış sigara içmekteydi. Sanyorum şafak vaktine kadar onun yüzünü seçemedim; galiba sigarasının arasına parlayıp sönüşünü hatırlıyorum. Oda hafifçe rutubet kokuyordu. Oturdum; telgraf hikâyesini ve babamın hastalığını anlattım.

Şimdi hikâyemin en zor noktasına geliyorum. Bu hikâyenin (okuyucunun artık bunu bilmesi iyi olur) neredeyse

yarım asır önce geçen o konuşmadan başkaca konusu yok. Söylenen kelimeleri aynen aktarmayı denemeyeceğim, zaten onları geri getirmenin bir yolu yok. Ireneo'nun bana anlattığı bir sürü şeyi gerçeğe sadık kalarak özetlemeyi yeğliyorum. Dolaylı anlatım uzak ve zayıf; anlattıklarımın etkiyeciliğini azalttığını biliyorum; okuyucum, beni o gece öylesine sarsan o tutuk konuşmayı kendisi gözlerinin önünde canlandırmalı.

Ireneo, Latince ve İspanyolca olarak, *Naturalis historia*'da yer alan zengin bellek vakalarını bir bir saymakla işe başladı; ordusundaki her askeri ismiyle çağırabilen Pers kralı Krezüs; topraklarında konuşulan yirmiiki dilde yasa dağıtan Mitridates; bellek güçlendirme biliminin mucidi Simonides; sadece bir kez duyduğu her şeyi aynen tekrarlama sanatının ustası Metrodorus. İçten bir şaşkınlıkla, Ireneo böyle vakaların akla hayale sığmaz bulunmasını anlayamıyordu. Mavi-kır atın onu sırtından attığı günün öğleden-sonrasına kadar, kendisinin de bütün Hristiyanlar gibi olduğunu söyledi: kör, sağır, uykudagezer, havai. (Ona zamanı tam tamına bilmesini, isim belleğini hatırlatmaya kalkıştım; beni duymazdan geldi.) Ondokuz yaşma kadar bir rüyada gibi yaşamıştı: görmeden bakmış, duymadan dinlemiş, her şeyi, hemen her şeyi unutmuştu. Attan düştüğünde bayılmıştı; kendine geldiğinde, içinde yaşadığı anın zenginliği ve keskinliği katlanılır gibi değildi; aynı şey en uzak ve en ıvrır zıvrır anıları için de geçerliydi. Bir süre sonra felç olduğunu farketti. Bunu umursamadı bile. Yerinden kıpırdamayışının çok küçük bir bedel olduğu sonucuna vardı (ya da öyle hissetti). Artık algıları ve belleği yanılmazdı.

Biz bir bakışta, bir masa üzerinde üç kadehi algılarız; Funes ise, asmayı, onu meydana getiren bütün yaprakları, filizleri ve üzüm tanelerini görürdü. 30 Nisan 1882 gününün şafağında güney yönündeki bulutların biçimlerini ezbere

biliyor ve onları akıldan, yalnızca bir kere gördüğü İspanyol işi ciltli bir kitabın kabartma ebru desenini ya da Quebracho ayaklanmasından önceki gece Rio Negro'da bir küreğin çıkardığı köpüğün çizgileriyle karşılaştırabiliyordu. Bu anılar sıradan anılar değillerdi; her görsel imge kas titreşimlerine, ısı duyumlarına vb. bağlıydı. Bütün rüyalarını, yarı-rüyalarını yeniden canlandırabiliyordu. İki ya da üç kere bütün bir günü yeniden canlandırmıştı; her bir yeniden canlandırma, hiç kesintisiz, tüm bir gün sürmüştü. Bana, *'bende tüm insanlığın dünya dünya olduktan beri sahip olduğu anılardan daha fazlası var,'* demişti. Bir de: *'Benim düşlerim sizlerin uyanık olduğu saatler gibidir'*. Sonra bir de: *'Belleğim, beyim, bir çöp yığını gibi.'* Bir karatahtaya çizilmiş, bir dik üçgen, bir eşkenar dörtgen - bunlar bizlerin eksiksiz kavrayabileceğimiz formlar; Ireneo aynı şeyi bir atın rüzgarda savrulan yelesi, bir tepenin üzerindeki büyükbaş sürüsü, durmadan biçim değiştiren ateş, onun sonsuz külü, ölünün başında uzun bir bekleyiş sırasında onun yüzünün aldığı biçimler ile yapabiliyordu. Gökyüzünde kaç yıldız görebildiğini bilmiyorum.

Bunları bana kendisi anlattı; ne o sırada ne de daha sonra kuşku duymadım söylediklerinden. O günlerde sinema ya da gramofon yoktu; gene de hiç kimsenin Funes'le bir deney gerçekleştirmemiş olması garip, inanılacak gibi değil. Aslında, geciktirilebilecek her şeyi geciktirerek yaşayıp gidiyoruz; belki de derinde, ta içimizde, her birimiz ölümsüz olduğumuzu, er ya da geç bütün insanların her şeyi yapacağını ve bileceğini biliyoruz.

Karanlığın içinden, Funes'in sesi benimle konuşmaya devam etti.

1886 yılında özgün bir numaralama sistemi icat ettiğini ve birkaç gün içinde yirmidörtbin sayısını aştığını söyledi. Bir yere kaydetmemişti, çünkü bir düşündüğünü bir daha unut-

muyordu. Onu harekete geçiren şey, sanıyorum, Uruguay tarihinin 'ünlü otuzüç goşosu'nun, tek bir sözcük ve tek bir işaret yerine iki işaret ve iki sözcük ile anlatılması gerekliliğinden duyduğu hoşnutsuzluktu. Yedibinonüç sayısı yerine (örneğin) *Máximo Perez* diyordu; yedibinondört yerine *demiryolu*; diğer sayılara verdiği isimler *Luis Melian Lafinur*, *Olimur*, *kükürt*, *yular*, *balina*, *gaz*, *kazan*, *Napolyon*, *Augustin de Vedia* idi. Beşyüze *dokuz* diyordu. Her kelimenin belli bir işareti vardı, bir çeşit imi; sona doğru iyice karmaşılaşıyorlardı... ona birbiriyle tutarsız terimlerden oluşan bu kaptırıp koyvermenin, sayılar sisteminin tam tersi olduğunu açıklamaya çalıştım. Ona 365 demenin üç tane yüz, altı tane on, beş tane bir demek olduğunu, bunun *Zenci Timoteo* ya da *et örtüsü* 'sayılar'ında bulunmayan bir analiz olduğunu söyledim. Funes beni anlamadı ya da anlamak istemedi.

Onyedinci yüzyılda, Locke, her bir şeyin, her bir taşın, her bir kuşun, her bir dalın kendi özel ismiyle anılacağı imkansız bir dil koyutlamıştı (ve bu dili reddetmişti); Funes de analog bir dil düşünmüştü fakat bu ona çok genel, çok belirsiz geldiği için bu dilden vazgeçmişti. Aslında, Funes her bir ormandaki her bir ağacın her bir yaprağını hatırlamakla kalmıyor, onu her algılayışını ya da aklına getirişini de hatırlıyordu. Geçmişteki deneyimlerini yetmişbin kadar anıyla sınırlamaya çalıştı, sonra bunların her birine bir sayı verecekti. Bundan iki nedenle vazgeçti: bir, bu işin sonunun gelmeyeceğini, iki, yararsız olduğunu düşündüğü için. Ölüm saati gelip çatığında daha çocukluk anılarını bile sınıflandırmayı bitirmemiş olacağını düşündü.

Bahsettiğim bu iki projenin (sayıların yerini tutacak sonsuz bir sözcük dağarı, belleğindeki bütün resimlerin hiçbir işe yaramayan bir dökümü) bir anlamı yok, fakat kırık dökük de olsa belli bir gözalıcılıkları var. Funes'in başdöndürücü dünyasına bir gözatmamızı ya da onun karakterini an-

lamamızı sağlıyorlar. Unutmayalım, o genel, Platonik düşüncelerden hemen hemen tamamen yoksundu. Sadece tür simgesi olan köpek'in birbirine benzemez, çeşitli boy ve boшта bir sürü köpeği kapsadığını kavramakta zorlanıyordu; üç ondörtte (yandan) gördüğü köpeğin üçü çeyrek geçe (önden) gördüğü köpekle aynı adı taşıması fikri de onu rahatsız ediyordu. Aynadaki kendi yüzü, kendi elleri, onları her görüşünde onu şaşırtıyordu. Swift, Lilliputların imparatorunun saatin yelkovanının hareketini ayımsayabildiğini anlatır; Funes, nesnelerin bozulmasını, dişlerin çürüyüşünü, yorgunluğun ağır ağır yaklaşmasını hiç kesintisiz olarak hissediyordu. Ölümün, rutubetin ilerleyişini fark ediyordu. Çok-biçimli, anlardan oluşan ve neredeyse katlanılmaz derecede ayrıntılı bir dünyanın yalnız ve bilinçli bir izleyicisiydi. Babil, Londra ve New York hoyrat görkemleriyle insanların hayalgücünü zaptetmişlerdir; onların o kalabalık kulelerinde ya da hızlı hızlı gidilen caddelerinde hiç kimse, fakir Güney Amerika taşrasında bahtsız Ireneo'nun gece ve gündüz üzerine çöken aman vermez bir gerçekliğin hararetini ve basıncını hissetmemiştir. Onun için uyumak çok zordu. Uyumak, insanın zihnini dünyadan öte yana çevirmesi demektir; dar yatağında sırtüstü yatan Funes, çevresini saran bütün evlerin tek tek, her bir köşe bucağını gözünün önüne getirebiliyordu. (Tekrarlıyorum, belleğindeki-lerin en sıradanı bile, bizim fiziksel haz ve fiziksel acı algılarımızdan çok daha ayrıntılı ve canlıydı.) Doğuya doğru, henüz sokak sokak bölünmemiş bir hat boyunca, Funes'in neye benzediğini bilmediği yeni evler vardı. Funes onları kapkara, blok halinde, homojen bir karanlıktan yapılmış olarak gözünün önünde canlandırır; yüzünü o yöne doğru çevirirdi, uyuyabilmek için. Bir de kendini nehrin dibinde gözünün önüne getirirdi, akıntının ninnisine uymuş, ona kapılıp yitmiş olarak.

İngilizce, Fransızca, Portekizce ve Latinceyi zahmetsizce öğrenmişti. Ne ki, sanıyorum düşünmeyi pek beceremiyordu. Düşünmek farklılığı unutmak, genelleylebilmek, soyutlama yapabilmek demektir. Funes'in arı kovanı gibi dünyasında, sadece ayrıntılar, varlıklarını şiddetle dayatan ayrıntılar vardı.

Şafağın tedirgin ışığı toprak patio'yu doldurdu.

O zaman bütün bir gece boyunca konuşan sesin ait olduğu yüzü gördüm. Ireneo ondokuz yaşındaydı; 1868'de doğmuştu; bana tunçtan bir heykel gibi anıtsal, Mısır'dan daha eski, kehanetlerden ve piramidlerden daha yaşlı göründü. Sözcüklerimin her birinin (her bir devinimimin) o avuntu bulmaz belleğinde yaşayıp gideceğini düşündüm; gereksiz jestleri çoğaltırım korkusundan elim ayağım tutulmuş gibiydi.

Ireneo Funes 1889'da akciğerlerine kan hücum etmesi sonucu öldü.

1942

ÇEVİREN *Fatih Özgüven*

E. H. M.'e

İnatçı bir yara izi yüzünü çaprazlamasına kesiyordu; bir ucu şakağında, öteki ucuysa yanağındaki kırışıkla son bulan külrengi ve hemen hemen kesintisiz bir yay. Gerçek adı önemli değil; Tacuarembó'daki herkes onu 'La Coloradalı İngiliz' diye bilirdi. O tarlaların sahibi Cardoso, tarlaları satmayı reddetmişti: Anladığım kadarıyla, İngiliz, beklenmedik bir ikna yoluna başvurmuş, Cardoso'ya yüzündeki yara izinin sırrını açıklamıştı. İngiliz, sınırdan, Rio Grande del Sur'dan geliyordu; birçokları onun Brezilya'dayken kaçakçılık yaptığını söylerler. İttiği de söylenir; yılda birkaç kere kendini kuledaki odalardan birine kilitler, ancak iki ya da üç gün sonra, savaştan çıkmış ya da başdönmesinden yeni kurtulmuşçasına solgun, titreyerek, kafası karmakarışık ve her zamanki kadar buyurgan, dışarı çıkarmış. Buz gibi bakışlarını, yerinde duramayan sırm gibi bedenini, boz renkli bıyığını hatırlıyorum. Hiç kimseyle alışverişi yoktu; İspanyolcasının güdük ve Brezilya diliyle karışmış olduğu bir gerçektir. Postadan da bir iş mektubu ya da bir iki ilandan başka bir şey almazdı.

Kuzey'in köylerinden son geçişimdi, Caraguatâ akarsuyunun ansızın taşması beni La Colorada'da geceleme zorunda bırakmıştı. Çok geçmeden orada bulunuşumun ne kadar zamansız olduğunu anladım; İngiliz'e yaranmaya çalıştım; tutkuların en kolayından yardım umdum: yurtseverlik. İngiltere gibi yürekli bir ülkenin yenilmez olacağını savundum. Dostum bu düşünceme katıldı, ama gülümseyerek İngiliz olmadığını ekledi. İrlandalıydı, Dungarvan'dan geliyordu. Bunu söyler söylemez bir sır vermiş gibi sustu.

Akşam yemeğinden sonra gökyüzüne bakmak üzere dışarıya çıktık. Açılmıştı, ama alçak tepelerin ardında, gökyüzünün şimşeklerle çizgi çizgi olup bıçakla yarılmış gibi görünen Güney yönünde çok geçmeden fırtına patlayacaktı. Hizmet eden çocuk, derlenip toparlanmış olan yemek odasına bir şişe rom getirdi. Epey bir süre sessizce içtik.

Sarhoş olduğumu farkettiğimde saati kaç etmiştik, bilmiyorum; ne türlü bir esin, coşku ya da cansıkıntısı beni yarıdan sözetmeye götürdü, onu da bilmiyorum. İngiliz'in yüzündeki anlam değişti; bir an beni evden kovacağını sandım. Sonunda en heyecansız sesiyle şunları söyledi:

"Yaramın hikâyesini size bir tek koşulla anlatırım; hangi alçakça koşullar altında olduğunu, rezilliği bir nebze azaltmaya çalışmadan anlatacağım."

Kabul ettim. İngilizcesini İspanyolcasıyla, hatta Portekizcesiyle karıştırarak bana anlattığı hikâye şu:

"1922 sıralarında Connaught'un kentlerinden birinde, İrlanda'nın bağımsızlığı için savaşıyor sayısız kişi arasında ben de vardım. Yoldaşlarımdan bazıları hâlâ yaşıyor, kimseye zararı dokunmayan işlerle uğraşıyorlar; ötekiler, belki size ters gelecek, İngiliz bayrağı altında çöllerde ve denizlerde savaşıyorlar; bunlardan bir başkası, en değerlileri, bir kışla avlusunda, şafak vakti gözünden uyku akan adamlar tarafından vurularak öldürüldü; bir bölümü (en bahtsızları ol-

dukları da söylenemez) yazgılarıyla iç savaşın handiyse adsız ve gizli çarpışmalarında yüzleşti. Bizler Cumhuriyetçiydik, Katolik'tik; galiba romantiktik de. İrlanda bizim için yalnızca hayallerde yaşayan bir gelecek ve içinde yaşamaya kazanamadığımız bir şimdiki zaman değildi; acı, ama sevgiyle anılan bir mitoloji, yuvarlak kuleler, Parnell'in reddedilişi, destandan destana, Kahraman Savaşçılar, Balıklar ya da Dağlar olarak değişen Boğalar'ın çalmışını anlatan o epik şiirlerdi... Hiç unutamayacağım bir akşam üzeri Munsterli bir arkadaş katıldı aramıza; John Vincent Moon diye biri.

"Henüz yirmi yaşında bile değildi. Bedeni hem dal gibi ince, hem de gevşekti; belkemiği yoktu sanki, bu da son derece rahatsız edici bir izlenim uyandırıyordu ilk bakışta. Allah bilir hangi komünist elkitabını, büyük bir şevk ve kendini beğenmişlikle neredeyse sayfa sayfa ezberlemişti; her türlü tartışmayı kesip atmak için diyalektik maddeciliğe başvuruyordu. İnsanın birinden nefret etmek ya da birini sevmek için sonsuz sayıda nedeni olabilir, Moon, evrenin tarihini gönül bulandırıcı bir ekonomik çatışmaya indirgemişti. Devrimin başarıya ulaşmasının önceden belli olduğunu söylüyordu. Ona bir *centilmeni* yalnızca yitik davaların ilgilendireceğini söyledim. Bu arada gece olmuştu; tartışmamızı girişte, merdivenlerde, sonra da karanlık sokaklarda sürdürdük. Beni Moon'un ağzından çıkan yargılardan çok, onun karşı durulmaz, kendine son derece güvenen üslubu etkilemişti. Yeni yoldaşımız tartışmıyordu; horlama ve bir parça da kızgınlıkla görüşlerini sıralıyordu.

"Kent dışındaki evlerin oraya varmıştık ki, ansızın açılan bir ateşle dilimiz tutuldu sanki. (Ya bundan önce ya da sonra bir fabrikanın ya da kışlanın çıplak duvarına sürünüp geçmiştik.) Taş döşeli bir yola girdik; açılan ateşin ışığında iyice irileşen bir asker, yanmakta olan bir kulübeden dışarıya fırladı. Bağırarak durmamızı buyurdu. Adımlarımı hız-

landırdım; dostum arkamdan gelmiyordu. Arkama döndüm; John Vincent Moon korkudan büyülenmiş, sonsuzluğa karışmış gitmişti sanki, yerinden kıpırdamıyordu. Bunun üzerine koşarak döndüm, askeri bir vuruşta yere devirdim, küfrederek Vincent Moon'u sarstım, beni izlemesini söyledim. Koluna yapışmak zorunda kalmıştım; kapıldığı korku onu elden ayaktan kesmişti. Alevlerle delik deşik olan gecenin içine doğru kaçtık. Arkamızdan yaylın ateşi açıldı, bir kurşun Moon'un sağ omuzunu sıyrıp geçti; çam ağaçlarının arasından kaçarken, hıçkıra hıçkıra ağlamaya başladı.

"O yılın, yani 1923'ün sonbaharında General Berkeley'in yazlık evine sığındım. General (kendisini hiç görmemiştim), Bengal'de yönetimle ilgili birtakım görevlerin peşindeydi; ev bir yüzyıllıktan eski değildi, ama dökülüyordu, karanlıklar içindeydi; insanın aklını karıştıran koridorlar ve işe yaramayan antrelerle dolup taşıyordu. Müze ve koca bir kütüphane bütün ilk katı kaplamıştı; bir bakıma 19. yüzyılın tarihini oluşturan, birbiriyle ilgisiz, birbirini yalanlayan kitaplar; güzel kıvrımlı biçimleri içinde donup kalmış, eğri ağızlarında hâlâ savaşın rüzgârıyla şiddeti gezinir gibi olan Nişapur işi palalar. Eve (sanıyorum) arkadan girdik. Moon, tir tir titreyerek, kuruyup çatlamış ağzıyla gecenin ilginç olaylarla dolu olduğunu mırıldandı; yarasına baktım ve ona bir fincan çay getirdim; 'yara'sının önemsiz olduğunu saptayabilecek kadar bilgim vardı. Birdenbire şaşkınlıkla kekeleydi:

"Biliyor musun, kendini korkunç bir tehlikeye attın."

"Bunu dert etmemesini söyledim ona. (İç savaşın getirdiği alışkanlık beni böyle davranmaya itmişti; hem sonra, bir tek yoldaşımızın bile ele geçirilmesi davamızı tehlikeye düşürebilirdi.)

"Ertesi gün Moon'un çalımı yeniden yerine geldi. Verdiğim sigarayı aldı ve beni 'devrimci partimizin parasal kay-

naklan' konusunda iyice bir sorguya çekti. Sorulan son derece açtık; ona (açıksözlülükle) durumun ciddi olduğunu anlattım. Derinden gelen silah sesleri Güney yönünü sarsıyordu. Moon'a yoldaşlarımızın bizi beklediğini söyledim. Ceketimle tabancam odamdaydı; döndüğümde Moon'u gözleri kapalı divanın üzerine uzanmış buldum. Ateşi olduğu sanısına kapılmıştı; omuzunda çok acı veren bir sızı olduğunu öne sürdü.

"Onun onulmaz bir korkak olduğunu o an anladım. Kendine dikkat etmesini geveledim ve dışarıya çıktım. Korku içindeki bu adam, korkak sanki benmişim, Vincent Moon değilmiş gibi sıkıntı veriyordu içime. Tek bir insanın yaptığı, sanki bütün insanlar tarafından yapılmış gibidir. Bu nedenle, cennet bahçesindeki söz dinlemeziğin bütün insanlığı kirletmesi haksızlık sayılmaz; gene bu nedenle tek bir Yahudi'nin çarmıha gerilmesinin insanlığı kurtarmaya yetmesi de haksızlık sayılmaz. Belki de Schopenhauer haklıydı; ben bütün öteki insanlarım, her insan bütün insanlardır. Shakespeare bir anlamda o sefil John Vincent Moon'dur.

"General'in uçsuz bucaksız evinde dokuz gün geçirdik. Savaşın açılarıyla başarılarından sözlemeyeceğim; beni aşışlayan yaranın hikâyesini anlatmak niyetim. Arkadaşlarımızın bir kışlayı basıp da Elphin'de makineliyle taranan tam onaltı arkadaşımızın intikamını almayı başardıkları onuncu günün dışında, bu dokuz gün belleğimde tek bir gün olarak yer alıyor. Şafağa karşı, ağaran günün sersemliği içinde gizlice ayrıldım evden. Gece olduğunda geri döndüm. Dostum beni yukarı katta bekliyordu; yarası zemin kata inmesine izin vermiyordu. Elinde stratejiyle ilgili bir kitap olduğunu hatırlıyorum; E N. Maude ya da Clausewitz. 'Top gibi ağır silahları yeğlerim,' demişti bana bir gece. Planlarımızın ne olduğunu sordu; bunları kınamaktan ya da düzeltmekten zevk alıyordu. 'Kaygı verici parasal du-

rumumuz'dan yakınmayı da alışkanlık edinmişti; iç karartıcı bir bilgiç tavrıyla sonumuzun kötü olacağını söyledi. 'C'est une affaire flambee,' ('Bu işten hayır gelmez,') diye mırıldandı. Korkaklığından utanç duymadığını göstermek için zihinsel kibrini büyütüyordu. Böylece, iyi kötü dokuz gün geçti.

"Onuncu gün kent bütünüyle Kara-Sarı'lıların eline geçti. Uzun boylu, suskun atlılar yolları kolaçan ediyorlardı; kül ve duman, rüzgârla savruluyordu, köşede yere yatmış bir ceset gördüm, belleğimde alanın ortasında askerlerin durmadan nişancılıklarını denedikleri bir korkuluktan daha fazla yer etmedi... Şafak sökerken yola çıkmıştım; öğleden önce döndüm. Moon kütüphanede birisiyle konuşuyordu; sesinin tonundan telefonda konuştuğunu anladım. Derken kendi adımı duydum; sonra saat yedide geri döneceğimi; sonra, beni bahçeden geçerken tutuklamaları önerisini. Çok bilmiş dostum beni güzel güzel satıyordu. Kişisel güvenlik konusunda güvence istemekteydi.

"Burada hikâyem karışıyor, ipin ucu kaçıyor. Muhbiri, karanlık karabasanlı koridorlar, başdöndüren kuyu gibi merdivenler boyunca izlediğimi biliyorum. Moon evi çok iyi tanıyordu, benden çok daha iyi. Bir ya da iki kere onu kaybettim. Askerler beni ele geçirmeden önce köşeye kısırdım onu. Generalin silah koleksiyonlarından birinden bir denizci kılıcı kaptım; bu yarım ayla onun suratına sonsuza kadar kalacak kanlı bir yarım ay çizdim. Borges, bu sırrı sana, bir yabancıya açtım. Beni hor görsen de gam yemem."

Hikâyeyi anlatan burada durdu. Ellerinin titrediğini farkettim.

"Ya Moon?" diye sordum ona.

"Yahuda gibi, parasını aldı ve Brezilya'ya kaçtı. Aynı akşam üzeri alanda birkaç sarhoş askerin bir korkuluğu kurşuna dizdiklerini gördü."

Hikâyenin gerisini boşuna bekledim. Sonunda devam etmesini söyledim.

Bedeni bir hıçkırıkla sarsıldı; sonra yalvarırcasına eğri, beyazımsı yara izini gösterdi.

"Bana inanmıyor musun?" diye kekeledi. "Yüzümde korkunç, yüz kızartıcı suçumun izini taşıdığımı görmüyor musun? Sonuna kadar dinleyesin diye hikâyeyi böyle anlattım sana. Beni koruyan adamı ele verdim ben; Vincent Moon benim. Şimdi beni hor görebilirsin artık."

1942

ÇEVİREN *Fatih Özgüven*

HAİN VE KAHRAMAN İZLEĞİ

*Böylece Eflatun yılı
Her yana yeni doğru ve yeni yanlış saçar
Yerlerine eskiyi çeker burgacına
insanlar hep çengidir ya oyunda adımlar
Bir gongun yabanıl gümbürtüsünü kollar.*

W. B. YEATS: *Kule*

Chesterton'un (soylu polis öyküleri kurucusu ve geliştiricisi) ve saray danışmanı Leibniz'in (zaman-öncesi uyumun bulgucusu) yabana atılamayacak ölçüde etkilerinde kalarak, boş ikindilerimde bir gün belki kaleme alacağım, şimdiden de her nasılsa beni doğrulayan şu öykü taslağını kurdum. Ayrıntılar, düzeltmeler, uyarlamalar epey eksik; öykünün benim bile kavrayamadığım bölgeleri var daha; bugün 3 Ocak 1944'te, şöyle değerlendiriyorum durumu:

Olay, baskı altındaki dirençli bir ülkede geçer: Polonya, İrlanda, Venedik Cumhuriyeti, bir Güney Amerika ya da Balkan devleti gibi... Ya da geçmişti diyelim, çünkü anlatıcı çağdaş olmasına karşın, öykü ondokuzuncu yüzyılın ortasında ya da başlarında geçmiştir. Tatalım ki (anlatma kolaylığı açısından) yer, İrlanda'dır; diyelim ki, tarih de 1824. Anlatıcının adı Ryan'dır; o gencecik, yiğit, yakışıklı, gömülü esrarengiz ellerce kirletilmiş, Browning ile Hugo'nun dizelerini süslemiş, yontusu kızıl bataklıklardaki boz bir teppeye hakim, suikast kurbanı Pergus Kilpatrick'in torununun torunudur.

Kilpatrick, bir suikastçıydı; gizli bir suikastçılar örgütünün önderiydi, tıpkı Moab toprağından şöyle bir gördüğü vadedilmiş ülkeye asla ulaşamayan Musa gibi Kilpatrick de önceden tasarladığı, düşlediğı bir ayaklanmanın utkuya ulaştığı gece can verdi. Ölümünün ilk yüzyılı dolmak üzere; suçun işleniş koşulları hâlâ esrar perdesiyle örtülü; kahramanın yaşam öyküsünü kaleme almakta olan Ryan, bu esrarın basit bir polis soruşturmasının sınırlarını aştığını görür. Kilpatrick, bir tiyatrodan öldürülmüştü; İngiliz polisi katili bulamadı bir türlü; tarihçiler, bunun polisin ününe pek gölge düşürmediğini, çünkü büyük bir olasılıkla onu zaten polisin öldürttüğünü ileri sürüyorlar. Bu esrar dolu olayın başka cepheleri de tedirgin eder Ryan'ı. Sarmal bir örgü göze çarpmaktadır: ırak yörelerin, ırak çağların birtakım olguları yinelenir ya da birleştirilir gibidir. Sözelimi, kahramanlarımızın cesedini inceleyen görevlilerin, zarfı açılmamış bir mektup bulduklarını, o mektupta onun o gece tiyatroya gitmemesi konusunda uyarıldığını bilmeyen yoktur; Julius Caesar da dost hançerlerin yolunu beklediğı saraya giderken bir pusula almıştı ama okumamıştı. Pusulada ihanet, hainlerin adlarıyla birlikte açığa vuruluyordu. Caesar'ın karısı Calpurnia, düşünde, kocasına Senato'nun bağışladığı bir kulenin yıkıldığını görmüştü; Kilpatrick'in öldürüldüğü gece de, Kilgarvan'ın yuvarlak kulesinin yandığı doğrultusunda yalan-yanlış, kaynağı belirsiz söylentiler yayılmıştı dört bucağı, Kilpatrick orada doğduğuna göre bu bir önsezi sayılabilirdi. Caesar'ın öyküsüyle İrlandalı suikastçının öyküsü arasındaki bu koşutluklar (ve daha başkaları), Ryan'ı gizli bir zaman örgüsü, yinelenen çizgilerden oluşma bir doku düşünmeye yöneltir. Condorcet'in ondalıklar tarihi, Hegel, Spengler ve Vico'nun önerdikleri biçimbilim tanımları, Hesiodos'un altınken demire dönen adamları gelir aklına. Ruh göçü'nü düşünür. Kelt edebiyatını ür-

künç kılan bu kuramı Caesar, Britanya büyücülerine attetmiştir; Fergus Kilpatrick'in Fergus Kilpatrick olmadan önce Caesar olduğunu düşünür. Bu çember labirentlerden, garip bir buluş, kendisini daha çetrefil, daha bağdaşmasız labirentlere çeken bir buluş aracılığıyla kurtulur: Fergus Kilpatrick ile öldüğü gün konuşan bir dilencinin söylediği kimi sözleri Shakespeare, *Macbeth* tragedyasında çok önceden kullanmıştır. Tarihin tarihten kopya çekmesi zaten yeterince şaşırtıcıyken: tarihin edebiyattan kopya çekmesi usa sığar gibi değildir... Ryan, 1814'te, kahramanımızın en eski dostu James Alexander Nolan'ın, Shakespeare'in bellibaşlı oyunlarını Gal diline çevirmiş olduğunu görür; bunlardan biri de *Julius Caesar*'dır. Arşivlerde, Nolan'ın İsveç *Festspiele*'si üstüne elyazması bir incelemesini bulur: serüvene dayalı dev gösterilerdir bu oyunlar, binlerce oyuncu vardır ve o tarihsel olaylar, aslında geçtikleri yerlerde, o kentlerde, o dağlarda yinelenir. Bir başka yayımlanmamış belge de ölümünden birkaç gün önce, son gizli toplantıya başkanlık eden Kilpatrick'in adı kayıtlardan silinmiş bir hainin idam emrini imzaladığını göstermektedir. Bu emir, Kilpatrick'in yumuşak yüreğiyle bağdaşmamaktadır. Ryan olayı soruşturur (işte bu soruşturma bölümü benim taslağımdaki önemli boşluklardan biri) ve esrarı çözmeyi başarır.

Kilpatrick bir tiyatroda öldürülmüştü, ama bütün kent bir tiyatroydu, oyuncular bir İrlanda tümeniydi ve Kilpatrick'in ölümüyle taçlanan oyun, günlerce gecelerce sürmüştü. Olay şöyle:

1824 yılının 2 Ağustos günü, suikastçılar biraraya gelmişlerdi. Ülke, ayaklanmaya elverişli bir ortamdaydı; yine de hep bir aksaklık çıkıyordu: bir hain vardı aralarında. Fergus Kilpatrick, önceden James Nolan'a haini bulma görevini vermişti. Nolan, üstlendiği görevi başarıyla sona erdirdi: toplantının tam ortasında, hainin Kilpatrick olduğu-

nu açıkladı. Suçlamasını çürütölmez kanıtlarla doğruladı ve suikastçılar, başkanlarını ölüme mahkûm ettiler. Kilpatrick, idam kararını kendi imzalamıştı ama infazın ülkesine zarar getirmemesi için yalvarmıştı.

İşte Nolan, bu garip tasarımı o zaman olgunlaştırdı. İrlanda, Kilpatrick'e tapıyordu; onun onursuzluğuna ilişkin ufalcık bir kuşku, ayaklanmanın başarısızlığı demek olabilirdi. Nolan, cezanın infazını ülkenin özgürlüğe kavuşmasında araç olarak kullanacak bir tasarı önerdi. Suçlu, bilinmeyen bir suikastçinin eliyle, özellikle halkı etkileyecek, böylelikle belleklere kazılacak ve ayaklanmayı hızlandıracak koşullarda can verecekti. Kilpatrick, kendisine günahını ödeme olanağı veren, ölümüyle son bir utku ateşi kazanacak bu oyunda, payına düşeni yapacağına andıçtı.

Zaman darlığından, Nolan, bu katmerli infazın özel koşullarının tümünü kendi uyduramazdı; bir başka oyun yazarından, düşman İngiliz, William Shakespeare'den hırsızlamaya karar verdi zorunlu olarak. Macbeth'ten, Julius Caesar'dan sahneler yürüttü. Halka açık ve kapalı temsiller günlerce sürdü. Mahkûm, Dublin'e girdi, tartıştı, oynadı, yakardı, payladı, acıklı sözler mırıldandı, bu edimlerin tümü o ilerde övgüyle anılsın diye Nolan'ca önceden hazırlanmıştı. Yüzlerce oyuncu, kahramanla işbirliği yaptı; kiminin rolü karmaşıktı; kimininki bir anlık. Onların yaptıkları ve söyledikleri tarih kitaplarında, İrlanda'nın ateşli belleğinde yaşıyor. Kendisini hem gınahtan arındıran, hem de yıkıma sürükleyen bu kılıkına tasarlanmış yazgıya iyiden iyiye kapılan Kilpatrick, yargılayıcısının metnini doğaçtan edimler, doğaçtan sözlerle kaç kereler zenginleştirdi. Bu kalabalık kadrolu oyun da böylece zamanla oturdu, neden sonra, 1824'ün 6 Ağustos günü, yaşlı perdeleriyle Lincoln'un yazgısını öngören bir tiyatro locasında, nicedir özlenen bir kurşun, hain ve kahramanın göğsüne saplanana

kadar, ama o, iki kan fıskırtısı arasında az daha öngörölmüş birkaç sözü bile söyleyemeyecekti.

Nolan'ın yapıtında, Shakespeare'e öykünölen bölümler; en az etkili olanlardır. Ryan, birinin ilerde doğruyu sezebilmesi amacıyla yazarın bu hırsızlamaya başvurduğundan kuşkulandır. Anlar ki kendisi de Nolan'ın tasarısının bir parçasıdır... Bir dizi usandırıcı bocalamadan sonra buluşunu gizli tutmayı kararlaştırır. Kahramanın şanına adanmış bir kitap yayımlar; belki bu da öngörölmüştür.

ÇEVİREN Tomris Uyar

Mandie Molina Vedia'ya

Lönnrot'un yılmak bilmez sezgisini bileyen yığınla sorundan hiçbirini, Triste-le-Roy malikânesinde okaliptüslerin sürekli rayihasında doruğuna ulaşan kanlı olaylar dizisi kadar garip -garipten de öte diyebiliriz- değildi. Erik Lönnrot'un son cinayeti önlemeyi başaramadığı doğru, ne var ki onun bu cinayeti önceden görebildiği tartışılmaz. Gerçi Yarmolinsky'nin talihsiz katilinin kimliğini de kestirememişti ama hem bu şeytanca olaylar dizisinin ardındaki gizli biçimlenimi hem de Züppe Scharlach lakabıyla anılan Kızıl Scharlach'ın olaya katkısını sezmişti. Katil (çoğu katil gibi) Lönnrot'u öldürmeye andıçmıştı onuru üstüne, gelgelelim adamı sindirmek sözkonusu değildi. Lönnrot kendisini katıksız bir uslamlamacı, bir Auguste Dupin sayıyordu ama bir serüvenci yanı da vardı, hatta bir kumarbaz yancığı da.

İlk cinayet Hotel du Nord'da -sulan çöl renginde bir koya bakan o upuzun prizmada- işlendi. Sözü edilen kuleye (ki bir bakımevinin tiksiniç beyazlığını, bir zindanın sayısal bölünürlüğünü ve bir genelevin genel görünümünü çığırtkanca birleştirmiştir) üç Aralık günü, Üçüncü Talmud

Kongresi'ne katılmaya Podolsk'tan kül sakallı, kül gözlü Doktor Marcel Yarmolinsky geldi. Hotel du Nord'dan hoşlanıp hoşlanmadığını asla bilemeyeceğiz; Karpatlarda üç yıllık bir savaşa, üç bin yıllık baskıya ve kıyıma katlanabilmesini sağlayan o bildik boyun eğmişlikle kabullendi oteli. Ona R katında bir oda verildi, Galile Valisi'nin hiç de görkemsiz sayılmayacak dairesinin tam karşısında. Yarmolinsky, akşam yemeğini yedi, bu bilmediği kenti dolaşmayı ertesi güne erteledi, yığınla kitabıyla birkaç özel eşyasını gömme dolaba yerleştirdi, geceyarısından önce ışığını söndürdü. (Vali'nin bitişik odada uyuyan şoförü böyle tanıklık etti.) Ayın dördünde, sabah 11.03'te onu *Yiddische Zeitung*'un redaktörü aradı; Doktor Yarmolinsky telefona çıkmadı. Odasında bulunduğu yüzü morarmıştı biraz, geniş, çağdışı bir cüppenin altında yarı çıplak yatıyordu. Geçide açılan kapıdan pek uzakta değildi; göğsüne derin bir bıçak yarası açılmıştı. Birkaç saat sonra, aynı odada, gazeteciler, fotoğrafçılar ve polisler arasında Müfettiş Treviranus ile Lönnrot olayı serinkanlılıkla tartışıyorlardı.

Purosunu soylu bir kılıç gibi sallayan Treviranus, "Bu konuda fazla kafa yormanın gereği yok," diyordu. "Galile Valisi'nin dünyanın en değerli gökyakutlarma sahip olduğunu hepimiz biliyoruz. Onlara göz dikmiş biri, yanlışlıkla bu odaya girmiş olmalı. Yarmolinsky uyandı; soyguncu da onu öldürmek zorunda kaldı. Ne dersin bu açıklamaya?"

"Olabilir ama ilginç değil," diye yanıtladı Lönnrot. "Diyeceksin ki, gerçeğin ilginç olma zorunluluğu hiç mi hiç yoktur. Ben de sana diyeceğim ki gerçek, bu zorunluluktan sıyrılabilir, ama bir varsayım asla. Senin önerdiğin varsayıma fazla raslantı payı giriyor. Karşımızda ölü bir haham var; kendi adıma düz bir hahamlı açıklamayı, düşsel bir soyguncunun düşsel talihsizliğine yeğlerdim."

Treviranus biraz bozularak yanıtladı:

"Hahamlı açıklamalar bana göre değil. Bu bilinmeyen adamı bıçaklayamı yakalamak benim derdim."

"Pek o kadar bilinmiyor da sayılmaz," diye düzeltti Lönnrot. "İşte tüm yapıtları burada." Gömme dolaba dizilmiş uzun ciltleri gösterdi: Bir *Kabala'nın Hak Davası*; bir Robert Fludd'ın *Felsefe Araştırması*; bir *Sefer Yezira* çevirisi; *Bala Şem'in Yaşamöyküsü*; bir *Hasidim Tarikatının Tarihi*; *Tetragrammaton Üstüne* (Almanca) bir monografi; bir diğeri Pentatek'in kutsal adları üstüne. Müfettiş dehşetle, nerdeyse irkilerek bakıyordu kitaplara. Sonra gülmeye başladı.

"Ben kendi halinde bir Hristiyanım" dedi. "İstersen bu küflü ciltlerin hepsini evine götürebilirsin: Yahudilerin kör-inançlarına harcanacak zamanım yok."

"Belki de bu cinayet, Yahudi kör-inançları tarihinin bir parçasıdır," diye mırıldandı Lönnrot.

"Yani Hristiyanlık gibi," diyerek söze katıldı *Yiddische Zeitung* redaktörü. Miyoptu, tanrıtanımaz, utangaç bir adamdı.

Kimse onu yanıtlamadı. Polislerden biri küçük yazı makinasında bir kâğıt parçası bulmuştu, üstünde şu yarım kalmış tümce yazılıydı:

Ad'ın ilk harfi dile getirilmiştir.

Lönnrot gülümsememek için güç tuttu kendini. Ansızın bir kitapsever ya da bir ıbranice uzmanı kesilerek ölünün kitaplarının paket edilip kendi evine gönderilmesini buyurdu. Polis soruşturmasına katılmadan kitapları incelemeye adadı kendini. Sekiz risalelik koca bir ciltte, İsrail Baal Sem Tobh'un, Sofular mezhebi kurucusunun öğretilerinin derinliklerine indi; bir başkasında Tetragrammaton'un, Tanrı'nın bu ağza alınmaz adının erdemleriyle dehşetini kavradı; bir başkasında da Tanrı'nın gizli bir adı olduğu ve bu adda (İranlıların Makedonyalı İskender'e yakıştırdıkları kristal

küredeki gibi) onun dokuzuncu niteliği olan ölümsüzlüğün -evrende gelecek, şimdi, geçmiş ne varsa hepsinin ilk elden bir bilgisinin- özetlendiği savını okudu. Gelenek, Tanrı'nın tam doksan dokuz adını sayıp döker; İbranice bilginleri bu tekli sayıyı, çift sayılara duyulan tılsımlı bir korkuya yorarlar. Hasidler, hemzenin yüzüncü bir adı - Mutlak Ad'ı gösterdiği yolunda us yürütürler.

Bu bilgi deryasından, birkaç gün sonra *Yiddische Zeitung* redaktörünün gelişiyile sıyrıldı Lönnrot. O, cinayetten söz etmek istiyordu; Lönnrot ise, Tanrı'nın çeşitli adlarını tartışmayı yeğliyordu: gazeteci, üç sütunluk bir yazıda, müfettiş Erik Lönnrot'un katilin adına raslayabilmek umuduyla kendini Tanrı'nın adlarını araştırmaya adanmış olduğunu bildiriyordu. Gazeteciliğin basitleştirmeciliğine alışık olan Lönnrot, öfkeye kapılmadı. Herhangi bir kişinin, kendisine sunulan herhangi bir kitabı, eninde sonunda alacağını keşfeden esnaftan biri de *Hasid Tarikatının Tarihçesi*'nin ucuz bir basısını çıkardı.

İkinci cinayet, Üç Ocak akşamı işlendi, başkent in batı mahallelerinin en ıssız, en boş köşesinde. Sabaha karşı, bu uzak yörelerde at üstünde devriye gezen jandarmalardan biri, eski bir nalbur dükkânının gölgesinde, yerde yüzüstü yatan kepenekli bir adam gördü. Adamın yüz çizgileri kana bulanmıştı; göğsüne derin bir bıçak yarası açılmıştı. Duvardaki sarı kırmızı karoların üstüne tebeşirle birtakım sözcükler çiziktirilmişti. Jandarma sözcükleri sokmuştu. O ikindi, Treviranus ile Lönnrot, suçun işlendiği uzak yöreye gittiler. Arabanın sağına ve soluna doğru kent gittikçe ufalanıyordu; gökkubbe büyüyordu ve evler bir tuğla ocağı ya da bir kavak ağacı kadar önemsizleşiyordu. Sonunda, kasvetli olay yerine vardılar: cömert güneş ışığını nasılsa yansıtan gül pembe duvarlarıyla bir ara sokağın bitimindeydi. Ölünün kimliği saptanmıştı. Daniel Simon Azavedo adında

biriydi, bir zamanlar kuzeydeki mahallelerde ünlenmiş, araba sürücülüğünden seçim gözcülüğüne yükselmiş, sonraları da hırsızlığa hatta muhbirliğe kadar düşmüştü. (Öldürölüş biçiminin çarpıcılığını müfettişler olağan karşıladılar: Azavedo hançer kullanmakta usta, silah bilmeyen bir haydutlar kuşağının son temsilcisiydi.) Tebeşirle yazılmış sözcükler şunlardı:

Ad'ın ikinci harfi dile getirilmiştir.

Üçüncü cinayet Üç Şubat gecesi işlendi. Saat birden az önce, Müfettiş Treviranus'un yazıhanesindeki telefon çaldı. Giz yüklü, genizden gelme bir erkek sesi konuşuyordu; adının Ginzberg (ya da Ginsburg) olduğunu, hatırı sayılır bir ödöl karşılığında Azavedo ile Yarmolinsky'nin kurban edilişleri çevresindeki olaylar üstüne bilgi verebileceğini bildiriyordu. Birbirine karışan düdük ve korna sesleri, muhbirin sesini boğdu. Derken hat kesildi. Treviranus, tam bunun tatsız bir şaka olabileceğini de hesaba katacakken (öyle ya, karnaval zamanıydı) Rue de Toulon'dan, kahvelerin, genelevin ve incil satıcılarının yanyana barındığı o berbat sokaktaki Liverpool Hanı'ndan arandığını öğrendi. Hancıyla konuştu. Hancı (saygıdan sersemleyip ne yapacağını şaşıran eski İrlandalı katil Kara Finnegan) telefonu son kullananın Gryphius adlı bir müşteri olduğunu, demin birkaç arkadaşıyla birlikte handan ayrıldığını söyledi. Treviranus, doğru Liverpool Hanı'na gitti. Hancı şunları anlattı: Gryphius, sekiz gün önce hanın üst katında bir oda tutmuştu. Yüz çizgileri sert, kül renkli sakalı karmakarışık, hırpani bir kara giysiye bürünmüştü. Finnegan (Treviranus, onun odayı ne amaçla kullandığını kestirebiliyordu) kuşkusuz aşırı sayılacak bir ücret istemişti ondan, Gryphius da ücreti hiç duraksamadan ödemişti. Odasından hemen hiç çıkmıyordu; öğle ve akşam yemeklerini odasında yiyordu;

barda onu tanıyan yoktu pek. Söz konusu gecede, Finnegan'ın yazıhanesine telefon etmeye inmişti. Hanın önünde üstü kapalı bir araba durmuştu. Şoför yerinden kıpırdamamıştı; handaki sürekli müşterilerden birçoğu onun bir ayı maskesi taktığını anımsıyorlardı. Arabadan iki soytarı inmişti; ufak tefektiler, çok sarhoş oldukları kimsenin gözünden kaçmamıştı. Boru sesleri eşliğinde Finnegan'ın yazıhanesine dalmışlardı; Gryphius'u kucaklamışlardı, Gryphius da onları tanıyışa benziyordu ama oldukça soğuk davranmıştı; aralarında Yidiş konuşmuşlardı -Gryphius usul, genizden gelme bir sesle, ötekiler tiz, uyumsuz seslerle- sonra hep birlikte yukarı kattaki odaya çıkmışlardı. Onbeş dakika sonra, üçü yine birlikte inmişlerdi, çok mutluydular. Gryphius yalpalyor, en az onlar kadar sarhoş görünüyordu. Ortada, iki maskeli soytarının arasında -dimdik, başı dönerrek- yürüyordu. (Barda oturan kadınlardan biri, sarı, kırmızı ve yeşil iskambil karoları anımsıyordu.) İki kere tökezlemişti Gryphius, ikisinde de soytarılar tutup ayağa kaldırmışlardı onu. Dikdörtgen bir su kütesini çevreleyen iç rihtıma geldiklerinde birlikte arabaya atlayıp gözden uzaklaşmışlardı. Arabanın eşiğinden sarkan sonuncu soytarı, iskele direklerinden birine açık saçık bir resimle bir tümce çiziktirmişti.

Treviranus o tümceyi gördü. Önceden kestirilemeyecek gibi değildi zaten. Şöyleydi:

Ad'ın harflerinin sonuncusu dile getirilmiştir.

Daha sonra Gryphius-Ginzberg'in küçük odasını gözden geçirdi. Döşemede kaba saba bir kan-yıldızı vardı, köşelerde Macar malı bir sigaranın izmaritleri; bir çekmede Latince bir kitap, Leusden'in *Phiöologus Hebraeo-Graecus* (1739) adlı yapıtı ve tomarla el yazısı not. Treviranus, kızgınlıkla süzdü kitapları, hemen Lönnrot'u buldurdu. Müfettiş çeşitli

tanıkları olası bir kaçırma olayı üstüne sorgularken Lönnrot, şapkasını bile çıkarmadan önündekileri okumaya koyuldu. Saat dörtte oradan ayrıldılar. O berbat Rue de Tolon'a çıktıklarında, tanın saçtığı ölü serpantinlere basa basa ilerlerlerken, Treviranus dedi ki:

"Ya bu gece olup bitenler uyduruk bir provaysa?"

Erik Lönnrot gülümsedi ve büyük bir ciddilikle Philologus'un, otuz-üçüncü söylevinden (altı çizilmiş) bir parçayı okudu: *Dies Judacorum incipit ad solis occasu usque ad solis occasum diei sequentis.* "Anlamı şu," diye ekledi. "*İbranilerin günü, bir günbatımında başlar ve bir sonraki günbatımına kadar sürer.*"

Müfettiş, ona takılmaktan kendini alamadı.

"Bu gecenin en paha biçilmez bilgisi bu mu senin açından?"

"Hayır. Ginzberg'in kullandığı bir sözcük daha da önemliydi."

İkinci gazeteleri, bu yitikler zincirinden ilgilerini esirgememişlerdi. *La Cruz de le Espana* bu olaylarla son *Hermatik* Kongresi'nin gönendirici denetimi ve düzeni arasındaki karışıklığı işliyordu; *Ei Martir*'den Ernst Palanst, "üç ay içinde üç Yahudi'nin canına kıyan bu sinsi, planlı kıyım olayındaki başışlanmaz oyalanmaları" eleştiriyordu; *Yiddische Zeitung*, "birçok derin görüşlü aydının bu üçlü esrara başka bir çözüm bulamamasına karşın" yine de antisemitik bir girişim gibisinden dehşet verici bir varsayımı yadsıyordu; güneyin en şanlı gangsteri Züppe Kızıl Scharlach, kendi bölgesinde bu tür suçların asla işlenemeyeceğine kalıbını basıyor, Müfettiş Franz Treviranus'u görevini açıkça savsaklamakla suçluyordu.

Bir Mart gecesi müfettiş, oldukça etkileyici, mühürlü bir zarf aldı. Açtı; zarfın içinden "Baruch Spinoza" imzalı bir mektupla kentin ayrıntılı bir planı çıktı, besbelli bir Baede-

ker'den kesilmişti. Mektup, Mart'ın üçünde dördüncü bir cinayet işleneceğini haber veriyordu, çünkü batıdaki nalburla, Rue de Toulon'daki han ve Hotel du Nord "gizemli bir eşkenar üçgenin şaşmaz köşelerini oluşturuyordu", haritada üçgenin kusursuzluğu kırmızı mürekkeple belirtilmişti. Treviranus bu *more geometrico* savı bıkıntıyla okudu, sonra mektupla haritayı Lönnrot'a yolladı; o böylesi çılgınlıklar için biçilmiş kaftandı.

Erik Lönnrot, mektubu inceledi. Üç mekân birbirine eş uzaklıktaydı gerçekten. Zamanda bir simetri (üç Aralık, üç Ocak, üç Şubat); uzamda da bir simetri... Birdenbire, gizin nerdeyse eşiğine vardığını sezdi. Bu sezgi, bir pergel ve bir pusulayla bütünlendi. Gülümsedi, yenilerde öğrendiği Tetragrammaton sözcüğünü heceledi ve müfettişi aradı. Dedi ki ona:

"Dün gece yolladığın eşkenar üçgen için teşekkür ederim. Sorunu çözmemi sağladı. Bu Cuma, suçlular zindanda olacak, bizim rahat edebilir."

"Yani dördüncü bir cinayet tasarlamıyorlar mı?"

"Dördüncü bir cinayet *tasarladıkları* için bizim rahat edebilir dedim ya."

Lönnrot almacı bıraktı. Bir saat sonra Güney Hattı trenlerinden birinde, bırakılmış Triste-le-Roy malikânesine doğru gidiyordu. Öyküdeki kentin güneyinde suları çamurlu, moloz ve çerçöple bulanmış küçük bir çay akar. Ta içlerdeki sanayi bölgesi, Barcelonalı bir siyasinin yönetiminde yaşayan gangsterlerin yurdudur. Lönnrot en ünlü gangsterin -Kızıl Scharlach'ın- bu gizli ziyareti öğrenmek için neler vermeye hazır olduğunu düşünerek gülümsedi. Azavedo, Scharlach'la çalışmıştı bir zaman. Lönnrot uzak bir olasılığı tarttı, dördüncü kurban Scharlach olabilir miydi. Sonra hemen dışladı bu düşünceyi... Sorunu hemen hemen çözmüştü; yalnızca durumlar, gerçekler (adlar, hapisane kayıtları,

yüzler, yargı ve ceza tutanakları) artık onu ilgilendirmiyordu. Biraz yolculuk etmek, üç ay süren bu masabaşı çalışmasının yorgunluğunu atmak istiyordu. Cinayetlerin açıklaması, ne idüğü belirsiz bir üçgenle tozlu bir Yunanca sözcükteydi. Esrar perdesi, gözlerinin önünde saydamlaşmıştı nerdeyse; yüz gününü bu işe adadığı için utanç duyuyordu.

Tren, sessiz bir yükleme istasyonunda durdu. Lönnrot indi. Tanın ağarışını andıran o ıssız ikindilerden biriydi. Çamur birikintileriyle dolu vıcık vıcık düzlüğün havası nemliydi, soğuktı. Lönnrot, yazlıklara doğru ilerledi. Köpekler gördü, yan hatta çekilmiş bir araba gördü, ufku gördü, bir çukurun tepeleme dolu suyundan içen gümüş-kırı bir at gördü. Triste-le-Roy malikânesinin, nerdeyse çevredeki kara okalıptüs ağaçlarıyla boy ölçüşecek yükseklikteki dikdörtgen köşkünü gördüğünde hava kararmak üzereydi. Ad'ı arayanların nicedir özledikleri andan kendisini en çok bir gündeğümüyle bir gecenin (doğudaki epeski bir görkem, batıdaki bir başka görkem) ayırdığını düşündü.

Malikânenin düzensiz bahçe sınırını işli demirden paslı bir parmaklık belirliyordu. Ana kapı kapalıydı. Lönnrot, içeri girebilmeyi pek ummadan çevreyi dolandı. Aşılmaz kapının önüne yeniden geldiğinde, elleri kendiliğinden parmaklıkların arasına kaydı, sürgüyü buldu. Demirin gıcirtısı şaşırttı onu. Koca kapı, zorlu bir edilginlikle ardına kadar açılıverdi.

Lönnrot, kurumuş, kırık, şaşkın yaprak soylarına basarak okalıptüsler arasında ilerledi. Yakından bakıldığında, Triste-le-Roy köşkü, anlamsız simetriler, çılgınca yinelemelerle dolup taşıyordu; karanlık bir oyuktaki bir Diana yontusuna karşılık bir başka oyukta ikinci bir Diana duruyordu; bir balkon, bir başka balkona yansıyor; çifte merdivenler çifte korkuluklara açılıyordu. Çift yüzlü Hermes, dev bir gölge saçıyordu. Lönnrot, köşkü de malikâneyi dolaştığı gibi

dolaştı. Her şeyi inceledi; taraça katının tam altında dar bir pancur ilişti gözüne.

Pancuru itti; birkaç mermer basamak, bir mahzene iniyordu. Mimarın huyunu artık iyiden iyiye kavrayan Lönnrot, karşı duvarda bir başka merdiven olacağını kestirdi. Onu buldu, aşağıya indi, ellerini kaldırıp tavandaki kapağı kaldırdı.

Parlak bir ışık, bir pencereye sürükledi onu. Açtı; sarı, yuvarlak bir ay, kara-üzünç yüzlü Hermes, dev bir gölge saçıyordu. Lönnrot evi araştırdı. Sofalardan, geçitlerden, birbirinin tıpkısı iç avlulara ve zaman zaman aynı avluya geçti. Tozlu basamaklardan yuvarlak sofalara tırmandı; karşılıklı aynalarda sonsuz suretleri çıktı; dışardaki aynı viran bahçeye çeşitli yükseltilerden ve çeşitli açılardan bakan pencereleri açmaktan, aralamaktan usandı; içerde, üstlerine sarı tozörtüleri atılmış eşyalar, tarlatana sarılmış avizeler. Önüne bir yatak odası çıktı; o odada da porselen bir vazoda bir çiçek; daha ilk dokunuşta, epeski taçyapraklar dağılıverdiler. İkinci katta, üst katta, ev sonsuzmuş, genişliyormuş izlenimini veriyordu. Ev *bu kadar geniş değil*, diye düşündü. *Onu birtakım başka şeyler olduğundan daha geniş gösteriyor; loş ışık, simetri, aynalar, onca yıl, benim yadırgılığım, yalnızlık.*

Döner bir merdivenden cumbaya çıktı. Pencerenin karolarından erkenci bir ayışığı vuruyordu; sarı, kırmızı ve yeşildi karolar. Şaşırtıcı, başdöndürücü bir anımsamayla sarııldı.

Ufak tefek, güçlü ve yabanıl iki adam üstüne atılarak silahını aldılar; bir başkası, çok uzun boylu bir adam, büyük bir ciddilikle onu selamladı, dedi ki:

"Çok nazıksın. Bize bir gece ve bir gün kazandırdın."

Kızıl Scharlach'tı bu. Adamlar, Lönnrot'a kelepçeleri geçirdiler. Lönnrot, sesini neden sonra bulabildi.

"Gizli Ad'ı mı arıyorsun sen Scharlach?"

Scharlach kayıtsızca dikiliyordu ayakta. Deminki kısa boğuşmaya katılmamıştı. Lönnrot'un tabancasını almak için hafifçe uzattı elini. Konuştu; Lönnrot onun sesinde bitkin bir utku, evren boyutunda bir kin, o kinden aşağı kalmayan bir üzüncü saptadı.

"Hayır," dedi Scharlach. "Ben daha geçici, ölümlü bir şeyin ardındayım. Erik Lönnrot'u arıyorum. Üç yıl önce, Rue de Toulon'daki bir kumarhanede kardeşimi tutuklamış, zindana postalamıştın. Adamlarım, beni bir faytona atıp çatışma alanından kaçırdılar, midemde bir polis kurşunuyla. Dokuz gün dokuz gece boyunca bu kimsesiz, simetrik köşkte acılar içinde kıvranarak yattım; humma, içimi kemiriyordu, alacakaranlıklarla tanları gözetten çift yüzlü ürkünç Janus düşlerime ve uyanıklığıma dehşet salıyordu. Bedenimden tiksinimeyi öğrendim zamanla, iki gözün, iki elin, iki akciğerin, çifte-yüz kadar canavarca olduğunu kavradım. Bir İrlandalı, beni İsa dinine çekmeye çalıştı; *goyim*'in ünlü tümcesini yineledi: Bütün yollar Roma'ya çıkar. Gece-leri, sanrılarım o benzetlemeyle besleniyordu; dünya bir labirent, kurtulunması olanaksız bir labirent gibi geliyordu bana çünkü kuzeye ya da güneye gider gibi görünen bütün yollar aslında Roma'ya, aynı zamanda kardeşimin can çektiği dört duvarlı zindana ve Triste-le-Roy köşküne çıkıyordu. O gecelerde, çift-yüzüyle gören Tanrı adına, bütün humma ve ayna tanrıları adına, kardeşimi tutuklayan adamın çevresine bir labirent örmeye andıçtım. Ördüm de, hem de sağlam bir ağ: bileşkesinde ölü bir zındık, bir pusula, bir onsekizinci yüzyıl tarikatı, bir Yunanca sözcük, bir hançer, bir nalburun duvar karoları var.

"Dizinin ilk terimini bir raslantıya borçluyum. Birkaç arkadaşımla birlikte -aralarında Daniel Azavedo da vardı- Vali'nin gökyakutlarını çalmayı tasarlamıştık. Azavedo bize ihanet etti: peşin ödediğimiz parayla sarhoş oldu ve işe bir

gün önce girdi. Otelin uçsuz bucaksızlığında yitip gitmiş; sabaha karşı iki sularında yanlışlıkla Yarmolinsky'nin odasına dalmış. Adamcağız uykusuzluğun pençesinde kıvrandıktan sonra yazı yazmaya koyulmuşmuş. Anlaşılan Tanrı'nın Adı üstüne bir makale için bazı notları gözden geçiriyormuş; şu sözcükleri yazmışmış bile: *Ad'ın ilk harfi dile getirilmiştir*. Avazedo, ses etmemesi konusunda uyarmış onu; Yarmolinsky, otel güvenliğini uyandıracak zile uzanmış; Azavedo, bıçağını saplayıvermiş onun göğsüne. Bu hemen hemen içgüdüsel sayılabilecek bir eylemdi: yarım yüzyıllık zorbalık, ona en kestirme, en güvenli yöntemin öldürme olduğunu öğretmişti... On gün sonra *Yiddische Zeitung*'dan senin Yarmolinsky'nin ölümünün anahtarını notlarında aradığını öğrendim. *Hasid Tarikatının Tarihçesi*'ni okudum; Tanrı'nın Adı'nı ağza alma korkusunun, bu Ad'ın güçlüler güçlüsü ve bilinmez olduğu doğrultusunda bir kuramın doğmasına yol açtığını öğrendim. Bazı Hasid'lerin gizli Ad'ı ararken insanlar kurban ettiklerini de keşfettim... Senin o hahamı Hasid'lerin kurban ettiği varsayımını geliştireceğini biliyordum; bu varsayımı haklı çıkarma görevini üstlendim.

"Marcel Yarmolinsky, üç Aralık gecesi ölmüştü; ikinci "kurban" için üç Ocak gecesini seçtim. Birinci, kuzeyde ölmüştü, ikinci "kurban"a batıda bir yer gerekiyordu. Daniel Azavedo gerekli kurbanımızdı. Ölümü çoktan hak etmişti; anlık güdülerine kapılıyordu, hainin biriydi; hem kuşkulanması, tasarımızın sonu demektir. Birimiz onu bıçakladı; bu cesetle öbürü arasında bir ilmek kurulsun diye nalburun karoları üstüne şöyle yazdım: *Ad'ın ikinci harfi dile getirilmiştir*.

"Üçüncü cinayet, üç Şubat'ta işlendi. Treviranus'un dediği gibi tam anlamıyla bir aldatmacaydı. Gryphius-Ginzberg-Ginsburg, benim; Rue de Toulon'daki o kirli odacıkta bitmek bilmeyen bir hafta geçirdim (yüzümde iğreti duran bir

takma sakalla), arkadaşlarım gelip beni kurtarana kadar. Arabanın eşiğinden sarkan bir arkadaş, bir direğe şöyle yazdı: *Ad'ın son harfi dile getirilmiştir*. Bu tümce, dizi cinayetlerin üçlü olduğunu açığa vuruyordu. Kamuoyu da öyle anladı zaten: yine de ben sana, uslamlamacı Erik Lönnrot'a, dizinin dörtlü olduğunu sandırtacak birtakım yinelenen belirtgeler serptim şuraya buraya. Kuzeyde bir belirtge, doğuda ve batıda belirtgeler, güneyde dördüncü bir belirtge gerektirir; Tetragrammaton -Tanrı'nın adı, JHVH- dört harften oluşmuştur; soytarılarla nalbur da *dört* uç çağrıştırıyordu. Leusden'ın risalesinde bir bölümün altını ben çizdim: o bölüm, Yahudilerin bir günü, günbatımından günbatımına hesapladıklarını kanıtlıyor: o bölüm, ölümlerin her ayın *dördüne* rasladığını da açıklıyor dolayısıyla. Eşkenar üçgeni Treviranus'a gönderdim. Senin eksik kalan ucu tamamlayacağımı önceden biliyordum. Kusursuz bir karoyu oluşturacak ucu, seni şaşmaz bir ölümün beklediği yeri çok önceden saptayan ucu. Her şeyi tasarladım. Erik Lönnrot, seni Triste-le-Roy'un ıssızlığına çekmek için."

Lönnrot, Scharlach'la gözgöze gelmekten kaçındı. Ağaçlara, bulanık sarılara, yeşilli, kırmızılı karolara ufalanmış gökyüzüne baktı. Hafifçe ürperdi, aynı anda kişiselikten yoksun -handiyse adsız- bir üzünc duydu. Gece çökmüştü bile; tozlu bahçeden bir kuşun umarsız ötüşü duyuluyordu. Lönnrot, son bir kere bu simetrik ve belli-aralı ölümler dizisini tarttı.

"Senin labirentinde üç çizgi fazla," dedi neden sonra. "Ben tek düz çizgiden oluşma bir Yunan labirenti bilirim. O çizgi boyunca öyle çok feylesof yolunu yitirmiştir ki, sıradan bir dedektif haydi haydi yitirebilir. Bir dahaki gelişte Scharlach, ardıma düştüğünde, Ada bir cinayet işler gibi yap (ya da gerçekten işle), sonra B'de, Adan sekiz kilometre ötede ikinci bir cinayet, sonra C'de, A ve B'den dörder kilo-

metre uzaklıkta, ikisinin ortasında üçüncü bir cinayet. Sonra beni D'de, A ile C'den ikişer kilometre uzaklıkta, ikisinin tam ortasında bekle. Beni D'de öldür, şimdi Triste-le-Roy'da öldüreceğin gibi."

"Seni bir daha öldürdüğümde," diye yanıtladı Scharlach, "gözle görünmez, düz ve kesintisiz tek çizgiden oluşan o labirenti vadediyorum sana."

Birkaç adım geriledi. Sonra büyük bir dikkatle ateş etti.

1942

ÇEVİREN Tomris Uyar

Allah da onu yüzyıl ölü bıraktıktan sonra dirilterek, "Ne kadar zaman kaldın?" diye sormuş, o da, "Bir gün, belki daha az," demiş.

Kur'an II, 259

14 Mart 1939 gecesi, Prag'ın Zeltner Sokağı'ndaki bir apartman dairesinde, Düşmanlar adlı bitmemiş bir oyunla, Sonsuzluğun Zaferi'nin ve Jakop Böhme'nin Yahudi ırkıyla dolaylı akrabalığı üzerine bir incelemenin yazarı olan Jaromir Hladik rüyasında nicedir süren bir satranç oyunu gördü. Oyuncular iki kişi değil, ikisoylu aileydi; oyun yüzyıllardır sürüp gidiyordu. Ortaya konan ödüllerin ne olduğunu hiç kimse hatırlayamıyordu, ama bunların ölçülemeyecek kadar büyük olduğu söyleniyordu; satranç taşlarıyla satranç tahtası gizli bir kuledeydi. Jaromir (rüyasında) birbirleriyle çekişen ailelerden birinin en büyük oğluydu. Duvardaki saat artık geciktirilemeyecek olan oyun saatini çaldı. Rühayı gören, yağmurlu bir çölün kumları üzerinden rüzgâr hızıyla ilerledi ve satrancın ne kurallarını, ne de taşlarını hatırlayamaz oldu. O anda uyandı. Yağmurun şakırtısı ve o korkunç duvar saatlerinin tangırtısı duyulmaz oldu. Zeltner Sokağı'ndan yer yer buyurgan seslerle bölünen ritmik, karmaşık bir uğultu yükseliyordu. Şafak sokmuştu, 111. Reich'in zırhlı birlikleri Prag'a giriyorlardı.

Ayın ondokuzunda yetkililer bir ihbar aldılar; aynı gün, akşama doğru, Jaromir Hladik tutuklandı. Moldava nehrinin karşı kıyısında, kireçle badanalanmış bembeyaz bir kışlaya götürüldü. Gestapo'nun suçlamalarından bir tekini bile yalanlayabilecek durumda değildi; annesinin kızlık adı Jaroslavski'ydi, Yahudi kanı taşıyordu, Böhme üzerine yazdığı inceleme, apaçık Yahudi yanlısı bir yazıydı, Anschluss'a karşı çıkanlar arasında imzası vardı. 1928'de Hermann Barsdorf yayınevi için *Sefer Yezirah*'ı çevirmişti. Yayınevinin şişirilmiş katalogu, çevirmenin ününü, tanıtım amacıyla abartmış, bu katalog da Hladik'in kaderini ellerinde tutan yetkililerden biri olan Julius Rothe tarafından incelenmişti. Kendi uzmanlık alanı dışında okuduğu şeye kolaylıkla inanmayacak kişi yoktur. Gotik harflerle dizilmiş iki üç sıfat, Julius Rothe'yi, Hladik'in önemine inandırmaya yetmiş ve onun 'başkalarına ders olsun' diye kurşuna dizilmesini emretmişti. Ceza 29 Mart sabahı saat 9'da yerine getirilecekti. Bu gecikme, (okur bunun önemini daha sonra anlayacaktır) yetkililerin işlerini birer sebze ya da bitki gibi, kişisellikten uzak ve acele etmeksizin görme isteklerinin sonucuydu.

Hladik'in ilk tepkisi yalın bir dehşetti. Darağacından, başını dayayacağı kütükten ya da bıçaktan korkmayacağını, ama bir manga askerin açtığı ateşle ölmenin dayanılmaz olacağını seziyordu. Asıl korkutucu olanın, eşliğindeki koşullar değil, ölüm denen yalın, süssüz şeyin kendisi olduğunu boşuboşuna söylüyordu kendine. Mümkün olan bütün bağdaşmaları anlamsızca tüketmeye çalışarak bu koşulları gözünün önünde canlandırdı durdu. Uykusuz geçen, şafağa yakın saatlerden giz dolu silah seslerine varıncaya kadar, ölüm sürecini sonsuz biçimde kurdu zihninde. Julius Rothe'nin saptadığı günden önce, biçimleri ve kesişme açıları geometri olasılıklarını zorlayan avlularda kendisini kimi zaman uzaktan, kimi zaman yakından vuran değişik

sayıda asker tarafından makineli ateşine tutularak çeşit çeşit yüzlerce ölümle öldü. Bu düşsel infazları gerçek bir dehşetle (belki de gerçek bir yüreklilikle) karşıladı; gerçeği andıran bu görüntülerin her biri birkaç saniye sürdü. Döngü kapandığında Jaromir, bir kere daha, üstelik artık ertelenemeyecek bir biçimde, kendi ölümünün korkudan tir tir titreten karanlıklarına gömülü buldu kendini. O zaman, gerçeğin çoğunlukla bizim gerçek hakkındaki beklentimizle örtüşmediğini düşündü; kendine özgü bir mantıkla, belli bir duruma ilişkin bir ayrıntıyı önceden kestirmenin, onun gerçekleşmesini önlemek demek olduğu sonucuna vardı. Bu cılız büyüye dayanarak, sırf *gerçekleşmesinler diye* en korkunç ayrıntıları gözünün önüne getirdi. Sonuçta doğal olarak bunların doğru çıkacağından korkmaya başladı. Geceleri çok kötü oluyor, zamanın uçup giden özüne sıkı sıkıya yapışmanın bir yolunu bulmaya çalışıyordu. Zamanın, yirmidokuzu şafağına doğru doludizgin ilerlediğini biliyordu. Yüksek sesle, "Şimdi yirmüikisinin gecesi; bu gece sürdükçe (ayrıca daha altı gece boyunca) hiç kimse bana dokunamaz, ölümsüzüm," dedi. Uykuya daldığı geceler, ona kendini içlerine bırakabileceği derin, karanlık kuyular gibi geliyordu. Onu nasıl olursa olsun, sürdüğü hayallerin boşuna çekiminden kurtaracak olan son yayılım ateşini sabırsızlıkla beklediği anlar oldu. Ayın yirmisekizinde, son günbatımı, yüksek parmaklıklı pencerelerde yansırken, oyunu *Düşmanlar* aklına geldi ve onu bu nafil düşüncelelerden çekti çıkardı.

Hladik kırk yaşını geçmişti. Bir iki dostlukla birçok alışkanlık dışında, yaşamını edebiyat denen sorunlu uğraş oluşturuyordu. Bütün yazarlar gibi o da başkalarının başarılarını ortaya koyduklarıyla ölçüyor, onların ise kendisini uzaktan, kurduğu ya da tasarladıklarıyla değerlendirmelerini bekliyordu. Yayımladığı bütün kitaplar onda tanımlan-

ması zor, karmaşık bir pişmanlık duygusu bırakmıştı. Böhme'nin, İbni Ezra'nın ve Fludd'un eseri üzerine yaptığı çalışmalar temelde belli kuramları bu eserlere uygulamaktan ileri gitmemişti; *Sefer Yezirah* çevirisi dikkatsizlik, bıkkınlık ve varsayımlarla doluydu. *Sonsuzluğun Zaferi*'ndeki kusurlar daha azdı belki. İlk cilt, Parmenides'in 'Sabit Varlık'ından Hinton'ın 'Çeşitlenebilir Geçmiş'ine kadar, insanoğlunun bulduğu çeşitli sonsuzluk kavramlarını inceliyordu. İkincisiyse (Francis Bradley'in kuramı uyarınca) evrendeki bütün olayların zamansal bir dizi oluşturduğunu reddediyor, insan için mümkün olan yaşantıların sayısının sonsuz olmadığını ve tek bir 'tekrar'ın bile zaman'ın dilsel bir aldanma olduğunu kanıtlamaya yeteceğini savunuyordu... Ne yazık ki, bu aldanmanın kanıtı olan usavurumlar da aynı derecede aldanmaydılar. Hladik bunları biraz bıkkınlıkla, biraz da bulanık bir zihinle gözden geçirme alışkanlığındaydı. Ayrıca bir dizi dışavurumcu şiir de yazmıştı; şairi üzen, bunların 1924 tarihli bir antolojide yayımlanmış ve bunu izleyen hiçbir antolojiye alınmamış olmalarıydı. Hladik bu tekdüze, hiçbir esinle aydınlanmamış geçmişinin tümünü manzum oyunu *Düşmanlar*'la, bağışlatmayı ummuştu (Hladik nazım temel biçim olarak görüyordu, çünkü nazım seyircinin gerçekdışılığı gözden kaçırmasını imkânsız kılıyordu - ki sanatın temel isterlerinden biri de budur.)

Oyun, zaman, yer ve olay birliği kuralını izliyordu. Yer Hradvcany'de, Baron Roemerstadt'ın kütüphanesi, zaman 19. yüzyılın son akşam üzerlerinden biriydi. İlk perdenin ilk sahnesinde, garip bir adam Roemerstadt'ı ziyarete gelir. (Bir saat yediyi çalışıyordur, batmakta olan güneşin göz kamaştırıcı ışıkları odanın pencerelerini görkeme boğar, havada ateşli, tanıdık bir Macar ezgisi gezinmektedir.) Bu ziyareti başkaları izler; Roemerstadt durduk yerde zamanını alan bütün bu kişileri tanımamaktadır, ama içinde rahatsız

edici bir duygu vardır, sanki bunları bir yerde, belki de bir rüyada görmüş gibidir. Hepsi de ona yağ çeker, yaltaklanırlar, ama giderek bunların onu mahvetmek için işbirliği etmiş gizli düşmanlar olduğu -önce seyirci sonra da Baron tarafından- farkedilir. Roemerstadt bunların planlarını öğrenip bozmayı başarır. Konuşmalarda sevgilisi Julia von Weidenau'dan ve bir aralar ısrarla Julia'nın ilgisini çekmeye çalışmış olan Jaroslav Kubin adlı birinden sözedilir. Kubin aklını kaçırmış, kendini Roemerstadt sanmaktadır. Yeni tehlikeler başgösterir; ikinci perdenin sonunda Roemerstadt düşmanlarından birini öldürmek zorunda kalır. Üçüncü ve son perde açılır. Tutarsızlıklar giderek artar; oyundan çıktıkları sanılan oyun kişileri yeniden görünürler. Bir ara, Roemerstadt'ın öldürdüğü adam ortaya çıkar. Birisi henüz akşam olmadığını hatırlatır; saat yediyi çalar, yüksek pencereler batmakta olan güneşi yansıtır, havada ateşli bir Macar ezgisi gezinmektedir. Sahneye ilk çıkan oyuncu gelir, ilk perdenin ilk sahnesinde söylediği cümleyi tekrarlar. Roemerstadt hiçbir şaşkınlık belirtisi göstermeden konuşur onunla; seyirci Roemerstadt'ın Jaroslav Kubin denen sefilinden başkası olmadığını anlar. Oyun hiç oynanmamıştır; sahnede olup bitenler, Kubin'in tekrar tekrar yaşayıp durduğu döngüsel cinnetten başka bir şey değildir.

Hladik bu yanlışlıklar trajikomedisinin saçmasapan mı, güzel mi, iyi kurulmuş mu, baştansavma mı olduğunu kendi kendisine hiçbir zaman sormamıştı. Yukarıda özetlediğim olay örgüsünün üzerinde yazar olarak kusurlarını örtmeye ve yeteneklerini vurgulamaya yarayacak ölçüde çalışmış olduğuna, ayrıca oyunun, bu dünyada insan olarak sürdürdüğü varlığı bağışlatmaya (sembolik anlamda) yeteceğine inanıyordu. Birinci perdeyle üçüncü perdenin bir ya da iki sahnesini bitirmişti. Oyunun vezinli yapısı, altı ölçülü dizeleri, önünde yazılı metin olmaksızın değiştirerek çeşit-

lemeler yapmasını mümkün kılıyordu. Hladik daha yazmak zorunda olduğu iki perde bulunduğunu ve çok yakında öleceğini düşündü. Karanlıkta Tanrı'yla konuştu: "Ben şu ya da bu biçimde varoluyorsam, senin tekrarlarından ya da yanlışlarından biri değılsem, *Düşmanlar*'ın yazarı olarak varım. Benim de, Senin de varlığını haklı çıkaracak olan bu oyunu bitirmek için bir yıl daha gerek bana. Yüzyılların ve zamanın sahibi olan Sen, bana bu günleri çok görme." Bunları hepsinin en katlanılmazı olan son gece söylemişti; on dakika geçmeden uyku karanlık bir su gibi akıp gitti üzerinden.

Şafağa doğru elementine kütüphanesinin yüksek tavanlı, dar koridorlarından birinde gizlenmiş olduğunu gördü rüyasında. Kara gözlükler takmış bir kütüphane memuru sor-du: "Nedir aradığın?" Hladik cevap verdi: "Tanrı'yı arıyorum." Kütüphane memuru şöyle dedi: "Tanrı, elementine kütüphanesindeki dört yüz bin cilt kitabın sayfalarından birindeki bir harftir. Atalarım ve atalarımın ataları bu harfi arayıp durdular; ben o harfi ararken kör oldum." Gözlüklerini çıkardı ve Hladik onun ışıksız gözlerini gördü. Bir okur aldığı atlası geri getirmeye geldi. "Bu atlas beş para etmez," dedi ve Hladik'e uzattı. Hladik atlası ortasından bir yerden açtı. Gözlerinin önünde, sanki bir rüyadaymış gibi Hindistan haritası belirdi. Sonra birden kendine güveni yerine geldi, sayfanın üzerindeki en küçük harflerden birine dokundu. Aynı anda her yerde birden bulunduğu belli olan bir ses, "Çalışmak için istediğin zaman bağışlandı," dedi. Rüyanın burasında uyandı Hladik.

İnsanların rüyalarının Tanrı'ya ait olduğunu hatırladı; Maimonides rüyalarda duyulan sözlerin, açık seçik duyuldukları ve onları söyleyen, göze görünmediğı takdirde, Tanrı sözü olduklarını ileri sürmüştü. Giyindi; hücreye giren iki asker ona peşlerinden gelmesini söylediler.

Hücre kapısının gerisinde; Hladik dışarısını koridorlar, merdivenler ve bina içinde binalarla dolu bir labirent olarak getirmişti gözünün önüne. Gerçek daha az gösterişliydi; dar bir demir merdivenden inerek iç avluya girdiler. Bir küme asker -bazılarının üniforma düğmeleri açığı- bir motosikletin üzerine eğilmiş bir şeyler konuşuyorlardı. Çavuş duvardaki saate baktı; saat 8.44'tü. Dokuzu çalıncaya kadar beklemek zorundaydılar. Hladik mutsuz olmaktan çok kayıtsız bir ifadeyle bir odun yığınının üzerine oturdu. Askerlerin, gözlerini gözlerinden kaçırdıklarını farketti. Bekleme süresini kolaylaştırmak üzere çavuş ona sigara uzattı. Hladik sigara içmiyordu; nezaketinden, belki de alçakgönüllülüğünden aldı sigarayı. Yakarken ellerinin titrediğini gördü. Gökyüzü bulutlanıyordu; sanki Hladik çoktan ölmüş gibi alçak sesle konuşuyordu askerler. Oyununa Julia von Weidenau olarak soktuğu kadını boşuboşuna gözünün önüne getirmeye çalıştı Hladik.

İdam mangası dizildi, asker hazıroldaydı. Kışının duvarına dayanmış, ayakta duran Hladik, yaylın ateşinin gelmesini bekledi. Birisi duvarın kan içinde kalacağına dikkati çekti, hükümlüye bir iki adım öne çıkması söylendi. Belki saçma ama, bu Hladik'e fotoğrafçıların acemice hazırlıklarını hatırlattı. Hladik'in şakağına koca bir yağmur damlası düştü ve yanağından aşağı yavaşça süzüldü; çavuş ateş emrini haykırdı.

Elle tutulup gözle görülen evren birden durdu.

Tüfekler Hladik'e doğru çevrilmişti, ama onu vuracak olan askerler hiç kıpırdamadan oldukları yerde duruyorlardı. Çavuş, koluyla yarım kalmış bir hareketi sonsuzlaştırdı. Avlunun zeminindeki parke taşlarından birinin üzerine bir arının kıpırtısız gölgesi vurdu. Rüzgâr kesildi, bir resmin içinde gibiydiler. Hladik bir çılgılık atmak, bir söz söylemek, elini kıpırdatmak istedi. Yapamadı; inme inmişti sanki. Bu

kesintiye uğramış dünyadan ona tek bir ses bile ulaşmıyordu... "Öldüm, cehennemdeyim," diye düşündü. "Delirdim," diye düşündü. "Zaman durdu," diye düşündü. Sonra, böyle olsa, zihninin de durmuş olacağı geldi aklına. Bunu sınamak istedi; Vergilius'un o gizemli dördüncü çobanlı kasidesini (dudaklarını oynatmadan) söyledi içinden. Şu anda çok uzaklarda kalan askerlerin kaygılarını paylaşmakta olduğunu düşündü; onlarla konuşabilmek istedi. En ufak bir yorgunluk, hatta bu uzadıkça uzayan kıpırtısızlığın verdiği uyuşmayı bile hissetmiyordu. Bir süre sonra uykuya daldı. Uyandığında dünya kıpırtısızlığını ve suskunluğunu sürdürüyordu. Su damlası hâlâ yanağında asılı duruyor, arının gölgesi hâlâ taşa vuruyordu. Yere attığı sigaranın dumanı hâlâ havada süzülüyordu. Hladik ne olduğunu anlayamadan bir 'gün' daha geçti.

Tanrı'dan elindeki işi bitirmek üzere tam bir yıl istemişti. Her Şeye Kadir Olan bu dileğini yerine getirmişti işte. Tanrı onun için gizli bir mucize yaratmıştı; saptanan saatte Alman kurşunuyla vurulacaktı, ama Hladik'in zihninde ateş emriyle infaz arasındaki süre bir yılda geçecekti. Şaşkınlıktan afallama, afallamadan kabullenme, kabullenmeden ansızın gönül borcu duyma evrelerine geçti.

Elinde belleğinden başka hiçbir belge yoktu. Altılı dizele-ri peşpeşe eklemenin getirdiği zihin alışkanlığı, ona sağa sola bölük pörçük paragraflar çiziktirip sonra da unutan kimilerinin akıllarından bile geçiremeyecekleri bir disiplin sağlamıştı. Uğraşıp didinmesi, yarına kalmak ya da edebi zevklerinin yabancı olduğu Tanrı'yı hoşnut etmek için değildi. İğneyle kuyu kazar gibi, hiç kıpırdamaksızın, gizli gizli, zaman içinde kendi yüce, görünmez labirentini kurdu. Üçüncü perdeyi iki kere elden geçirdi. Saatin sık sık çalması ya da fondaki müzik gibi çok belirgin bazı simgeleri çıkardı. Acelesi yoktu. Çıkardı, kısalttı, genişletti. Kimi

yerde dönüp dolaşıp gene ilk yazdığı metne geldi. Giderek avluyu, kışlayı sever oldu; karşısındaki yüzlerden biri Roemerstadt'ın kişiliği hakkındaki düşüncelerini değiştirmesine yol açtı. Flaubert'e onca musallat olan o kulak tırmalayıcı tınların yalnızca görsel birer boş inan olduklarını, ağzından çıkan değil, yazıya geçirilen sözcüğün kısıtlılığından, yetersizliğinden kaynaklandığını keşfetti... Oyunu bitirdi. Onu uğraştıran tek bir sözcük kalmıştı. Onu da buldu. Yağmur damlası yanağından aşağı düştü. Ağzı yürek paralayan bir çığlıkla açıldı, yüzü yana döndü, aynı anda dört tüfekten birden çıkan ateşle yere yığıldı.

Jaromir Hladik 29 Mart günü sabah saat dokuzu iki geçte öldü.

1943

ÇEVİREN Fatih Özgüven

Aşağılanmakta bir kesinlik vardı sanki.

T.E. Lawrence, *Bilgelığın Yedi Direği*

Dinimizin ikinci yüzyılında, Küçük Asya ya da İskenderiye'de, (Basilides'in evrenin kifayetsiz meleklerin fütursuz ya da kötü niyetli bir doğaçlaması olduğu fikrini yaydığı sıralarda), Nils Runeberg büyük bir entelektüel coşkuyla Gnostiklerin gizli liderlerinden biri olabilirdi. Dante ona belki alevli bir mezar ayırırdı; adı, Satornilus ve Karpokrates ile birlikte ikinci dereceden sapkınlar listesini uzatırdı; ağır hakaretlerle süslenmiş vaazlarından bir parça, kilisenin tanımadığı *Liber adversus omnes haereses*'de yaşamaya devam ederdi; ya da bir manastır kütüphanesinde çıkan yangın *Syntagma*'nın son nüshasını da yuttuğunda tamamen ortadan kalkardı. Bunun yerine, Tanrı, Nils Runeberg'e yirminci yüzyılı ve üniversite kenti Lund'u uygun gördü. Orada, 1904'de o *Kristus och Judas*'ın ilk baskısını, 1909'da ise en önemli kitabı *Den kemlige Frålsaren*'i kaleme aldı. (Bu ikincisinin 1912'de Emil Schering tarafından yapılmış Almanca bir çevirisi bulunmaktadır, adı *Der heimliche Hetiand*'dır, Gizli Kurtarıcı.)

Yukarıda anılan eserleri incelemeye girişmeden önce,

Ulusal İncil Birliği üyesi olan Nils Runeberg'in son derece dindar biri olduğunu yinelemek gerekir. Paris'in, hatta Buenos Aires'in entellektüel çevrelerinde, bir yazın adamı tutup Runeberg'in tezlerini yeniden günışığına kavuşturabilir; bu tezler, böyle çevrelerde ortaya konulduklarında, abuk sabuk ve gereksiz birer savsaklama ya da küfür egzersizi olarak ele alınırdı. Runeberg içinse, teolojinin belli başlı sırlarından birinin anahtarıydılar; tefekkür ve analiz, tarihsel ve filolojik tartışma konuları, gurur, sevinç ve dehşet vesile-siydiler. Yaşamının doğrulanmasıydılar ve yaşamını mahvettiller. Bu yazıyı okuyanlar onda sadece Runeberg'in vardığı sonuçların bulunduğunu, onun diyalektiğinin ya da kanıtının bulunmadığını da unutmamalılar. Muhakkak ki 'kanıt'tan önce sonucun varolduğunu gözlemleyen birisi çıkacaktır. Kim, inanmadığı ya da vazetmekle ilgilenmediği bir şeye kanıt aramaya ömrünü adar ki?

Kristus och Judas'ın ilk baskısının başında, anlamını yıllar sonra Nils Runeberg'in kendisinin ürkünç boyutlarda genişleteceği şu kesin epigraf vardır: 'İskariyeli Yahuda'ya geleneksel olarak yöneltilen suçlamaların sadece biri değil, hepsi sahtedir.' (De Quincey 1857) Kendisinden önce bir Alman'ın da yaptığı gibi, De Quincey, Yahuda'nın İsa'yı tanrısalılığını açıklamaya zorlamak ve Romalıların zorbalığına karşı büyük bir ayaklanma başlatmak için eleverdiğini öne sürmüştür; Runeberg metafizik türden bir olumlama önermektedir. Mahirane bir biçimde, önce Yahuda'nın yaptığının gereksizliğini vurgulamakla işe başlar. Her gün sinagog-da vaaz veren ve binlerce insanın önünde mucizeler yaratan bir öğretmenin kimliğini saptamak için, bir Havarinin ihanetinin gerekli olmadığını (Robertson'un da yaptığı gibi) öne sürer. Gene de, bu olmuştur. Kutsal Kitap'a hata atfetmek kabul edilebilir bir şey değildir; daha da kabul edilmez olan dünya tarihinin bu en önemli olayında kazai bir yan

olduğunu öne sürmektir. *Öyleyse*, Yahuda'nın ihaneti kazai değildi; kefaret ekonomisinde kendine özgü gizemli bir yeri olan, önceden belirlenmiş bir olguydu. Runeberg sürdürür: Tanrı kelâmı, ete kemiğe büründüğünde, her yerde birden bulunabilme halinden mekâna, sonsuzluktan tarihe, sınırsız doyumdan değişim ve ölüme geçmişti: böylesi bir özveriye karşılık verebilmek için, bir insanın, bütün insanlık adına, ceza gerektirecek bir özveride bulunması gerekiyordu, İskariyeli Yahuda o adamdı. Havariler arasında bir tek Yahuda, İsa'nın gizli tanrısallığını ve müthiş amacını sezdi. Kelâmı ölümlülüğe gönül indirmişti; Kelâmın çömezi olan Yahuda, kendini daha da aşağılayarak bir muhbir olabilir (bütün rezillikler içinde en kötüsü) ve Cehennemin ebedi alevlerinde kendine yer edinebilirdi. Alt düzen, yüce düzenin bir yansımasıdır; dünyadaki biçimler Cennetteki biçimlere denk düşerler; insanın tenindeki lekeler, hiçbir zaman bozulmayacak olan takımyıldızların bir haritasıdır; Yahuda bir biçimde İsa'yı yansıtır. Otuz parça gümüş ve İsa'yı öpmesi de bundandır; intiharı da bundandır, lanetlenmişliği daha da çok hakedebilmek için. Nils Runeberg, Yahuda denen sırra böylece ışıkt tutar.

Tüm mezheplerden tanrıbilimciler bu sava karşı çıktılar. Lars Peter Engström onu hypostatik (temel) birlikten habersiz olmakla ya da onu görmezden gelmekle suçladı; Axel Borelius, İsa'nın insan olduğunu yadsıyan Doketist sapkınlığı canlandırmakla; katı kuralcı bir adam olan Lund Piskoposu ise Aziz Luka'ya göre İncil'in yirmiikinci bölümünün üçüncü mısraına ters düşmekle.

Bu çeşit çeşit afarozlar Runeberg üzerinde etkisini gösterdi, redde uğrayan kitabını kısmen yeniden yazdı ve doktrinini değiştirdi. Teolojik temeli kendisine karşı çıkanlara terkederek, ahlaki türden, dolaylı fikirler yürüttü. 'Elinin altında Her şeye Kadir Oluş'un her türlü gözardı edilemeye-

cek nimeti bulunan İsa'nın', tüm insanların kefaretiini ödemek üzere bir insana ihtiyacı olmadığını kabul etti. Sonra o açıklanması mümkün olmayan hain hakkında hiçbir şey bilmediğimizi iddia edenlere karşı çıktı; biliyoruz ki o havarilerden biriydi, 'göklerin melekütunun yakın olduğunu, hastaları iyi etmeyi, ölüleri kıyam ettirmeyi, cüzzamlıları temiz etmeyi ve cinleri çıkartmayı' (Matta 10: 7-8; Luka 9:1) vazetmek üzere yollananlardan biriydi, dedi. Kurtarıcımızın bu biçimde seçtiği bir kişinin eylemleri mümkün olan en sağlıklı biçimde yorumlanmaya layıktır, dedi. Suçunu, açgözlülüğe vermek (bazılarının yaptığı gibi, Yuanna 12: 60'ı örnek göstererek) insanın en alçakça sebeplerle yetinmesi demektir. Nils Runeberg, tam karşı sebebi önerir; aşırılaştırılmış ve hatta sınırsız bir çilecilik. Çileci, Tanrı'nın gücünü kabulünün bir belirtisi olarak bedenini aşağılar, alçaltır; Yahuda aynı şeyi ruhuna yaptı. Onurdan, ahlaktan, huzurdan ve Tanrı'nın cennetinden vazgeçti, tıpkı ötekilerin, daha az yiğitçe davranarak, hazdan vazgeçmeleri gibi.' O, korkunç bir berraklıkla günahlarını öngördü. Zinada genellikle sevecenlik ve vazgeçiş vardır; adam öldürmede, cesaret; küfür ve dine tecavüzde belli bir şeytani pırıltı. Yahuda hiçbir erdemin dokunmadığı günahları seçti; güvene hıyanet (Yuanna 12:6) ve ihanet. Muazzam bir alçakgönüllülükle davrandı, kendisinin iyi olmaya layık olmadığına inandı. Pavlus, "Övünen Rab ile övünsün" (1 Korintliler 1:31) diye yazar; Yahuda Cehennemi istiyordu, çünkü Tanrı'nın mutluluğu ona yetiyordu. O, mutluluğun, ahlak gibi, tanrısal bir nitelik olduğunu ve ona insanlarca haksız yere el konulmaması gerektiğini düşünüyordu.²

1 Borelius alaylı bir biçimde sorar: 'Peki vazgeçmekten niye vazgeçmemiş? Ya da vazgeçmekten vazgeçme fikrinden niye vazgeçmemiş?'

2 Euclides da Cünha, Runeberg'in varlığından haberli olmadığı bir kitapta, Canudos'lu din sapkını Antonio Conselheiro'nun, erdemi 'neredeyse Tanrı'ya say-

Post jactum, birçok kişi Runeberg'in zıvanadan çıkmış sonunun onun savunulabilir başlangıcında yattığını ve *Den hemlige* Frdlsaren'in, Kristus och Judas'ın çarpıtılması ya da abartılmasından başka bir şey olmadığını farkettiler. 1907 yılı sonlarına doğru, Runeberg müsveddeyi tamamladı ve düzeltmelerini yaptı; onu matbaaya yollaması ise iki yılını aldı. 1909 Ekim'inde kitap Danimarkalı İbranca bilgini Erik Erfjord'un (anlaşılmaz denilecek kadar ılımlı) bir önsözüyle ve şu sinsice öndeyişle yayınlandı: "Dünyada idi ve dünya onun ile oldu ve dünya onu bilmedi." (Yuanna 1:10) Savla-manın geneli karmaşık değil fakat varılan sonuç dehşet verici. Tanrı, diyor Nils Runeberg, insanlığın günahlarının kefaretini ödemek amacıyla kendini alçaltarak insan oldu; O'nun özverisinin kusursuz olduğunu, herhangi bir eksikle geçersizleşmediğini ya da etkisizleşmediğini söyleyebiliriz. O'nun geçirdiklerini bir günün öğledensonrasmda çarmıhta yaşadığı ızdırapla sınırlı tutmak küfür sayılır.³ O'nun insan

gızsızlık' olarak gördüğünü söyler. Arjantinli okur, Almafuerde'nin eserinde de benzeri pasajlara rastladığımı hatırlayacaktır. Runeberg, Sembolistlerin yayın organı Sju insegel'de 'Gizli Sular' adında üzerinde iyiden iyiye çalışılmış, betimsel bir şiir yayınlamıştır, ilk kitalarda çalkantılı bir günün olayları anlatılır; son kıtada ise buz tutmuş bir havuzun keşfi; şair, bu sessiz suların sonsuza dek sürececek olmalarının baş vurduğumuz yararsız şiddeti tashih ettiğini ve bir anlamda ona izin verdiğini, onun kefareti olduğunu ima etmek ister. Şiir şöyle sona erer: "Ormandaki su iyidir; bizler ise kötülük edebilir, acı çekebiliriz."

- 3 Maurice Abramowicz şöyle der: "Jesus, d'apres ce scandinave, a toujours le beau rôle; ses deboires, grâce à la science des typographes, jouissent d'une reputation polyglotte; sa residence de trente-trois ans parmi les humains ne fut, en somme, qu'une villegiature." (Bu *iskandinavyalıya göre İsa, en iyi rolü haptı; yazımcılarının çalışmalarıyla çok çeşitli dillerde iine kavuştu; uzun lalm kısa: onun otuzüç sene insanlığın arasındaki varlığı aslında bir yaz tatilinden başka bir şey değildi.*) Erfjord, Christelige Dogmatife'in üçüncü ek cildinde bu sözlerle karşı karşı. Tanrının çarmıha gerilişinin sona ermediğini, çünkü zaman içinde bir kere olanın sonsuzlukta hiç durmadan yinelenildiğini söyler. Yahuda, şu *anda* gümüş paraları tekrar tekrar almakta, İsa'yı tekrar tekrar öpmekte, paraları tekrar tekrar tapmağa fırlatmakta, tekrar tekrar bir ilmeği düğümlemektedir. (Erfjord, bu görüşünü temellendirmek üzere, Jaromir Hladik'in Sonsuzluğun Za'eri'nin birinci cildinin son bölümünün tanıklığına başvurur.)

olduğunu ve günah işlemekten aciz olduğunu öne sürmek bir karşıtlık içerir; *impeccabilitas* ve *humanitas* sıfatları yan yana varolamazlar. Kemnitz, Kurtarıcının yorgun düşebileceğini, açlık, utanç, susuzluk hissedebileceğini itiraf eder; onun günah işleyip yoldan çıkabileceğini de öne sürmemizde bir beis yok. O ünlü metin, '...çünkü onun önünde körpe fidan gibi, ve kurak yerden kök sürgünü gibi çıktı; ne biçimi ve ne de güzelliği vardı; gösterişi de yoktu ki, kendisine bakınca gönlümüz onu çeksin. Hor görüldü, ve insanlar tarafından bırakıldı; acıları tanımış, elemeler adamı...' (İşaya 53: 2-3) birçoklarına göre, Kurtarıcı'nın gelecekteki kendi ölüm anını önceden görüşüdür; başkalarına göre ise (mesela Hans Lassen Mantensen'e) ortalama insanların İsa'ya atfettikleri güzelliğin reddidir; Runeberg için ise, zaman ve sonsuzluk içinde, sadece belli bir anın değil, tüm bir korkunç geleceğin, vücuda gelen Tanrı tarafından şaşmazlıkla öngörülmesidir. Tanrı kendini tamamen insanlaştırmıştır, en son alçalma noktasına kadar, lanetlenme ve uçurum noktasına kadar insanlaştırmıştır. O, bizim selametimiz için, tarihin karmaşık ağını oluşturan kaderlerden *herhangi* birini seçebilirdi; iskender ya da Pitagoras ya da Rurik ya da İsa olabilirdi; O kaderlerin en alçakçasını seçti: Yahuda oldu.

Stockholm'ün ve Lund'un kitapçıları onun bu açıklamasını halka duyurmak için ellerinden geleni yaptılar, ama boşuna, inançsızlar bunu, *a priori*, bayat ve üzerinde fazlaca uğraşılmış bir teoloji oyunu saydılar, teologlar ise küçümsemeyle karşıladılar. Runeberg, din çevrelerinin bu kayıtsızlığının neredeyse mucizevi bir onay olduğunu düşündü. Bu kayıtsızlığı Tanrı istemişti; Tanrı, korkunç sırrının yeryüzünde açığa çıkmasını istemiyordu. Runeberg zamanın henüz gelmediğini anladı. Eski, tanrısal lanetlerin hep birlikte üzerine doğru gelmekte olduklarını hissetti; dağın tepesinde Tanrı'yı görmemek için yüzlerini örten Eliyah ve Musa'yı

hatırladı; O'nu, görkemiyle yeryüzünü doldurana gördüğünde dehşete düşen İşaya'yı; Şam yolunda gözleri bir darbede kör edilen Saul'u; Cenneti gören ve ölen haham Şimon ben Azari'yi; Kutsal Üçlem'i gördüğünde deliren ve ölen Viterbo'lu John'u; Tanrının Gizli Adı'nı, *Şan Hameporaş*'ı ağızlarına alan kafirlerden tiksinen Aramiler'i. Belki kendisi de o karanlık cürmü işlemiş değil miydi? Kutsal Ruh'a karşı işlenen günahlardan biri değil miydi bu, hiç affedilmeyecek olan (Matta 12:31)? Valerius Soranus, Roma'nın gizli adını söylediği için ölmüştü; Tanrı'nın korkunç adını bulduğu ve söylediği için kendisini nasıl bir sonsuz ceza bekliyordu acaba?

Uykusuzluktan ve başdöndüren diyalektikten sarhoş düşen Nils Runeberg, Cehenneme, Kurtarıcı'nın yanma kabul edilme inayetinin lütfedilmesini istediğini haykırarak Malmö sokaklarında dolaştı durdu.

1 Mart 1912'de atardamarı çatlayarak öldü. Belki de kafirlerin hayatlarını ve yapıtlarını inceleyenlerin zihninde yaşamayı sürdürecektir; o, tüketilmiş gibi görünen Oğul kavramına, kötü'nün ve bahtsızlığın çapraşıklıklarını ekledi.

1944

ÇEVİREN Fatih Özgüven

SONU*

Yüzükoyun yattığı yerde gözlerini araladı Recabarren, hint kamışından örülme eğri tavam gördü. Öbür odadan bir gitar tıngırtısı yükseliyordu; görünmeyen çalgı durmaksızın dönerek açılıp kapanan bir tür ufak labirentti... Yavaş yavaş gerçeğe, artık hiç değişmeyecek gündelik ayrıntılara döndü. Hiç yazıklandıktan kocaman, işe-yaramaz gövdesine, bacaklarına dolanmış kaba yün pançoyna baktı. Dışarda, demir parmaklıklı pencerelerin ötesinde ova ve ikinci uzanıyordu. Uykuya dalmıştı ama gökyüzü aydınlıktı daha. Sol eliyle çevresini yoklarken ayakucuna asılı tunç inek-çingırağına değdi. Çingırağı iki-üç kere çaldı, kapının ötesinden birkaç rasgele nota hâlâ geliyordu kulağına. Gitarıcı, şarkıcılık yeteneğini göstermek için bir gece ansızın sökün eden bir Zenci'ydi; başka bir

(*) Jose Hernandez'in ünlü halk şiiri Martin Fierro'daki başkışı Arjantinli gauçonun giriştiği bıçak-kavgasını konu alan bu metin, Fierro'nun öyküsünü, bu dillere destan şiirin bıraktığı noktadan başlatıyor. Bir Zenci ile (en büyükleri öldürülmüş on kardeşten biri) bir şarkı yarışması ya da bir çatışma şiirin sonlarına doğru da var.. Ne ki kavgaya kadar gitmiyor. Borges, burada bir sonraki karşılaşmayı anlatıyor bize. (Arti/ciross'un önsözüne bakınız.) İngilizce bası da yayıncının notu.

yabancıya meydan okumuş, onu gitar eşliğinde şarkı söyleme yarışına çağırmıştı. Yenilmesine karşın ardiyeye uğramayı aksatmadı, sanki birini bekliyordu. Saatlerce gitar çalıyor ama şarkı söylemeye kalkışmıyordu. Belki de yenilgisi küstürmüştü onu. Öteki müşteriler bu zararsız çalgıcıya alışmışlardı. Ardiyenin sahibi Recabarren, gitar yarışmasındaki şarkıları asla unutmuyacaktı; ertesi gün katırına bir çuval mate yüklerken sağ tarafı ansızın uyuşmuş, dili tutulmuştu.

Roman kahramanlarının başına gelen tersliklere üzülme huyumuz yüzünden kendi başımıza gelen belaları da iyice büyütürüz; oysa Recabarren dayanıklıydı, daha önce Amerika'da itildiği hoyrat yalnızlığı nasıl kabullendiyse inmeyi de öyle kabullendi. Hayvanlar gibi şimdiki zamanda yaşamaya alışkın olduğundan hemen göğе baktı ve ayın çevresindeki kızıl halkanın bir yağmur habercisi sayılıp sayılmayacağını düşündü.

Kızılderili görünümlü bir oğlan (belki oğullarından biri) kapıyı araladı. Recabarren, gözleriyle, dükkanda başka biri var mı diye sordu ona. Suskun oğlan, hayır anlamında işaretler yaptı. (Zenci sayılmıyordu tabii.) Perişan adam tekbaşına kaldı. Bir eliyle çingırağı evirip çeviriyor, sanki ondan güç kazanmak istiyordu.

Günün son ışıkları altında ova, bir düş kadar soyuttu nerdeyse. Derken ufukta bir çakım belirdi, sonra dükkana gelen ya da gelir gözüken bir atlının boyutlarına vardı. Recabarren geniş kenarlı şapkayı, uzun, kara pançoyu, çilli atı seçti de adamın yüzünü seçemedi; sonunda atlı, dizginlere asılıp dörtnaldan tırıs geçti, iki yüz yarda falan kala, sert bir hareketle döndü. Recabarren artık onu göremiyordu da konuştuğunu, atından indiğini, onu çite bağladığını, kesin adımlarla dükkana girdiğini duydu.

Gözlerini bir şeyler ararcasına sazından ayırmayan Zenci, yumuşak bir sesle konuştu:

"Size güvenebileceğimden emindim *senor*."

Öteki adam, sert bir sesle yanıt verdi:

"Ben de senden emindim kara-derili. Seni biraz beklettim. Ama karşıdayım, işte."

Bir sessizlik bastırdı. Sonunda sessizliği Zenci bozdu:

"Beklemeye alışıyorum zamanla. Yedi yıldır bekliyorum."

Öteki, telaşa kapılmadan açıkladı:

"Ben yedi yıldan uzun bir süredir çocuklarımı göremedim. O gün gördüm de gözlerinde her zaman hır çıkaran bir adam olmak istemedim."

"Anlıyorum. Ne demek istediğinizi yani," dedi Zenci. "Umarım ayrıldığınızda sağlıkları yerindeydi."

Bara tüneyen yabancı, bir kakhaha koyverdi. Bir rom istedi. Keyifle içti ama bitirmedi.

"Onlara ders verdim," dedi ciddileşerek. "Öğüt dediğin hep yerini bulur, ayrıca bedavadır. Laf arasına, bir adamın başka birinin kanını dökmemesi gerektiğini de sıkıştırdım."

Zenci konuşmadan önce gitarını hafifçe tıngırdattı:

"İyi yapmışsınız. Bizlere benzemezler böylelikle."

"En azından bana benzemezler," dedi yabancı. Sonra yüksek sesle düşünürcesine ekledi: "Kader, beni adam öldürmeye zorladı, şimdi, bir kere daha bir bıçak tutuşturuyor elime."

Zenci, söyleneni duymamışçasına sözü dağıttı:

"Sonbahar, günleri kısaltıyor."

"Kalan ışık bana yeter," dedi yabancı ayağa kalkarak.

Zenci'nin önünde dikilip bezgin bir sesle:

"Bıraksana şu gitarı," dedi. "Bugün apayrı bir hava dinleyeceksin."

İki adam, kapıya yürüdüler. Dışarı çıkarken mırıldandı Zenci:

"Belki bu da ilki kadar güç gelecek bana."

Ötekinin yanıtı ciddiye:

"İlki güç gelmemişti sana. Ne var ki ikinci bir denemeye can atıyordun."

Yanyana yürüyerek evlerden biraz açıldılar. Ovadaki herhangi bir nokta da öbürleri kadar elverişliydi, ay zaten işiyordu. Ansızın gözgöze gelip duraladılar; yabancı mahmuzlarını çıkarmaya koyuldu. Pançolarını kollarına daha yeni dolamışlardı ki Zenci söze girdi:

"Kapışmadan önce sizden bir şey isteyeceğim. Bu karşılaşmada olanca cesaretinizi kullanmanızı istiyorum, yedi yıl önce ağabeyimi öldürdüğünüz günkü gibi."

Belki ikili-konuşmaları sırasında nefretin gerçek sesini ilk kere duyuyordu Martin Fierro. Kanı, üvendire gibi dürttü içini.

Bıçaklarını çektiler ve keskin çelik, Zenci'nin yüzünü sıyırdı.

İkindinin bir saatinde ova nerdeyse bir şeyler söyleyecek gibi olur. Asla söylemez ya da belki durmaksızın söyler de biz dilinden anlamayız ya da anlarınız da müzik gibi çeviriye gelmez... Recabarren, sonu ranzasından izledi. Bir saldırıdan sonra Zenci geriledi, sendeledi, yüzü hedef almışken yabancının göğsüne sapladı bıçağını. Sonra, dükkancının tamtamına göremediğı bir bıçaklaşma daha oldu ve Fierro kalkamadı. Taş kesilmiş Zenci, düşmanının uzun can çekişmesini gözlüyordu sanki. Kanlı bıçağını çimenlere sildikten sonra evlere doğru ağır ağır yürürken arkasına bakmadı bile. Hakkıyla yerine getirdiğı görevinden sonra artık hiç kimse değildi. Daha doğrusu, yabancı, kendisi oluvermişti; dünyada üstlenmesi gereken bir görev kalmamıştı ama bir adam öldürdüğü kesindi.

ÇEVİREN *Tomris Uyar*

Anka mezhebinin Heliopolis'de ortaya çıktığını yazan ve onu yenilikçi IV Amenofis'in ölümünü izleyen din reformlarından türetenler, Herodotus ve Tacitus'un metinleriyle Mısır'da bulunan anıtları zikreder, fakat 'Anka' adına Hrabanus Maurus'dan önce rastlanmadığını ve ulaşılabilen en eski kaynakların (diyelim ki Flavius Josephus'un *Saturnales*'inin) Adet İnsanları ya da Sır İnsanları'ndan sözettiğini unuturlar ya da bilmezden gelirler. Gregorivius, Ferrara'daki gizli toplantılarda, Anka sözcüğüne sözlü dilde çok ender olarak rastlandığını belirtmişti; Cenevre'de Anka'lı olup olmadıklarını sorduğumda ne dediğimi anlamayan zenaatkarlara rastladım, fakat bunlar aynı zamanda Sır insanları'ndan olduklarını da itiraf ettiler. Yanılmıyorsam, Budistler için de aynı şey geçerli; dünyanın onları andığı isim kendi kendilerine verdikleri isimle aynı değildir.

Miklosiç, haddinden fazla ünlenmiş bir sayfasında, Anka mezhebi üyelerini çingenelerle karşılaştırmıştır. Şili'de ve Macaristan'da hem çingeneler vardır, hem de mezhepliler; bu her yerde birden ortaya çıkma özellikleri bir yana,

birinin ötekiyle çok az ortaklığı vardır. Çingeneler, tüccar, bakırcı, demirci ve falcıdır; mezhepliler ise serbest mesleklerde büyük bir başarı kazanmışlardır. Çingenelerin belli bir fiziki tipleri vardır ve gizli bir dil konuşurlar ya da konuşurlardı; mezhepliler ise kalabalığa karışır giderler, bunun kanıtı da takibe uğramamış olmalarıdır. Çingeneler renkli insanlardır ve kötü şairlere esin kaynağı olmuşlardır; mezheplilere ise şarkılarda, ucuz resimlerde ve fokstrotlarda rastlanmaz... Martin Buber, bütün Yahudilerin esas itibariyle dokunaklı olduklarını söyler; mezheplilerin patetik olduğu söylenemez, hatta bazıları pathos'dan nefret ederler; bu herkesçe bilinen meş'um gerçek Anka'yı İsraill'in bir türevi olarak görme yolundaki yaygın hatayı (anlaşılmaz bir nedenle Urmann tarafından savunulmuştur) çürütmeye yeter. İnsanlar aşağı yukarı şöyle bir akıl yürütmeye gitmişlerdir; Urmann duyarlı bir insandı; Urmann Yahudi'ydi; Urmann, Prag gettosunda mezheplilerle sık sık beraber oldu; Urmann'm hissettiği aşinalık, olgunun gerçekliğini kanıtlar. Bütün samimiyetimle, ben bu yargıya katılamıyorum. Mezheplilerin Yahudilere özgü bir ortamda Yahudileri andırıyor olmaları hiçbir şeyin kanıtı değildir; işin su götürmez tarafı, onların Hazlitt'in sonsuz Shakespeare'i gibi, dünyadaki bütün insanlara benzemelelidir. Herkes için her şeydirler, Havari gibi; daha birkaç gün önce Paysandu'lu Dr. Juan Francisco Amaro onların Kreol adetlerine kolayca uyum göstermelerini nasıl takdirle karşıladığını ifade etti.

Mezhep üyelerinin tarihlerinde fazla takibe uğramadıklarını söylemiştim. Doğru, fakat, mezheplilerin içinde olmadığı bir insan grubu bulunmadığı için, kurbanı ya da sorumlusu olmadıkları bir takip ya da eziyet de yoktur. Batı'nın savaşlarında da, Asya'daki uzak savaşlarda da kanlarını döktüler, düşman sancaklar altında; kendilerini dünya-

nın bütün uluslarıyla özdeşleştirmek onların pek de işine yaramış sayılmaz.

İsrail'i birleştiren Kutsal Kitap gibi kutsal bir kitapları olmadan, ortak bir bellekleri olmadan, başlı başına bir bellek olan ortak dilleri olmadan, dünya yüzeyine yayılmış, renkleri ve yüzlerinin çizgileri farklı bu insanları sadece bir tek şey -Sır- birleştiriyor ve dünyanın sonuna kadar da birleştirecek. Bir zamanlar, Sır ek olarak bir efsane de vardı (ya da belki evrenin doğusuyla ilgili bir mit) ama Anka mezhebinin sığ insanları bunu unuttular ve bugün sadece uzak bir cezanın geleneği akıllarında kalan. Bir cezanın, bir sözleşmenin ya da bir ayrıcalığın - çünkü yorumlar farklılık gösteriyor ve belli belirsiz, kuşaklar boyunca belli bir töreni yerine getirdikleri takdirde, mezhebin üyelerinden bir soya ölümsüzlük vaadinde bulunan bir Tanrı'nın varlığı seziliyor. Seyyahların anlatımlarına başvurdum, patrikler ve din bilginleri ile sohbetlerim oldu; törenin yerine getirilmesinin mezhep üyelerinin güttüğü tek dini uygulama olduğuna tanıklık edebilirim. Tören, Sırın kendisi. Demin de belirttiğim gibi Sır kuşaktan kuşağa aktarılıyor ama görenek anaların bunu çocuklarına öğretmemesini öngörüyor, ne de rahipler öğretebiliyorlar onu; insanları Sır götürmek en aşağılık kimselerin görevi. Bir köle, bir cüzzamlı ya da bir dilenci Sır rehberlik edebiliyorlar. Bir çocuk da bir başka çocuğa öğretiyi aktarabiliyor. Aktarma ediminin kendisi sıradan, anlık ve betimleme gerektirmiyor. Malzemeleri mantar, balmumu ya da zamburak. (Kutsal metinlerde, çamurun bahsi geçer; çoğu zaman o da kullanılır.) Özellikle bu kültürün kutsanması için yapılmış tapmaklar yok, ama belli yı-kıntılar, bir bodrum ya da bir hol tercih ediliyor. Sır kutsal, fakat her zaman bir parça da gülünç; yerine getirilişi kaçamak, hatta gizli-saklı ve ona vâkıf olanlar Sırın sözünü etmiyorlar. Onu adlandırmaya yarayacak doğru dürüst bir

isim yok ama bütün sözcüklerin onun adı olduğu, ya da, daha doğrusu, kaçınılmaz olarak ona atıfta bulundukları biliniyor; bu yüzden bir sohbet esnasında şu ya da bu sözcüğü kullandığımda vukuf sahibi olanlar gülümsediler ya da rahatsız oldular, çünkü Sırra temas ettiğimi sezmişlerdi. Cermen edebiyatında mezhepliler tarafından yazılmış, tek konuları deniz ya da günbatımı olan şiirler var; bunların, bir biçimde Sırrın simgeleri olduğunun söylendiğini duyar gibiyim. Du Cange'in Sözlükçe'sindeki uydurma bir atasözü, *Orbis tenorum est speculum Ludi* der. Bir tür kutsal dehşet bazı inananları bu çok basit töreni yerine getirmekten alakoyar; ötekiler onları bu yüzden aşağılar, ama kendilerini daha da aşağılık hissederler. Öte yandan adetleri atlayıp tanrısal varlıkla doğrudan bağlantı kuranların ise kredisi epeyce yüksektir; bu mezhepliler, bu bağlantıyı ifade etmek üzere, kutsal kitaplardan örneklerle başvururlar, John of the Rood şöyle yazmıştır:

Yedi kat gökler bilsin ki Tanrı

Lezzetlidir mantar ve balçık kadar.

Üç kıtada Anka mezhebine gönül vermiş birçok kişiyle tanıştım; Sırrın onlara, başta, banal, utandırıcı, bayağı ve (daha da garip olanı) inanılmaz geldiğini biliyorum. Atalarının bu türden oyunlara gelmeye gönül indirdiklerini itiraf etmek ağırlarına gidiyordu. Garip olan, Sırrın uzun süre önce kaybolup gitmemiş olması; Evren'in acımasızlıklarına, savaşımlara ve göçlere rağmen o yine de, hayranlık uyandıracak bir biçimde bütün inananlara ulaşıyor. Birisi, hiç duraksamadan, onun artık sezgisel olduğunu söyleydi.

ÇEVİREN Fatih Özgüven

1871'de Buenos Aires'e ayak basan adam Johannes Dahlmann adını taşıyordu ve bir Protestan rahibiydi. 1939'da, Córdoba Sokağı'ndaki bir belediye kütüphanesinde sekreter olan torunlarından biri ise Juan Dahlmann adını taşıyordu ve kendisini bütünüyle Arjantinli sayıyordu. Anne tarafından büyükbabası, Buenos Aires cephesinde, bir Catriel yerlisinin mızrağıyla deşilerek ölen İkinci Piyade Bölüğünden şu meşhur Francisco Flores'di; ailesinin iki kanadı arasındaki bu uyuşmazlıkta, Juan Dahlmann (belki de damarlarındaki Cermen kanının da etkisiyle) romantik bir ölümle ölen romantik atasının tarafını seçti. Eski bir kılıç, ifadesiz yüzü, sakallı bir adamın *daguerrotype*'ini içeren deri bir çerçeve, belli müziklerin afra-tafrası ve zarafeti, Martin Fierro'nun aşına dörtlükleri, aradan geçen yıllar, cansıkıntısı ve yalnızlık, bütün bunlar bu yürekten fakat hiçbir zaman gösterişçi olmayan milliyetçiliği beslediler. Dahlmann, çeşitli küçük yoksunluklar pahasına, Flores ailesine ait Güney'deki bir çiftliğin dört duvarını elinde tutmayı başarmıştı; güzel kokulu okaliptüs ağaçları, bir zamanlar kızıl renge

boyalı büyük, pembe ev hiç gözünün önünden gitmezdi. Görevleri, belki de tembelliği, kentten uzaklaşmasına imkan vermiyordu. Yazlar-yazlar boyu, soyut bir sahiplik fikri ve çiftliğinin ovanın ortasında yerli yerinde kendisini beklemekte oluşuna duyduğu emniyetle avundu durdu. 1939 Şubat'ının sonlarına doğru, başına bir iş geldi.

Hiçbir kusuru affetmeyen kader, insanoğlunun en ufak bir dalgınlığı karşısında acımasız olabilir. Dahlmann, o gün akşamüzeri, Weil'ın *Binbir Gece Masalları*'nın eksik bir baskımını ele geçirmeyi başarmıştı. Ele geçirdiğini inceleme arzusuyla dopdolu, asansörü beklemeden merdivenleri tırmanmaya başladı. Karanlıkta alnına bir şey sürtündü; yarası mıydı, kuş mu? Ona kapıyı açan kadının suratına kazınmış dehşeti gördü, elini yüzünden geçirdi ve kan bulaştığını gördü. Birisinin kapatmayı unuttuğu yeni boyanmış bir kapının sivrisi başını yaralamıştı. Dahlmann uyumayı becerdi, fakat şafak vakti uyandığı andan itibaren her şeyde acımasızca berbat bir tat bulmaya başladı. Ateşten bitkin düşmüş haldeydi, *Binbir Gece Masalları*'ndaki resimler onda birer kâbus etkisi uyandırıyor. Dostları ve akrabaları ziyaretine geldiler, ve abartılı gülümsemelerle, ona çok iyi görüldüğünü söylediler. Dahlmann onları halsiz bir uyuşukluk içinde dinledi ve cehennemde olduğunu farketmelerine şaşı. Bir hafta, sekiz gün, sekiz yüzyıl gibi geçti. Bir akşamüzeri, her zamanki doktoru yanında yeni bir doktorla görüldü ve onu Ecuador Sokağındaki bir sanatoryuma götürdüler, röntgeninin çekilmesi gerekiyordu. Dahlmann, kendilerini alıp götüren kira arabasında kendisinin-kinen farklı bir odada nihayet uykuya dalabileceğini düşündü. Kendini mutlu ve konuşkan hissetti. Gidecekleri yere vardıklarında, onu soydular, saçını kazıdılar, ve madeni tokaları olan bir sedyeye bağladılar; yüzüne, gözleri kamaşıp başı dönünceye kadar ışık tuttular, muayene ettiler ve

maskeli bir adam koluna iğne batırdı. Bir bulantı hissiyle uyandı, her yanı sargılar içindeydi, kuyu gibi bir odadaydı; ameliyatı izleyen gün ve gecelerde, o zamana dek yalnızca, cehennemin banliyölerinden birinde olduğunu anladı. Ağzındaki buz en ufak bir serinleme hissi bırakmıyordu. Bu günler boyunca Dahlmann kendinden en ufak ayrıntısına varıncaya kadar nefret etti: kendinden, bedensel ihtiyaçlarından, uğradığı aşağılanmadan, yüzünde hışırdayan üç günlük sakalından nefret etti. Acı veren sağaltım önlemlerine evliya sabrıyla katlandı ama cerrah ona septisemiden ölmenin eşliğinden döndüğünü söylediğinde, Dahlmann kaderi karşısında acı gözyaşlarına boğuldu. Fiziksel perişanlık ve birbiri ardınca korkunç gecelere katlanmak zorunda olmak, ölüm kadar soyut bir şeyi aklına getirecek zaman bırakmamıştı. Bir başka gün, cerrah ona iyileşmekte olduğunu ve çok yakında, nekahat dönemini geçirmek üzere, çiftliğine gidebileceğini söyledi. İnanılmayacak şey ama, söz verilen gün geldi.

Gerçeklik, simetrileri ve hafif anakronizmaları sever: Dahlmann sanatoryuma bir kira arabasında gelmişti ve işte gene başka bir kira arabası onu Constitucion Meydanı'na götürecekti. Yazın boğuculuğundan sonra gelen güzün ilk serinliği, ateşten ve ölümden kurtuluşunun doğadaki simgesi gibiydi. Kent, sabahın saat yedisinde, kendisine gecele-yin emanet edilmiş eski ev havasından henüz kurtulmamıştı; sokaklar uzun birer koridor, meydanlar birer iç avlu gibiydiler. Dahlmann kenti başdönmesi derecesinde bir sevinçle tanıdı: gözleri onları kaydetmeden hemen önce, köşeleri, reklam panolarını, Buenos Aires'in alçakgönüllü çeşitliliğini hatırlıyordu. Yeni doğan günün sarı ışığında, bütün şeyler ona geri geldiler.

Her Arjantinli, Güney'in Rivadavia Caddesi'ni geçince başladığını bilir. Dahlmann bunun sadece alışkanlık dolayı-

sıyla böyle olmadığını, bu sokağı geçen herkesin daha eski ve ağır bir dünyaya adım attığını söylerdi. Kira arabasının içinden, yeni binaların arasında, gözleri demir mazgallı pencereleri, pirinç tokmağı, kemerli kapıyı, koridoru, mahrem iç avluyu aradı.

Tren istasyonunda daha hâlâ otuz dakika vakti olduğunu farkettil. Brasil Sokağında bir kafede (Yriyogen'in evinden birkaç metre uzaklıkta) insanoğlunu horgören tanrısal bir varlık gibi kendini lütfen okşatan çok büyük bir kedi olduğu hatırına geldi. Kafeye girdi. Kedi oradaydı, uyuyordu. Bir fincan kahve ısmarladı, şekerini ağır ağır karıştırdı, yudumladı (bu ona klinikte yasaklanmış bir hazdı) ve kedinin siyah tüylerini yatırarak okşarken, bu temasın bir yanılsama olduğunu ve iki varlığın, kedi ile insanın, birbirlerinden bir camla ayrılmış gibi olduklarını, çünkü insanın zaman içinde, olayların birbirini ardarda izleyişinin akışında, büyü dolu hayvanın ise o anın sonsuzluğu içinde yaşadığını aklından geçirdi.

Tren sonndan bir önceki peronda bekliyordu. Dahlmann, az çok boş bir kompartıman buluncaya kadar kompartımanların içinden ilerledi. Bavulunu file rafa yerleştirdi. Tren hareket ettiğinde, bavulu indirdi ve biraz duraksadıktan sonra *Binbir Gece Masalları*'nın ilk cildini çıkardı. Kötü talihinde öylesine büyük bir rol oynayan bu kitabın yanında bulunuşu, sanki talihinin döndüğünün de doğrulanması gibiydi; geri püskürtülen kötü güçlere neşeyle, gizlice meydan okumaktı sanki.

Trenin her iki yanından akıp giden kent varoşlara karıştı; bu manzara, sonra da bahçe ve villaların manzarası, okumaya başlamasını geciktirdi. İşin gerçeğı, Dahlmann pek az okuyabildi. Mıknatıslı dağ ve kendisine iyilik edeni öldürmeye yeminli cin -kim tersini söyleyebilirdi ki?- harikula-deydiler, ama sabahın şu saatlerinden ve hayatta olması ger-

çeğinden daha çok değil. Yaşama sevinci, aklım Şehrazat'a ve onun gereksiz mucizelerine vermesine mani oldu. Dahlmann kitabı kapattı ve kendini yaşamaya bıraktı.

Öğle yemeği -çocukluğunun uzakta kalan yazlarındaki gibi, parlak madeni kâselerde sunulan et suyu,- dingin, insanı mutlu eden hazlardan bir diğeri idi.

Yarın çiftlikte uyanacağım, diye düşündü, ve sanki aynı anda iki **ayrı** kişiymiş gibi oldu; sonbahar günü ve anavatanının **coğrafyası** içinden **yol** alan adamla ötekisi, bir **Sanatoryuma** kapatılmış, düzenli köleliğe mahkûm adam. Uzun ve dik açılı, sıvasız tuğla evler gördü, geçip giden trenleri seyretmekte olan zamanötesi evler; toprak yollarda atlılar gördü; hendekler, su birikintileri ve çiftlikler gördü; mermere benzeyen büyük, ıslıl ıslıl bulutlar gördü; bütün bunlar ovada görülen rüyalar gibi, rastlansal, rasgeleydiler. Ağaçların ve ekin tarlalarının da tanıdık geldiğini düşündü; ama onların adlarını söyleyemezdi, çünkü taşra hakkındaki gerçek bilgisi nostaljikti ve edebi bilgisinin çok **aşağılarındaydı**.

Ara ara uyudu, rüyaları trenin sarsmasıyla hareketleniyordu. Öğle saatinin akkor güneşi çoktan günbatımı öncesinin sarılığına bürünmüştü, ve çok geçmeden kızılılaşacaktı. Şimdi kompartıman da farklıydı; Constitucion istasyonundan kalkan trenin kompartımanı değildi; ova ve günün saati onu değiştirmiş, başkalaştırmıştı. Dışarıda, kompartımanın yanısıra uçan gölgesi ufka doğru uzamaktaydı. Çıplak toprağın üzerinde ne bir insan yerleşimi ne de başka bir insan izi vardı. Arazi uçsuz bucaksız, ama aynı zamanda çok sokulgan, ve belli ölçüde gizemliydi. Sonsuz topraklar üzerinde kimi zaman sadece bir boğa duruyordu. Yalnızlık mükemmel, hatta biraz saldırgan ve Dahlmann yalnızca güneye değil geçmişe doğru yolaldığını düşünebilirdi. Biletini kontrol etmeye geldiğinde trenden normal istasyonda değil başka bir istasyonda inmesi gerektiğini söyleyen kont-

rolörün ikazıyla bu düşüncelerden sıyrılıp çıktı: daha önceki bir istasyonda inecekti, Dahlmann'ın pek bilmediği bir istasyonda. (Adam bir açıklamada bulundu, Dahlmann bunu anlamaya çalışmadı ve zaten pek duymadı, olayların işleyişi onu çok ilgilendirmiyordu artık.)

Tren oflaya poflaya güçlkle durdu, ovanın ortasındaydılar. İstasyon rayların öteki yanındaydı; bir peronla bir sundurmadan ibaretti. Herhangi bir ulaşım aracı yoktu görünürde, ama istasyon şefi yolcunun on, oniki sokak aşağıda bulunan mağaza-han karışımı bir yerden araba kiralayabileceğini sandığını söyledi.

Dahlmann bu yürüyüşü küçük bir serüven olarak kabul etti. Güneş çoktan çekilmişti ama gece onun bütün renklerini silmeden önce, canlı renkli ve sessiz ovayı son bir kez görkeme boğmuştu. Dahlmann, bu manzaranın tadını çıkarmaktan çok, kendini yormamak amacıyla ağır ağır yürüyor, müthiş bir sevinçle yoncaların kokusunu içine çekiyordu.

Mağaza bir zamanlar koyu kırmızıya boyalı olduğu anlaşılan bir binaydı ama yıllar bu cırtlak rengi yumuşatmış, iyi de olmuştu. Yoksul mimarisindeki bir şeyler Dahlmann'a bir gravürü hatırlatıyordu, belki de eski bir *Pol* ve *Virjini* baskısından bir gravürü. Önündeki uzunlamasına korkuluğa atlar bağlıydı, içeri girer girmez, Dahlmann dükkanın sahibini tanıdığı duygusuna kapıldı. Sonra adamın sanatoryumdaki erkek hastabakıcılardan birine benzediğini, kendisini yanılmanın bu olduğunu farketti. Dükkan sahibi, Dahlmann'ın ricası üzerine, hemen faytonu hazırlatacağını söyledi. O güne bir olay daha katmak üzere ve vakit geçsin diye, Dahlmann yemeği de burada yemeye karar verdi.

Dahlmann'ın önce pek dikkat etmediği bir iki taşralı kopuk, masalardan birinde yiyip içiyorlardı. Odanın ortasında kıpırtısız bir eşya gibi, yere çömelmiş, tezgaha tutunmuş ihtiyar bir adam vardı. Yaşı, onu suyun bir çakıltaşını ya da

kuşaklarca insanın bir cümleyi yaptığı gibi ufaltmış, cilalamıştı. Esmer, kupkuru, ufacıktı, zamanın dışında, sonsuzluğa demir atmış gibiydi. Dahlmann bir hoşlanma hissiyle mendili, kaim ponço'yu, uzun *çiripâ*'yı, mahmuzlu çizmeleri seyretti ve Kuzeylilerle ya da Entre Rioslularla yaptığı sonu gelmez tartışmaları hatırlayarak, kendi kendine, böyle goşo'lara Güney illeri dışında artık rastlanmadığını söyledi.

Dahlmann pencere kenarına oturdu. Karanlık ovayı kaplamaya başlamıştı, fakat toprağın kokusu ve sesi pencerenin demir parmaklıklarından içeri girmekteydi. Dükkancı ona biraz sardalye, sonra da kızarmış et getirdi. Dahlmann yemeği bardak bardak kırmızı şarapla mideye yolladı. Gevşedi, şarabın kekremsi tadını damağında tuttu ve şimdi biraz çakırkeyifleşmiş bakışlarını dükkanda gezdirdi. Tavan-daki bir kırıştan bir gaz lambası sarkıyordu. Öteki masada üç müşteri vardı: ikisi çiftlik işçisine benziyorlardı; yüzünün hatlarından Çinli karı taşıdığı anlaşılan üçüncüsü, içkisini şapkası başında içiyordu. Birden, Dahlmann yüzüne hafifçe bir şeyin değip geçtiğini hissetti. Koyu şarabın yanıbaşında, masa örtüsünün çizgilerinden birinin üzerinde tükürülmüş bir ekmek topağı duruyordu. Hepsi bu: ama onu oraya biri tükürmüştü.

Öteki masadaki adamlar onunla hiç ilgisiz görünüyordı. Şaşıran Dahlmann hiçbir şey olmadığını varsaymaya karar verdi ve gerçekliği susturmak üzere, *Binbir Gece Masalları*'nı açtı. Çok geçmeden masaya bir ekmek topağı daha kondu, bu kez peone'ler* açıkça güldüler. Dahlmann kendi kendine korkmadığını söyledi ama akli, kendisi gibi nekahat devresinde bir adamın birtakım yabancılar tarafından sonu belli olmayan bir kavgaya sürüklenmesinin büyük bir hata olacağını söylüyordu. Çıkıp gitmeye karar verdi, tam

(*) Peone: Gündelikçi çiftlik işçisi.

ayağa kalkmıştı ki, dükkan sahibi yanma gelip panik içinde bir sesle şu ricada bulundu:

"*Senor* Dahlmann, siz o veletlere aldırış etmeyin; kafaları epeyce cilalamış vaziyettedir."

Dahlmann, karşısındakinin, şimdi kendisini tanıdığını duyunca şaşırmadı. Ama onun arabulmaya yönelik sözlerinin durumu yalnızca daha da kötüleştirmekten başka işe yaramadığını hissetti. Şu ana kadar, peone'lerin kıskırtması tanınmayan bir yüze yönelikti, özellikle birine yönelik değildi ya da öylesine ortaya yönelikti. Oysa artık Dahlmann'a, onun adına yönelmişti, çünkü komşuları bu adı biliyordu. Dahlmann dükkancıyı bir kenara itti, peone'lere meydan okuyarak diklendi.

Çinli tipli kabadayı sallana sallana, ağır hareketlerle ayağa kalktı. Sanki çok uzağındaymış gibi Juan Dahlmann'ın suratına suratına haykırdı. Numarası sarhoşluğunu abartmaktı ve bu abartıda pis bir alay gizliydi. Bir yandan hakaretler ve küfürler savururken, bir yandan da uzun bir bıçağı havaya fırlattı, bıçağı gözleriyle izledi, yakalayıp elinde tarttı ve Dahlmann'ı bıçak döğüşüne davet etti. Dükkancı titrek bir sesle, Dahlmann'ın silahsız olduğunu öne sürerek itiraz etti. Tam o sırada, beklenmeyen bir şey oldu.

Odanın bir köşesinden, ihtiyar, kendinden geçmiş *goşo* - Dahlmann onda demin Güney'in (kendi Güneyinin) bir özetini ve toplamını görmüştü- ona kınısız bir kama fırlattı, kama aniden gelip ayaklarının dibine düştü. Sanki Güney, Dahlmann'ın meydan okumayı kabul etmesine karar vermişti. Dahlmann eğilip kamayı alırken içinden iki duygu geçti. Birincisi, bu neredeyse içgüdüsel hareketin onu kavgaya mecbur ettiği. İkincisi, kendi beceriksiz elinde bu silahın, savunmaya değil yalnızca öldürülüşünü haklı çıkarmaya yarayacağı. Bir zamanlar, bütün erkekler gibi, bıçak salmışlığı vardı ama eskrim ve bıçak sallama konusundaki

fikri bütün darbelerin yukarıya doğru savrulması ve bıçağın ağzı dışarıya gelecek biçimde tutulması gerektiğinden ileriye gitmiyordu. *Sanatoryumda olsam, başıma böyle şeyler gelmesine izin vermezlerdi,* diye düşündü.

"Hadi, işimize bakalım," dedi adam.

Dışarı çıktılar, Dahlmann'ın içinde umut yoktu ama korku da yoktu. Eşiği geçerken, uzayıp giden gökyüzünün altında, bir bıçak döğüşünde hasmına saldırırken ölmenin onun için bir özgürlüğe kavuşma, bir sevinç, mutlu bir hadise olacağını düşündü, sanatoryumdaki ilk gecesinde, iğneyi koluna batırdıklarında, o an ölümünü seçebilse ya da düşleyebilseydi, seçeceği ya da düşleyeceği ölüm bu olacaktı gibi geldi.

Belki de kullanmasını bilmediği bıçağını sıkıca kavrayarak, Dahlmann ovaya doğru yürüdü.

ÇEVİREN *Fatih Özgüven*